مہاراج ادھراج دو بجراج سری کاشی نریش

ایسری پرشاد نارائن سنگھ صاحب بہادر

نائٹ گرینڈ کمانڈر آف دی موسٹ ایکزالٹڈ آرڈر

آف دی اسٹار آف انڈیا دام اقبالہ

کے حسب ایما کتاب نادر الوجود چمنستان انہار حقیقت مسمی بہ

بوستان معرفت

کہ ایک گنجینہ مالا مال رموز بیدانت و تصوف کا ہے

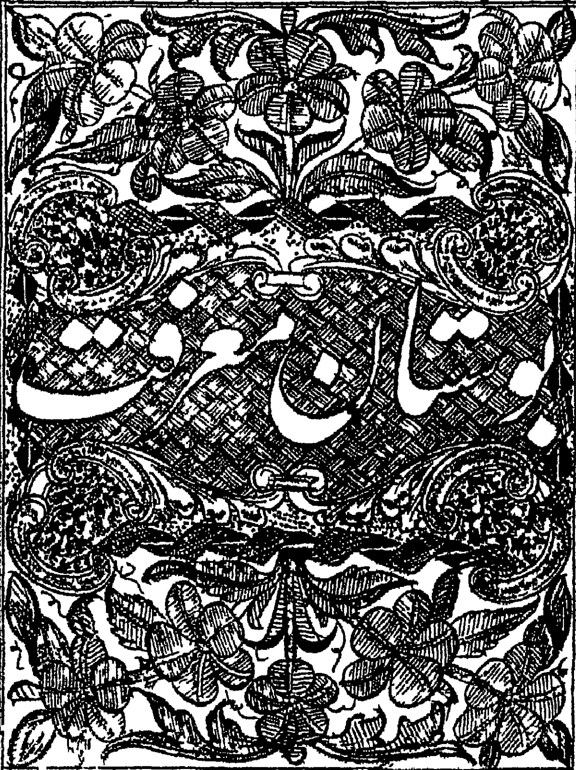
مولفہ مجمع کمال بابو مادھو داس صاحب

مقام لکھنو مطبع منشی نولکشور میں چھپی

سنہ ۱۸۵۱ع

ہری کرشن بھگوان سب گھٹ نواس کی کرپا سی

چمنستان ازہار زبدۂ نتائج تصوف و گلستان انوار بہارین طریقت مسمی بہ

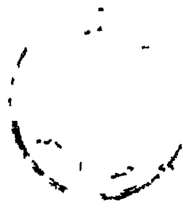

جسکو دانائے رموز زبدۂ نتائج بحر گیانی بابو مادھو داس صاحب حقانی کمال آگاہ نے تصنیف کیا

لکھنؤ مین مطبع منشی نولکشور مین باراول انطباع ہوا سنہ ۱۸

فہرست انتخابات کلام بقید نام شعرائے ذوی الاحترام جامعہ مضامین نظم

مسمّٰے بہ بوستان معرفت

۱۰

دیباچہ

بسم اللہ الرحمن الرحیم

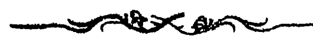
بعد حمد بیعد و سپاس بیقیاس اوس سرب نواس کے جبکی قدرت
کاملہ سے اساس ہستی قائم و برقرار ہی اور اوسیکی ذات باصفات پر جملہ عالم
کا مدار ہی جاننا چاہیے کہ بابو مادھو داس حق شناس جو دنیا سے اوداس
اور فقط آس اسی کرپا نواس کی رکھتے اور رام نواس تیرتھ راج پریاگ
مین باس کرتے ہین اوائل شباب سے ملازم سرکار انگلشیہ کے تھے
چونکہ مزاج مین وارستگی بدو شعور سے جاگزین تھی پنشن حاصل کر کے خانہ نشین
رہتے تھے اور اپنی عمر گرامی کو زیادہ بخدمت والدہ ماجدہ کے بسر کیا یہانتک
کہ حق مادری کو و فرائض اخروی کو بہت خوبی سے ادا کر کے نکوئی دارین

حاصل کی فی الحال تنہا سبکو چھوڑ دنیا سے مُنہ موڑ پوجا مین سری کرشن
بھگوان کے ہمہ تن مصرف رہتے ہین نہ فکر معاش کا وسواس اور نہ کسی سے
کچھ طالب نہ کسیکا تقاضا سہتے ہین بابو ہرپرساد سیتارامیہ جو بہ ترک تعلقات
اوسکے ذکر مین مصروف رہا کرتے تھے بابو مادھوداس اونکے ساتھ بحضور
فیض گنجور مہاراج ادھراج دوبجراج ایسوری پرساد نارائن سنگہ بہادر
جی سی ایس آئی حاضر ہوتے ازبسکہ عارفان وارستہ مزاج کی ملاقات و ہمنشینی
مرغوب طبع عالی ہی کلمات تصوف و توحید سے ہمکلام ہوکر صحبت گرم
کرتے تھے و اقتباس انوار معرفت و استحصال مذاق وحدانیت فرماتے تھے
اب پرپاک راج بلکہ اپنے مقام سے باہر نہین جاتے ایکمرتبہ بوقت رونق افزوری
دائرۂ دولت حضور ممدوح یہ مجموعۂ کلام معرفت نظام جو شعرائے صوفی رائے
انتخاب کرکے یکجا کیا تھا نظر مبارک سے گذرا ہرچند مؤلف کو اسکی اشاعت کی
چاہ کم تھی لیکن سامعین و شائقین ذکر حق نے چاہا کہ وہ سب کلام اسکندر نظام
اندر چاہ ظلمت کے پڑے نرہین بلکہ خضروار گم گشتگان بادیۂ غفلت کو مسلک
سلوک دکھلاوین اور مثل آفتاب عالمتاب نکلکر موہ اگیان اودیا کی اندھیری
رات کو دور کرین اور کتاب ہذا انعکاس پذیر آئینہ طبع ہووے تاکہ مشام
عارفان توحید و شائقان قرب و بعید کو مطالعہ اسکا رائحہ بخش شمیم شان الوہیت
بالطبع ہووے اور جامع جامۂ وحدانیت پوش کے لیے یادگار لائق و فائق صفحہ
روزگار پر قائم رہے چنانچہ اذن عالی نے شرف صدور پایا و برطبق ارشاد
زبان فیض ترجمان عنوانِ کتاب مین یہ دیباچہ درج کیا گیا اور نام اس گلدستہ

نگارین کا بوستان معرفت رکھا گیا سال تالیف نام ہی سے پیدا ہے موزونی
طبع بندگان والا ہویدا ہی

مجمع تالیف مادہ واس جی	ہست بے شبہ نشانِ معرفت
ہدیۂ معقول بہرِ عارفان	کاشفِ رازِ نہانِ معرفت
شائقِ توحید زو فائق شود	بینا ید امتحانِ معرفت
طالبِ حق را بہ بخشد رنگ و بو	ہست رنگین گلستانِ معرفت
ہاتفِ غیبی بگفتا لاجواب	سال و نامش بوستانِ معرفت
۱۲	۱۲۹۰ھ

HYDERABAD STATE LIBRARY

CHECKED

انتخاب دفتر اول مثنوی مولوی معنوی

بسم الله الرحمن الرحیم

بشنو از نی چون حکایت میکند
وز جدائیها شکایت میکند

کز نیستان تا مرا ببریده اند
از نفیرم مرد و زن نالیده اند

سینه خواهم شرحه شرحه از فراق
تا بگویم شرح درد اشتیاق

هر کسے کو دور ماند از اصل خویش
باز جوید روزگار وصل خویش

من بهر جمعیتے نالان شدم
جفت خوشحالان و بدحالان شدم

هر کسے از ظن خود شد یار من
وز درون من نجست اسرار من

سر من از نالهٔ من دور نیست
لیک چشم و گوش را آن نور نیست

تن ز جان و جان ز تن مستور نیست
لیک کس را دید جان دستور نیست

آتش ست این بانگ نای و نیست باد
هر که این آتش ندارد نیست باد

در غم ما روزها بیگاه شد
روزها با سوزها همراه شد

روزها گر رفت گو رو باک نیست
تو بمان ای آنکه چون تو پاک نیست

هر که جز ماهی ز آبش سیر شد
هر که بی روزیست (یعنی حق) روزش دیر شد

در نیابد حال پخته هیچ خام
پس سخن کوتاه باید والسلام

باده از ما مست شد نے ما ازو
قالب از ما هست شد نے ما ازو

هر سماع راست هر تن چیز نیست ... طعمهٔ هر مرغکی انجیر نیست

کوزهٔ چشم حریصان پر نشد ... تا صدف قانع نشد پر در نشد

هر کرا جامه ز عشقی چاک شد ... او ز حرص و عیب کلی پاک شد

جمله معشوقست و عاشق پردهٔ ... زنده معشوقست و عاشق مردهٔ

پر و بال ما کمند عشق اوست ... مو کشانش میکشد تا کوی دوست

نقد حال خویش را گر پی بریم ... هم ز دنیا هم ز عقبی بر خوریم

من چه گویم یک رگم هشیار نیست ... شرح آن یاری که آنرا یار نیست

خود ثنا گفتن ز ما ترک ثناست ... کاین دلیل هستی و هستی خطاست

تو مگو ما را بدان شه بار نیست ... با کریمان کارها دشوار نیست

گه چنین بنماید و گه ضد این ... جز که حیرانی نباشد کار دین

خشم و شهوت مرد را احول کند ... ز استقامت روح را مبدل کند

چون غرض آمد هنر پوشیده شد ... صد حجاب از دل بسوی دیده شد

گر هزاران وام باشد هر قدم ... چون تو ها مائی نباشد هیچ غم

آنکه او پنجه نه بیند در رقم ... فعل پندارد به جنبش از قلم

خفته آن باشد که او از هر خیال ... دارد امید و کند با او مقال

سایهٔ یزدان بود بندهٔ خدا ... مردهٔ این عالم و زندهٔ خدا

چون کنی با بی حسد مکر و حسد ... زان حسد دل را سیاهیها رسد

تا ز زهر و از شکر در نگذری ... کی تو از گلزار وحدت بو بری

ما عدمهائیم و هستیهای ما ... تو وجود مطلقی فانی نما

هر چه بینی سوی اصل خود رود | جزو سوی کل خود راجع شود

باغ سبز عشق کو بی منتهاست | جز غم و شادی درو بس میوه هاست

عاشقی زین هر دو حالت برترست | بی بهار و بی خزان سبز و ترست

کفر هم نسبت بخالق حکمت ست | چون بما نسبت کنی کفر آفت ست

از وجود و از عدم گر بگذری | از حیات جاودانی برخوری

بر دل عاقل هزاران غم بود | گر ز باغ دل خلالی کم شود

استن این عالم ای جان غفلت ست | هوشیاری این جهان را آفت ست

هوشیاری ز آنجهانست و چو آن | غالب آید پست گردد این جهان

تا بدانی هر کرا یزدان بخواند | از همه کار جهان بیکار ماند

هر کرا باشد ز یزدان کار و بار | یافت بار آنجا و بیرون شد ز کار

پای استدلالیان چوبین بود | پای چوبین سخت بی تمکین بود

پای نابینا عصا باشد عصا | تا نیفتد سرنگون او بر حصا

گر نماند از جود در دست آز مال | کی کند فضل الهت پایمال

این همه غمها که اندر سینه هاست | از غبار و گرد باد و بود ماست

چون قضا آید نماند فهم و رای | کس نمیداند قضا را جز خدای

چون قضا آید فرو پوشد بصر | تا نداند عقل ما پا را ز سر

کفر و ایمان عاشق آن کبریا | مس و نقره بندهٔ آن کیمیا

بندهٔ عقل هر دانندهٔ هست | که با گردنده گردانندهٔ هست

گفت پیغمبر که حق فرموده است | من نگنجم هیچ در بالا و پست

در زمین و آسمان و عرش نیز — من نگنجم این یقین دان ای عزیز
در دل مومن بگنجم ای عجب — گر مرا جوئی دران دلها طلب
دوستی مقبلان چون کیمیاست — چون نظرشان کیمیائی خود کجاست
آب دریا مرده را بر سر نهد — ور بود زنده ز دریا کی رهد
چون بمردی تو ز اوصاف بشر — بحر اسرارت نهد بر فرق سر
چون گرسنه می شوی سگ می شوی — تند و بد پیوند و بدرگ می شوی
چون شدی تو سیر مرداری شوی — بیخود و بیحس چو دیواری شوی
پس دمی مردار و دیگر دم سگی — چون کنی در راه شیران خوش تگی
آلت اشکار خود جز سگ مدان — کمترک انداز سگ را استخوان
مرد حجی همرهی حاجی طلب — خواه هندو خواه ترک و یا عرب
منگر اندر نقش و اندر رنگ او — بنگر اندر عزم و در آهنگ او
گر سیاهست و هم آهنگ تو است — تو سفیدش خوان که همرنگ تو است
هر که مرد اندر تن او نفس گبر — مر و را فرمان برد خورشید و ابر
چیست تعظیم خدا افراشتن — خویشتن را خاک و خواری داشتن
چیست توحید خدا آموختن — خویشتن را پیش واحد سوختن
آنکه او بی نقش و ساده سینه شد — نقشهای غیب را آئینه شد
آئینه هستی چه باشد نیستی — نیستی بگزین گر ابله نیستی
هر که نقص خویش را دید و شناخت — اندر استکمال خود دو اسپه تاخت
زان نمی پرد بسوی ذوالجلال — کو گمانی می برد خود را کمال

بر بلیس و دیو زان خندیده ٔ — که تو خود را نیک مردم دیده

عصمتے که مر شما را در تن ست — آن ز عکس عصمت و حفظ من ست

این ز من بینید نه از خود هین و هین — تا نخیزد بر شما دیو لعین

لیک یک در صد بود ایمان بغیب — نیک دان و بگذر از تزویر و ریب

هر که تریاک خدائے را بخورد — گر خورد زهرے مگوئیش که بمرد

راجع آن باشد که باز آید بشهر — سوی وحدت آید از تفریق دهر

شیر دنیا جوید اشکاری و برگ — شیر مولیٰ جوید آزادی و مرگ

تیغ حلم از تیغ آهن تیز تر — بل ز صد لشکر ظفر انگیز تر

صبر آرد آرزو را نی شتاب — صبر کن واللہ اعلم بالصواب

دفتر دوم از کتاب مثنوی

بسم اللہ الرحمن الرحیم

آفت این در ہوا و شہوتست
ورنہ اینجا شربت اندر شربتست

رو بجو یارِ خدائے را تو زود
چون چنان کردی خدا یار تو بود

یار چشم تست ای مرد شکار
از خس و خاشاک او را پاک دار

چونکہ مومن آئینہ مومن بود
روی او ز آلودگے ایمن بود

گر برد مالت عدوِّ پرفنے
رہزنے را بردہ باشد رہزنی

ہر کجا بنہد ظلوم شرمسار
جز بدرگاہ تو اے آمرزگار

خدمت خود را سزا پنداشتے
تو لوای جرم ازان افراشتے

چون بگریانم بجوشد رحمتم
آن خروشندہ بنوشد نعمتم

رحمتم موقوف آن خوش گریہاست
چون گرست از بحر رحمت موج خاست

صاف خواہی چشم عقل و سمع را
بر دران تو پردہاے طمع را

ہر کرا باشد طمع الکن شود
با طمع کے چشم دل روشن شود

ہر کہ از دیدار برخوردار شد
این جہان در چشم او مردار شد

ہیچ کنجے بی دد و بی دام نیست
جز بہ خلوتگاہِ حق آرام نیست

ہم دعا از تو اجابت ہم ز تو
ایمنے از تو مہابت ہم ز تو

آنچه معشوقست صورت نیست آن — خواه عشق اینجهان خواه آنجهان

آنچه بر صورت تو عاشق گشته‌ٔ — چون برون شد جان چرایش هشته‌ٔ

صورتش برجاست این سیری ز چیست — عاشقا وابین که معشوق تو کیست

خود هم او آب و هم او ساقی و مست — هر سه یک شد چون طلسم تو شکست

انگلن این تدبیر خود را پیش دوست — گرچه تدبیرت همه تدبیر اوست

قوت اصلی بشر نور خداست — قوت حیوانی مر او را ناسزاست

نور حق بر نور حس راکب شود — وانگهی جان سوی حق راغب شود

ساعتی کافر کند صدیق را — ساعتی زاهد کند زندیق را

هرگ بی برگی ترا چون برگ شد — جان باقی یافتی و مرگ شد

ظاهر و باطن اگر باشد یکی — نیست کس را در نجات او شکی

در وجود ما هزاران گرگ و خوک — صالح و ناصالح و خوب و خشوک (کینه ور ۱۲)

حکم خود آنراست کو غالب ترست — چونکه زر بیش از مس آمد آن زرست

سیرتی کان در وجودت غالبست — هم بران تصویر حشرت واجبست

عاقبت بین ست عقل از خاصیت — نفس باشد کو نه بیند عاقبت

ہین بہ پشتی آن مکن جرم و گناه — که کنم توبه و درآیم در پناه

ما برون را ننگریم و قال را — ما درون را بنگریم و حال را

ملت عشق از همه دینها جداست — عاشقانرا مذهب و ملت خداست

آب کم جو تشنگی آور بدست — تا بجوشد آبت از بالا و پست

آئینهٔ دل صاف باید تا درو — واشناسی صورت زشت از نکو

کی پرد مرغی بجز با جنس خود / صحبت ناجنس گورست و لحد

چون ترا آن چشم باطن بین نبود / گنج می پنداری اندر هر وجود

چون شوی دور از حضور اولیا / در حقیقت گشتهٔ دور از خدا

تا توانی زاولیا رو بر متاب / جهد کن واللّٰه اعلم بالصواب

آزمودم عقل دوراندیش را / بعد ازین دیوانه سازم خویش را

دست گیر از دست ما ما را بخر / پرده را بردار و پردهٔ ما بدر

باز خر ما را ازین نفس پلید / کاردش تا استخوان ما رسید

از چو ما بیچارگان این بند سخت / که گشاید جز تو ای سلطان بخت

این چنین قفل گران را ای ودود / که تواند جز که فضل تو گشود

باز خود سوی تو گردانیم سر / چون توی از ما بما نزدیک تر

با چنین نزدیکی دوریم دور / در چنین تاریکی بفرست نور

این دعا هم بخشش و تعلیم تست / ورنه در گلخن گلستان از چه رست

در میان خون و روده فهم و عقل / جز ز اکرام تو نتوان کرد نقل

شکر نعمت این کنی چون شکر تو / نعمت تازه بود ز احسان او

لاجرم هر مرغ بی هنگام را / سر بریدن واجبست اعلام را

کسب دین عشقست و جذب اندرون / قابلیت نور حق دان ای حرون (سرکش ۱۲)

نفس خس (زبون ۱۲) گر جویدت کسب شریف / حیله و مکری بود آنرا ردیف

تا تو رشوت نستدی بینندهٔ / چون طمع کردی ضریر و بندهٔ

صنع بیند مرد محجوب از صفات / در صفات آنست کو گم کرد ذات

واصلان چون غرق ذاتند ای پسر — کی کنند اندر صفات او نظر

حق شب قدرست در شبها نهان — تا کند جان هر شبی را امتحان

نی همه شبها بود قدر ای جوان — نی همه شبها بود خالی ازان

آنکه گوید جمله حقست احمقیست — وانکه گوید جمله باطل او شقیست

ذوق باید تا دهد طاعات بر — مغز باید تا دهد دانه شجر

دانهٔ بی مغز کی گردد نهال — صورت بیجان نباشد جز خیال

آن فقیری کز حق پیچاپیچ نیست — بل یکی اشکسته حق ما هیچ نیست

پا ز هر پایان به یکسو باز رو — یا چو ایشان فارغ و بیگانه شو

هر که او جنس ورو غستانی پسر — راست پیش او نباشد معتبر

درگذر از نام و بنگر در صفات — تا صفاتت ره نماید سوی ذات

گم شوی در ذات آسائی ز خود — چشم تو یکرنگ بیند نیک و بد

اختلاف خلق از نام اوفتاد — چون به معنی رفت آرام اوفتاد

دور بینی کور دارد مرد را — همچو خفته در سرا کور از سرا

تو تهی حیوان بجا سی از ملک — تا روی هم بر زمین هم بر فلک

آنکه بیند او مسبب را عیان — کی نهد دل بر سببهای جهان

دفتر سوم از کتاب مثنوی

بسم الله الرحمن الرحیم

لقمه بخشی آید از هر کس بکس　　حلق بخشی کار یزدانست و بس

رزقها را رزقها او میدهد　　زانکه گندم بی غذائی کی زید

جمله عالم آکل و ماکول دان　　باقیان را مقبل و مقبول دان

گوشتهای بندگان حق خوری　　غیبت ایشان کنی کیفر بری

بوی کبر و بوی حرص و بوی آز　　در سخن گفتن بیاید چون پیاز

ذکر حق پاکست چون پاکی رسید　　رخت بر بندد برون آید پلید

کای خسان نزد خدا سین بلال　　بهتر از صد حی و خی قیل و قال

میگریزد ضدها از ضدها　　شب گریزد چون برافروزد ضیا

چون بر آید نام پاک اندر دهان　　نه پلیدی ماند و نی آن دهان

نور را هم نور شو با نار نار　　جای گل گل باش جای خار خار

حق هزاران صنعت و فن ساختست　　تا که مادر بر تو مهر انداختست

پس حق حق سابق از مادر بود　　هر که آن حق را نداند خر بود

دامن او گیر ای یار دلیر　　کو منزه باشد از بالا و زیر

چون جفا آری فرستد گوشمال　　تا ز نقصان وا روی سوی کمال

زانکه حکم کار در دست من ست — اختیارِ جملگان پیست من ست

هر زمان دل را دهم میلِ دگر — هر زمان بر دل نهم داغِ جگر

هر زمان دل را دگر رائے بود — آن نه از وی لیک از جائی بود

پس چرا ایمن شوی بر رای دل — عهد بندی تا شوی آخر خجل

چاه هم بینی و نتوانی حذر — اینهم از تاثیر حکمت و قدر

تاکه بدوست اوفتد اندر راه بحر — هر غدیرے را کند اشباه بحر

صد هزاران کیمیا حق آفرید — کیمیائے همچو صبر آدم ندید

هیچ اسفنجے چون دهاور وشنے — گر چراغت شد چه افغان میکنی

از دهان لقمه نشد سوے گلو — تا نگوید لقمه را حق کادخلو

کوزها شدست جملگی آمیخته — کوزها دریک لگن در ریخته

زانکه خود ممدوح جز یک بیش نیست — کیشها زین روی جز یک کیش نیست

زانکه هر مدحے بنور حق رود — بر صور و اشخاص عاریت بود

مدحها جز مستحق را کے کنند — لیک بر پنداشت گمره می شوند

آن نگوید نظرمان بردلست — نیست بر صورت که آن آب و گلست

تو همیشه گوئی مرا دل نیز هست — دل فرازِ عرش باشد نی به پست

پس بود دل جوهر و عالم عرض — سایهٔ دل چون بود دل را غرض

دل نباشد غیر آن دریای نور — دل نظرگاهِ خدا وانگاه کور

نی دل اندر صد هزاران خاص و عام — در یکے باشد کدام ست آن کدام

ریزهٔ دل را بهل دل را بجو — تا شود آن ریزه چون کوهے ازو

هست بر اسباب اسبابی دگر / در سبب منگر در آن افگن نظر

انبیا در قطع اسباب آمدند / معجزات خویش بر کیوان زدند

بارها در دام حرص افتادهٔ / حلق خود را در بریدن دادهٔ

بازت آن توّاب لطف آزاد کرد / توبه پذرفت و شمارا شاد کرد

شکر آن نعمت که تان آزاد کرد / نعمت حق را بباید یاد کرد

شکر نعمت خوشتر از نعمت بود / شکر باره کی سوی نعمت رود

شکر جان نعمت و نعمت چو پوست / زانکه شکر آرد ترا تا کوی دوست

نعمت آرد غفلت و شکر انتباه / صید نعمت کن بدام شکر شاه

هیچ ما را با قبولی کار نیست / کار ما تسلیم و فرمان بردنیست

با لئیمی چون کنی قهر و جفا / بندهٔ گردد ترا بس باوفا

که لئیمان در جفا صافی شوند / چون وفا بینند خود جافی شوند

چون فراموشت شود تدبیر خویش / یابی آن بخت جوان از پیر خویش

گر تو خواهی حرّی و دل زندگی / بندگی کن بندگی کن بندگی

از خودی بگذر که تا یابی خدا / فانی حق شو که تا یابی بقا

تو مبین اسنی که آخر کیستی / جهد کن چندانکه دانی چیستی

هر چه از تو یاوه گردد از قضا / تو یقین دان که خریدت از بلا

گر بلا آید ترا اندوه مبر / ور زیان بینی غم او را مخور

کان بلا دفع بلاهای بزرگ / وان زیان منع زیانهای سترگ

راحت جان آمد ای جان قوت مال / مال چون جمع آمد ای جان شد وبال

آنکه بد بی امید سودها — آن خدائیست آن خدائیست آن خدا

بی طمع نشنیده ام از خاص و عام — من سلامی ای برادر والسلام

مرده است از خود شده زنده برب — زان بود اسرار حقش در دو لب

مردن تن در ریاضت زندگیست — رنج این تن روح را پایندگیست

بهر غیب آنرا سزد آموختن — که ز گفتن لب تواند دوختن

رنگ هر یک ای پسر هر رنگ اوست — آئینه صافی یقین هر رنگ روست

پیش ترک آئینه را خوش رنگیست — پیش زنگی آئینه هم زنگیست

که تجلی هست از یزدان یقین — هست تجلیات ز شیطان لعین

خلق در بازار یکسان میروند — آن یکی در ذوق و دیگر دردمند

همچنان در مرگ یکسان میرویم — نیم در خسران و نیمی خسرویم

آنچه صاحبدل بداند حال تو — تو ز حال خود ندانی ای عمو

آنچه بینند جز ببینند اهل دل — کی ببینی در خود ای از خود خجل

دم بدم در سوز بریان میشوم — هر چه بادا باد آنجا میروم

عاشقان را شد مدرس حسن دوست — دفتر و درس و سبقشان روی اوست

ذکر هر چیزی دهد خاصیتی — زانکه دارد هر عرض ماهیتی

نقش شیرا... هر دو یک تن بوده اند — در دو صورت خویش را بنموده اند

... فرشته ... کایشان یک بدند — بهر حکمتهاش دو صورت شدند

... براحها نشد — مقبل این درگه فاخر نشد

... باشد وصل جو — که نه معشوقش بود جویای او

چون درین دل برق مهر دوست جست — اندران دل دوستی میدان که هست
در دل تو مهر حق چون شد دو تو — هست حق را بیگمانے مهر تو
عاقلان از بیرادیهای خویش — باخبر گشتند از مولاے خویش
چون مراداتت همه اشکسته پاست — پس کسے باشد که کام او رواست
این جهان جیفه است و مردار و رخیص — بر چنین مردار چون باشم حریص
وان محبت حق ز بهر حق کجاست — که ز اغراض و ز علتها جداست
از در دل چونکه عشق آید درون — عقل رخت خویش اندازد برون
همچو شیرے خورد با آهو دوچار — گشت آهو بیخبر افتاد زار
همچو زور پشه پیش تندباد — فهم کن والله اعلم بالسداد
هرچه آن بر تو کراهیت بود — چون حقیقت بنگری رحمت بود
تو مبین که بر درختے یا بچاه — تو مرا بین که منم مفتاح راه

دفتر چهارم از مثنوی

بسم الله الرحمن الرحیم

خلق ما بر صورت خود کرد حق
وصف ما از وصف او گیرد سبق

چونکه آن خلاق شکر و حمد جوست
آدمی را مدح جوئی نیز خوست

همچو جان باشد شه و صاحب عقل
عقل فاسد روح را آرد به نقل

عقل جزوی را وزیر خود مگیر
عقل کل را ساز ای سلطان وزیر

داند آنکو نیکبخت و محرمست
زیرکی ز ابلیس و عشق از آدمست

زیرکی آمد سباحت در بحار
کم رهد غرقست او پایان کار

خوش نگردد از مدیحی سینها
چونکه در مداح باشد کینها

ای دل از کین و کراهت پاک شو
وانگهان الحمد خوان چالاک شو

عقل دو عقل ست اول مکسبی
که در آموزی چو در مکتب صبی

از کتاب و اوستاد و فکر و ذکر
از معانی وز علوم خوب و بکر

عقل دیگر بخشش یزدان بود
چشمهٔ آن در میان جان بود

چون ز سینه آب دانش جوش کرد
نی شود گنده نه دیرینه نه زرد

از درون خویشتن جو چشمه را
تا رهی از منت هر ناسزا

اصل لشکر بیگمان سرور بود
قوم بی سرور تن بی سر بود

گر نبودی حبس دنیا را مناص — نے نبدی وحشت نه دل جستی خلاص

برگ بے برگی نشان عارفیست — زردی زر سرخروئی صیرفیست

خامشی بحرست و گفتن همچو جو — بحر میجوید ترا جوی را مجو

گرچه قرآن از لب پیغمبرست — هر که گوید حق نگفت او کافرست

بیخود از مے باادب گردد تمام — باخود از می بے ادب گردد مدام

آنکه او از پردهٔ تقلید جست — او بنور حق به بیند هرچه هست

نور پاکش بی دلیل و بی بیان — پوست بشگافد درآید در میان

طالب هر چیز اے یار رشید — جز همان چیزے که میجوید نديد

راست گفته است آن شه شیرین زبان — چشم گردد مو بموے عارفان

اے بایزید بسطامیؒ

نردبان خلق این ما و من ست — عاقبت زین نردبان افتادنست

هر که بالاتر رود ابله ترست — کاستخوان او بتر خواهد شکست

این فروع ست و اصولش آن بود — که ترفع شرکت یزدان بود

بهر این دنیاست مرسل رابطا — مومنان را زانکه هست او واسطا

کاینحروف واسطا اے یار غار — پیش واصل خار باشد خار خار

بهر اظهارست این خلق جهان — تا نماند گنج حکمتها نهان

نے بگفتست آن سراج امتان — اینجهان و آنجهان را ضرتان

پس وصال این فراق آن بود — صحت این تن سقام جان بود

جهد کن در بیخودی خود را بیاب — زودتر والله اعلم بالصواب

قلب آتش دید در دم شد سیاه — قلب را در قلب کی بودست راه

دفتر پنجم مثنوی

بسم اللہ الرحمن الرحیم

تا نگرید ابر کے خندد چمن　　تا نگرید طفل کے جوشد لبن

جان سفر رفت و بدن اندر قیام　　وقت رجعت زان سبب گوید سلام

پس نکو گفت آن رسول خوش جواز　　ذرّہ عقلت بہ از صوم و نماز

زانکہ عقلت جوہرست و این دو عرض　　این دو در تکمیل آن شد مفترض

عقلہاے خلق عکس عقل او　　عقل او مشک ست و عقل خلق بو

عقل کل و نفس کل مرد خداست　　عرش و کرسے را مدان کز وی جداست

مظہر حقست ذات پاک او　　رو بجو حق را و از دیگر مجو

عقل جزوے عقل را بدنام کرد　　کام دنیا مرد را ناکام کرد

زور را بگذار و زارے را بگیر　　رحم سوی زاری آید اے فقیر

گر کنی زاری بیابے رحم او　　رحم او در زارئ خود باز جو

من غلام آنکہ نفروشد وجود　　جز بدان سلطان با افضال و جود

ہین مکن خود را خصی رہبان مشو　　زانکہ عفت ہست شہوت را گرو

عشق آن شعلہ است کو چون بر فروخت　　ہر کہ جز معشوق باقی جملہ سوخت

زندگی بے دوست جان فرسودن است　　مرگ حاضر غائب از حق بودن است

عمر و مرگ این هر دو با حق خوش بود — بی خدا آب حیات آتش بود

فقر خواهی آن بصحبت قائم ست — نی زبانت کار می آید نه دست

دانش انوار ست در جان رجال — نی زراه دفتر و نی قیل و قال

دانش آن را ستاند جان ز جان — نی زراه دفتر و نی از بیان

این چنین دل ریزها را دل مگو — سبزوار اندر ابوبکرے مجو

صاحب دل آئینهٔ شش در بود — حق دران از شش جهت ناظر بود

عدل وضع نعمتے بر موضعش — نے بهر بیخے که باشد آبکش

ظلم چه بود وضع در ناموضعے — که نباشد جز بلا را منبعے

مشترے را صابران دریافتند — چون سوی هر مشتری نشتافتند

آنکه گردانید روزان مشتری — بخت و اقبال و بقا زو شد بری

تو بگو نک پروزمن پیروز شد — انچه فردا خواست شد امروز شد

این جفای خلق بر تو در جهان — گر بدانے گنج زر آمد نهان

چارهٔ آن دل عطای مبدلیست — داد او را قابلیت شرط نیست

بلکه شرط قابلیت داد وست — داد لب و قابلیت هست پوست

نیست از اسباب تصریف خداست — نیستها را قابلیت از کجاست

قابلے گر شرط فعل حق بدی — هیچ معدومے بهستے نامدی

هرچه خواهد آن مسبب آورد — قدرت مطلق سببها بر درد

لیک اغلب بر سبب راند نفاد — تا بداند طالبے جستن مراد

چون سبب نبود چه ره جوید مرید — پس سبب در راه مے آید پدید

از سبب میرسد هر خیر و شر — نیست اسباب و وسائط ای پدر
هست ما را خواب و بیداریِ ما — بر نشان مرگ و محشر دو گوا
حشر اصغر حشر اکبر را نمود — مرگ اصغر مرگ اکبر را زدود
هست مطلق کارساز نیستی ست — کارگاه هست کن جز نیست چیست
بدگمان باشد همیشه زشتکار — نامهٔ خود خواند اندر حق یار
هرکرا آیینهٔ یقین باشد — گرچه خودبین خدای بین باشد
عارفان که جام حق نوشیده‌اند — رازها دانسته و پوشیده‌اند
هرکرا اسرار حق آموختند — مهر کردند و دهانش دوختند
غیر حق جمله عدو و دوست اوست — با عدو از دوست کی شکوه نکوست
گنج بی مار و گل بیخار نیست — شادیِ بیغم درین بازار نیست
زان نوا بیزارم و زین تخم زشت — هرکه خواهد عافیت دنیا بهشت
از قناعت هیچکس بیجان نشد — وز حریصی هیچکس سلطان نشد
آنچنانکه عاشقی بر رزق و زار — هست عاشق رزق هم بر رزقخوار
گر تو نشتابی بیاید در برت — ور تو بشتابی دهد دردِ سرت
وای آنکه عقل او ماده بود — نفس زشتش نر و آماده بود
ای خنک آنکس که عقلش نر بود — نفس زشتش ماده و مضطر بود
تو بحال خویشتن می باش شاد — تا بیابی در جهانِ جان مراد
گر خری را میبرد روبه ز سر — گو ببر تو خر مباش و غم مخور
بهر آخر دیگر و خر دیگرست — نی هر آنکو اندر آخُر شد خرست

میر آخر گرچه در آخر بود — هر که او را آخر بگوید خر بود

هر که بی من شد همه من ها درست — یار جمله شد چو خود را نیست دوست

اندر آن جز عشق یزدان کار نیست — جز خیال وصل او دیار نیست

جمله ناخوش از مجاعت خوش شود [دل ۱۲] — جمله خوشها بی مجاعتها ست رد

بر سر هر لقمه بنوشته عیان — کز فلان بن فلان بن فلان

هین توکل کن ملرزان پا و دست — رزق تو بر تو ز تو عاشق ترست

چون ندارد نور دل دل نیست آن — چون نباشد روح جز گل نیست آن

چون نظر بر روح افتد مرد را — پس یکی بیند خلیل و مصطفی

چون نظر بر ظرف افتد روح را — پس دو بیند شیث را و نوح را

وقت خشم و وقت شهوت مرد کو — طالب مرد دوانم کو بکو

ناظر فرعی ز اصل بی خبر — فرع ماییم اصل احکام قدر

کی کند آن مست جز عدل و صواب — که ز جام حق کشیده است او شراب

عشق برد بحث را ای جان و بس — کو ز گفت و گو شود فریاد رس

حیرت آن مرغ است خاموشت کند — بر نهد سرپوش و پر جوشت کند

عشق بر مرده نباشد پایدار — عشق را بر حی جان افزای دار

گفت صورت کوزه است و حسن می — می خدایم میدهد از ظرف وی

[جواب مجنون ۱۲]

کوزه می بینی ولیکن آن شراب — روی ننماید بچشم ناصواب

ای برون از وهم و قال و قیل من — خاک بر فرق من و تمثیل من

هیچکس بر غیر حق عاشق نشد — واقف آن سر بجز خالق نشد

بابُت زنده کسے که گشت یار
مرده را کسے در کشد اندر کنار

مرده راکس در کنار آرد مگر
کو ندارد از جهان جان خبر

رحمت بی علتی بے خدمتی
آید از دریا مبارک ساعتی

شادی هر روز از نوعے دگر
فکرت هر روز را دیگر اثر

هیچکس را باز نان محرم مدار
که مثال آن چو پنبه است و شرار

سجده کن صد بار میگو اے خدا
نیست این غم غیر در خورد و سزا

ای تو سبحان پاک از ظلم و ستم
کی دهی بی جرم جان را درد و غم

من معین میندانم جرم را
لیک هم جرمے ببا ید کرم را

ترک خشم و شهوت و حرص آوری
هست مردی و رگ پیغمبرے

سر زاهوا تافتن از سروریست
ترک اهوا قوت پیغمبریست

مے نماید نور نار و نار نور
ورنه دنیا کے بدی دار الغرور

طالب اوئی نگردد طالبت
چون بمردی طالبت شد مطلبت

زندهٔ کے مرده شو شوید ترا
طالبے کے مطلبت جوید ترا

هر وجودے کز عدم بنمود سر
بر یکے زهرست و بر دیگر شکر

دفتر ششم از مثنوی معنوی

بسم الله الرحمن الرحیم

عشق را با پنج و با شش کار نیست — مقصد او جز که جذب یار نیست

جنگ فعلی جنگ طبعی جنگ قول — در میان جزوها حربیست هول

این جهان زین جنگ قائم می بود — در عناصر در نگر تا حل شود

چار عنصر چار استون قویست — که بر ایشان سقف دنیا مستویست

زین دوره گرچه همه مقصد توئی — لیک خود جان کندن آمد این دوئی

زین تردد عاقبت ما خیر باد — ای خدا مر جان ما را کن تو شاد

هیچکس را تا نگردد او فنا — نیست ره در بارگاه کبریا

هست معراج فلک این نیستی — عاشقان را مذهب و دین نیستی

بنده باش و بر زمین رو چون سمند — چون جنازه نی که بر گردن نهند

بار خود بر کس منه بر خویش نه — سروری را کم طلب درویش به

گفت پیغمبر که جنت از اله — گر همی خواهی ز کس چیزی مخواه

چون نخواهی من کفیلم مر ترا — جنت المأوا و دیدار خدا

پس قیامت شو قیامت را ببین — دیدن هر چیز را شرطست این

تا نگردی این ندانیش تمام — خواه کان انوار باشد خواه ظلام

تو نهٔ این جسم بل آن دیدهٔ — وا رهی از جسم گر جان دیدهٔ

مایه در بازار این دنیا زرست — مایه آنجا عشق و دو چشم ترست

هر که او بے مایه در بازار رفت — عمر رفت و بازگشت او خام تفت

هستهارا سوی پس افگنده اند — نیستهارا طالبند و بنده اند

زانکه کان و مخزن صنعِ خدا — نیست غیر نیستی در انجلا

چون امیدت لاست زو پرهیز چیست — با انیس خویشتن استیز چیست

چون انیس طبع تو آن نیستی ست — از فنا و نیست این پرهیز چیست

گر انیس لا نهٔ اے جان بسر — در کمین لا چرائی منتظر

هست ما در نفس و با با عقل زاد — اولش تنگی و آخر بس گشاد

ای دهندهٔ عقلها فریادرس — تا نخواهی تو نخواهد هیچ کس

هم طلب از تست و هم آن نیکوئی — ما کییم اول توئی آخر توئی

جبر باشد پر و بالِ کاملان — جبر هم زندان و بندِ کاهلان

همچو آبِ نیل دان این جبر را — آب مومن را و خون مر گبر را

نی قبول اندیش نی رد ای غلام — امر را و نهی را نے بین مدام

بل حقیقت در حقیقت غرقه شد — زین سبب هفتاد بل صد فرقه شد

جور دوران و هران رنجی که هست — سهلتر از بعد حق و غفلت ست

رنج و درد و جوع و فقر این دیار — صعب نبود چون فراق و بعد یار

زانکه اینها بگذرد وان نگذرد — دولت آن دارد که جان آگه برد

بیشک این ترکِ هوا تلخی دهست — لیک از تلخیِ بعد حق به است

رنج کے ماند دمی کان ذوالمنن — گویدت چونی تو اے رنجور من
کان جهان همچون نمکزار آمده است — هر چه آنجا رفت بی تلوین شده است
بین که خاک این خلق زنگارنگ را — میکند یکرنگ اندر گورها
گر بیابان پر شود زر و نقود — بیر ضای حق جوی نتوان ربود
ور بخوانی صد صحف بی سکتهٔ — بیقدر یادت نماند نکتهٔ
عقل راه ناامیدی کی رود — عشق باشد کان طرف بهتر دود
که فتوت دادن بی علت ست — پاکبازی خارج از هر ملت ست
زانکه ملت فضل جوید یا خلاص — پاکباز انند قربانان خاص
نے خدا را امتحانے می کنند — نے در سود و زیانے می زنند
چون انای بنده شد لا از وجود — پس چه ماند بین بیندیش ای غنود
گر ترا چشمست بکشا در نگر — بعد لا آخر چه میماند دگر
چشم بند خلق جز اسباب نیست — هر که لرزد بر سبب ز اصحاب نیست
در عدم ما مستحقان کے بدیم — که برین جان و برین دانش زدیم
خویش را عریان کن از جمله فضول — ترک خود کن تا کند رحمت نزول
در عدم مارا چه استحقاق بود — تا چنین عقلے و جانے رو نمود
زیرکی ضد شکستست و نیاز — زیرکی بگذار و با گولے بساز
زیرکان با صنعتے قانع شدند — ابلهان از صنع و صانع شدند
چیست جنسیت یکی نام نظر — که بدان یابند ره در یکدگر
آن نظر که کرد حق در وی نهان — چون نهد در تو تو گردی جنس آن

حق چو اندر مرد خوی زن نهد
او مخنث گردد و گون میدهد

چون نهد در زن خدا خوی نری
طالب زن گردد او چون سعتری

خلق را چون آب دان صاف و زلال
اندرو تابان صفات ذو الجلال

علم‌شان و عدل‌شان و لطف‌شان
چون ستاره چرخ در آب روان

کالهٔ دزدیده نبود پایدار
لیک آرد دزد را تا پایدار

دیسبب چون همرادت کرد رب
پس چرا بدظن نگردی در سبب

پس چه عرضه می کنی ای بی هنر
احتیاج خود بمحتاج دگر

سایهٔ رهب است ذکر حق
یک قناعت به ز صد لوث و طبق

هست پنهان حاکمی بر هر خرد
هر کرا خواهد بفن از خود برد

خالی از خود بود و پر از عشق دوست
پس ز کوزه آن تراود کاندروست

عقل باشد مرد را بال و پری
چون ندارد عقل باشد ابتری

لذت از جوع است نی از نقل نو
با مجاعت از شکر به نان جو

هین مزن تو از ملولی آه سرد
درد جو و درد جو هین درد درد

در درون یک ذره نور عارفی
به بود از صد معرف ای صفی

هر بلا کاندر جهان بینی عیان
باشد از شومی زن در هر مکان

رو مراقب باش بر احوال خویش
نوش بین در داد و بعد ظلم نیش

پس همین جا خود جزای نیک و بد
میرسد با هر کسی چون بنگرد

پس مقام عشق جان صحت است
رنجهایش حسرت هر راحت است

خرم آنکه عجز و حیرت قوت اوست
در دو عالم خفته اندر ظل دوست

زندگی در مردن و در محنت ست ‌‌ آب حیوان در درون ظلمت ست

هر بلا کاین قوم را حق داده است ‌‌ زیر او صد فائده بنهاده است

پس ز جان کن وصل جانان را طلب ‌‌ بی لب و بی کام میگو نام رب

سوی کلّ خود روای جزو خدا ‌‌ از خودی بگذر زمانی با خدا

آب را اندر سبو بی یم مدار ‌‌ تا نگردد آب شیرین ناگوار

کاب ساکن بی مدد ناخوش بود ‌‌ رنگ و بوی و طعم خوب ازوی رود

آب جان را ریز اندر بحر جان ‌‌ تا شوی دریای بی حد و کران

شد تمام این مثنوی معنوی با صد نوی ‌‌ از نی کلک نوازن لحن سالش بشنوی

هر که پرّد زین جهان آنسو رود ‌‌ فصل اینجا وصل عقبی می شود

مال دنیا را بقای گرچه نیست ‌‌ بهر صید مرغ عقبی خوش فخی ست

بی خودی شو وز خودی یکسر برآ ‌‌ از برای حق خدا را دان خدا

مطلب دنیا و عقبی را بهل ‌‌ هر دو اینان را نهید از از بغل

بهر او او را عبادت کردنی ست ‌‌ عابد جنت طلب هم مردنی ست

او بذات خود عبادت را سزاست ‌‌ نه برای نار و جنت وی خداست

روح چون از عالم امر آمده ست ‌‌ زان بطاعات و هدی راغب شده

جسم چون از عالم خلق ست باز ‌‌ سوی خواب و خور کشد بی امتیاز

زین دو چون زاید نتیجه نفسها ‌‌ هر دو خو زا بوین وز طبعش سزا

گر به سوی خاک سفلی میرود ‌‌ آن زمان وی نفس اماره شود

ور بسوی روح علوی سر کشد ‌‌ آن زمان لوّامه گشت و بار شد

میل مالک امر چون نزاید درو — سوی لوامه برآید سرخوش او
گر ز کوشش سوی لاهوتی تند — دم به سوی ملهمه وا میزند
بعد تهذیب و کمال اجتهاد — مطمئنه گردد و اهل سداد
کاهلی در کار دنیا چستی است — کاهلی از نار و جنت سستی است
مرد کاهل بهر حق کامل بود — کاهل از دارین بس عاقل بود
بهر ذات حق گذارد هر دو را — این چنین کاهل بود مرد خدا
جز وجود مطلق و هستی پاک — انچه آید در خیالت هست خاک
در هزاران آینه یک صورتست — زین تکثر هم خرد را حیرتست
کثرت آئینه آمد از کجا — این ز اسمای صفاتست ای کیا
سوال
حبذا جانی که در راهش دهی —
جواب
مرحبا آن سر که در کویش نهی
بهر او مردن به از صد زندگی — کاین چنین موتست بس فرخندگی
گر نبودی موت در دنیای دون — سخت می گشتیم عاجز بس زبون
قیمت یکدم جهانی گر دهی — نیست ممکن کز اجل یکدم رهی
هر عبادت را ز حق وقت آمده است — در صلوة و صوم میقاتی شده ست
جز که ذکر آن خدای پاک ذات — نیستش وقتی معین از خدات
ذاکر و مذکور و ذکر آمد یکی — غیر حق باقی نماند بی شکی
هر دمست ای جان فنا و زندگیست — غیر وجه الله کرا پایندگیست
لطف شاه او را چنان مقبول کرد — با وصال خویشتن مشغول کرد
نی ز استعداد و استحقاق بود — اینهمه فضل شه خلاق بود

پاس دلها کردن و خدمتگری — سازدت مخدوم و بخشش سروری

جان و گوش و چشم و هوش و پا و دست — جمله از دریای احسانت پُر است

این که شکر نعمت تو میکنم — این هم از تو نعمتی شد مغتنم

شکر این شکر از کجا آرم بجا — من کیم از تست توفیق ای خدا

دست و پا و این زبان و لفظ شکر — عاریت از تست بی از هیچ نگر

طاعت و توفیق طاعت هم ز تو — لطف تو بر ما نوشته صد نکو

ساقیم آن باده اندر جام کرد — که ز ما و من برآورد ست گرد

بیخودم زان باده‌ها اکنون مرا — نیست فرق از جان و تن وز سر و پا

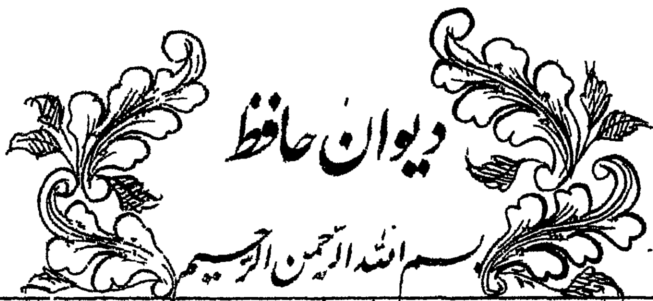
ریخت در کامم جمالی جرعهٔ — میزنم بر لوح وحدت قرعهٔ

رشحهٔ بحر جلالش بر دلم — آمده بربود از این آب و گلم

نیست دور از لطف اخوان الصفا — در رسد این بنده هم سوی خدا

تمام شد دفتر ششم از مثنوی معنوی

الا یا ایها الساقی ادر کاسا و ناولها — که عشق آسان نمود اول ولی افتاد مشکلها

بمی سجاده رنگین کن گرت پیر مغان گوید — که سالک بیخبر نبود ز راه و رسم منزلها

مرا در منزل جانان چه امن عیش چون هر دم — جرس فریاد میدارد که بربندید محملها

شب تاریک و بیم موج و گردابی چنین هائل — کجا دانند حال ما سبکساران ساحلها

همه کارم ز خود کامی به بدنامی کشید آخر — نهان کی ماند آن رازی کزو سازند محفلها

حضوری گر همیخواهی ازو غایب مشو حافظ — مَتیٰ مَا تَلْقَ مَنْ تَهْویٰ دَعِ الدُّنْیَا وَاَهْمِلْهَا

تن عزم دیدار تو دارد جان برلب آمده — باز گردد یا بر آید چیست فرمان شما

کی دهد دست این غرض یارب که همدستان شوند — خاطر مجموع ما زلف پریشان شما

دل میرود ز دستم صاحبدلان خدا را — دردا که راز پنهان خواهد شد آشکارا

آسایش دو گیتی تفسیر این دو حرفست — با دوستان تلطف با دشمنان مدارا

در کوی نیکنامی ما را گذر ندادند — گر تو نمی پسندی تغییر کن قضا را

هنگام تنگدستی در عیش کوش و مستی — کاین کیمیای هستی قارون کند گدا را

ما در پیاله عکس رخ یار دیده ایم — ای بیخبر ز لذت شرب مدام ما

هرگز نمیرد آنکه دلش زنده شد بعشق — ثبت است بر جریده عالم دوام ما

ترسم که صرفهٔ نبرد روز بازخواست / نان حلال شیخ ز آبِ حرام ما
تربیت در حقوق محبت بهاے ما / عشاق از دو دیده کشد ابتلای ما
گاهی در افگنیم باتش خلیل را / قربان کند اگرچه پسر در رضای ما
فرعون را ندادیم ای دوست در دهر / زیرا که او نداشت سر در وفای ما
بیگانه را چه کار بود با بلا و غم / آنرا رسد که خاص بود آشنای ما
ما پروریم دشمن و ما می کُشیم دوست / کس را مجال نیست ز چون و چرای ما
حافظ همیشه ناله کند در بلای تو / باشد که خود علاج کنی دردهای ما
صلاح کار کجا و منِ خراب کجا / ببین تفاوت ره از کجاست تا بکجا
حدیث از مطرب و می گو و راز دهر کمتر جو / که کس نگشود و نگشاید بحکمت این معما را
مارا بر آستان تو بس حق خدمتی ست / ای خواجه باز بین بترحم غلام را
وز عیش نقد کوش که چون آبخور نماند / آدم بهشت روضهٔ دارالسلام را
ملک آزادگی و کنج قناعت گنجی ست / که بشمشیر میسر نشود سلطان را
صبا بلطف بگو آن غزال رعنا را / که سر بکوه و بیابان تو دادهٔ ما را
ساقیا برخیز و در ده جام را / خاک بر سر کن غمِ ایام را
گرچه بدنامی ست نزد عاقلان / ما نمیخواهیم ننگ و نام را
محرمِ رازِ دلِ شیدای خود / کس نمی بینم ز خاص و عام را
بزمِ عیش و موسمِ شادی و هنگامِ طرب / پنج روز ایام عشرت را غنیمت دان فلا
غلام همت آنم که زیر چرخ کبود / ز هرچه رنگ تعلق پذیرد آزاد است
رضا بداده بده وز جبین گره بکشای / که بر من و تو در اختیار نگشاد است

برو بکار خود ای واعظ این چه فریادست
مرا فتاده دل از کف ترا چه افتادست

گدای کوی تو از هشت خلد مستغنی است
اسیر بند تو از هر دو عالم آزادست

چو بشنوی سخن اهل دل مگو که خطاست
سخن شناس نه‌ٔ دلبرا خطا اینجاست

درون من خسته دل ندانم کیست
که من خموشم و او در فغان و در غوغاست

مرا بکار جهان هرگز التفات نبود
رخ تو در نظر من چنین خوشش آراست

ازان بدیر مغانم عزیز میدارند
که آتشی که نمیرد همیشه در دل ماست

سر ارادت ما و آستان حضرت دوست
که هرچه بر سر ما میرود ارادت اوست

رخ تو در نظر آمد مراد خواهم یافت
چرا که حال نکو در قفای فال نکوست

نه من سبوکش این دیر رندسوزم و بس
بسا سری که درین آستانه سنگ و سبوست

دل سرا پردهٔ محبت اوست
دیده آیینه دار طلعت اوست

تو و طوبی و ما و قامت یار
فکر هر کس بقدر همت اوست

دور مجنون گذشت و نوبت ماست
هر کسی پنج روز نوبت اوست

هر گل نو که شد چمن آرای
اثر رنگ و بوی صحبت اوست

هر که خواهد گو بیا و هر که خواهد گو برو
گیر و دار و حاجب و دربان درین درگاه نیست

هر چه هست از قامت ناساز بی اندام ماست
ورنه تشریف تو بر بالای کس کوتاه نیست

بر در میخانه رفتن کار یکرنگان بود
خود فروشان را بکوی می فروشان راه نیست

بندهٔ پیر خراباتم که لطفش دائم است
ورنه لطف شیخ و زاهد گاه هست و گاه نیست

سر ز مستی بر نگیرد تا بصبح روز حشر
هر که چون من در ازل یک جرعه خورد از جام دوست

میل من سوی وصال و قصد او سوی فراق
ترک کام خود گرفتم تا برآید کام دوست

غرض ز مسجد و میخانه‌ام وصال شماست / جز این خیال ندارم خدا گواه منست

مرا گدای تو بودن ز سلطنت خوشتر / که ظل جور و جفای تو عز و جاه منست

گناه اگرچه نبود اختیار ما حافظ / تو در طریق ادب کوش و گو گناه منست

تیر نگه زدی بر دلم از غمزه خطا رفت / تا باز چه اندیشه کند رای صوابت

ازین رباط دو در چون ضرورتست رحیل / رواق و طاق معیشت چه سربلند و چه پست

مقام عیش میسر نمی‌شود بی رنج / بلی بحکم بلا بسته‌اند عهد الست

بهست و نیست مرنجان ضمیر و خوش میباش / که نیستیست سرانجام هر کمال که هست

ارباب حاجتیم و زبان سؤال نیست / در حضرت کریم تمنا چه حاجتست

جام جهان نماست ضمیر منیر دوست / اظهار احتیاج خود آنجا چه حاجتست

هر وقت خوش که دست دهد مغتنم شمار / کس را وقوف نیست که انجام کار چیست

سهو و خطای بنده چو گیرند اعتبار / معنی عفو و رحمت پروردگار چیست

زاهد شراب کوثر و حافظ پیاله خواست / تا در میانه خواسته کردگار چیست

در مذهب ما باده حلالست ولیکن / بی روی تو ای سرو گل اندام حرامست

تا گنج غمت در دل ویرانه مقیمست / پیوسته مرا کنج خرابات مقامست

اگر بلطف بخوانی مزید الطافست / وگر بقهر برانی درون ما صافست

ز مصحف رخ دلدار آیتی بنما / که آن بیان مقامات کشف کشافست

بعد و صاف ترا حکم نیست دم درکش / که هر چه ساقی ما ریخت عین الطافست

جمال شخص نه چشمست و زلف و عارض و خال / هزار نکته درین کار و بار دلداریست

روندگان حقیقت بنیم جو نخرند / قبای اطلس آنکس که از هنر عاریست

سبب مپرس که چرخ از چه سفله پرور شد — که کام بخشی او را بهانه بی سببی ست

مباش در پی آزار و هر چه خواهی کن — که در شریعت ما غیر ازین گناهی نیست

خلل پذیر بود هر بنا که می بینی — مگر بنای محبت که خالی از خلل ست

در عشق خانقاه و خرابات شرط نیست — هر جا که هست پرتو روی حبیب هست

عاشق که شد که یار بحالش نظر نکرد — ای خواجه درد نیست وگرنه طبیب هست

مستم کن آنچنان که ندانم ز بیخودی — در عرصهٔ خیال که آمد کدام رفت

زاهد غرور داشت سلامت نبرد راه — رند از ره نیاز بدار السلام رفت

زاهد تو دان و خلوت تنهائی و نیاز — عشاق را حواله بعیش مدام رفت

گر دل از غمزهٔ دلدار باری برد برد — در میان جان و جانان ماجرائی رفت رفت

عشقبازی را تحمل باید ای دل پای دار — گر بلائی بود بود و گر خطائی رفت رفت

هر آنکه راز دو عالم ز خط ساغر خواند — رموز جام جم از نقش خاک ره دانست

ورای طاعت دیوانگان ز ما مطلب — که شیخ مذهب ما عاقلی گنه دانست

بلبلی برگ گلی خوش رنگ در منقار داشت — و اندر آن برگ و نوا خوش ناله های زار داشت

گفتمش در عین وصل این ناله و فریاد چیست — گفت ما را جلوهٔ معشوق در این کار داشت

عارفی کو سیر کرد اندر مقام نیستی — مست شد چون مستی از عالم اسرار داشت

خیز تا بر کلک آن نقاش جان افشان کنیم — کاین همه نقش عجب در گردش پرگار داشت

گر مرید راه عشقی فکر بدنامی مکن — شیخ صنعان خرقه رهن خانهٔ خمار داشت

مرو بخانهٔ ارباب بیمروت دهر — که گنج عافیت در سرای خویشتن ست

عرضه کردم دو جهان بر دل کار افتاده — بجز از عشق تو باقی همه فانی دانست

ای که از دفتر عقل آیت عشق آموزی
ترسم این نکته بتحقیق ندانی دانست

بحریست بحر عشق که هیچش کناره نیست
آنجا جز اینکه جان بسپارند چاره نیست

آندم که دل بعشق دهی خوش دمی بود
در کار خیر حاجت هیچ استخاره نیست

فرصت شمر طریقهٔ رندی که این نشان
چون راه گنج باهمه کس آشکاره نیست

بیمزد بود و منت هر خدمتی که کردم
یارب مباد کس را مخدوم بیعنایت

ای آفتاب خوبان میسوزد اندرونم
یک ساعتم بگنجان در سایهٔ عنایت

در این شب سیاهم گم گشته راه مقصود
از گوشهٔ بیرون آ ای کوکب هدایت

فریاد که از شش جهتم راه ببستند
آن خال و خط و زلف و رخ و عارض و قامت

امروز که در دست توام مرحمتی کن
فردا که شوم خاک چه سود اشک ندامت

حاشا که من از جور و جفای تو بنالم
بیداد لطیفان همه لطفست و کرامت

روزی ما بین که از دیوان عشق
جز بمی مجرا نشد ما را برات

شاد باد اروح آن رندی که او
بر سر کوی مغان یابد وفات

حاصل عمر تو حافظ در جهان
بادهٔ صافیست باقی ترهات

هر کو بدست عشق تو شد کشته بیدیت
او را در ان جناب سوال و جواب نیست

عجب راهیست راه عشق هیهات
که چرخ هفتمش هفتم زمین ست

ز جام عشق می نوشید حافظ
مرادش مستی و رندی ازین ست

بر من جفا ز بخت بد آمد وگرنه یار
حاشا که رسم جور و طریق ستم نداشت

خوش وقت رند مست که دنیا و آخرت
بر باد داد و هیچ غم از بیش و کم نداشت

تو و تسبیح و مصلی و ره زهد و ورع
من و میخانه و ناقوس و ره دیر و کنشت

حافظا لطف حق ار با تو عنایت دارد ❊ باش فارغ ز غم دوزخ و شادی بهشت

هر که آمد بجهان نقش خرابی دارد ❊ در خرابات مپرسید که هشیار کجاست

نبود رنگ دو عالم که نقش الفت بود ❊ زمانه طرح محبت نه این زمان انداخت

اشک غماز من ار سرخ برآید چه عجب ❊ خجل از کردهٔ خود پرده دری نیست که نیست

من ازین طالع شوریده برنجم ورنه ❊ بهره مند از سر کویت دگری نیست که نیست

از وجود این قدرم نام و نشانیست که هست ❊ ورنه از ضعف در انجا اثری نیست که نیست

شیر در بادیهٔ عشق تو روباه شود ❊ آه ازین راه که در وی خطری نیست که نیست

مصلحت نیست که از پرده برون افتد راز ❊ ورنه در مجلس رندان خبری نیست که نیست

بجز این نکته که حافظ ز تو ناخشنودست ❊ در سراپای وجودت هنری نیست که نیست

کس نیست که افتادهٔ آن زلف دوتا نیست ❊ در رهگذری نیست که دامی ز بلا نیست

روی تو مگر آینهٔ لطف الهی ست ❊ حقا که چنین نیست درین روی ریا نیست

زاهد ده هم توبه ز روی تو زهی روی ❊ هیچش ز خدا شرم و ز روی تو حیا نیست

تیمار غریبان سبب ذکر جمیل ست ❊ جانان مگر این قاعده در شهر شما نیست

عاشق چه کند گر نخورد تیر ملامت ❊ با هیچ دلاور سپر تیر قضا نیست

در صومعهٔ زاهد و در خلوت عابد ❊ جز گوشهٔ ابروی تو محراب دعا نیست

مزن بچون و چرا دم که بندهٔ مقبل ❊ قبول کرد بجان هر سخن که جانان گفت

که گفت حافظ از اندیشهٔ تو آمد باز ❊ من این نگفته‌ام آنکس که گفت بهتان گفت

زهی همت که حافظ راست از دنیا و از عقبی ❊ نیاید هیچ در چشمش بجز خاک سر کویت

عاشق مفلس اگر قلب دلش کرد نثار ❊ مکنش عیب که بر نقد روان قادر نیست

گرچه جای حافظ اندر خلوت وصل تو نیست ای همه جای تو خوش پیش تو هر جا میرست

قدم دریغ مدار از جنازهٔ حافظ که گرچه غرق گناهست میرود به بهشت

درد ما را نیست درمان الغیاث هجر ما را نیست پایان الغیاث

بر آستانهٔ تسلیم سر بنه حافظ که گر ستیزه کنی روزگار بستیزد

نه در برابر چشمی نه غائب از نظری نه یاد می کنی از من نه میروی از یاد

بجای طعنه اگر تیغ می زند دشمن ز دوست دست نداریم هر چه بادا باد

جمال یار ندارد نقاب و پرده ولے غبار ره بنشان تا نظر توانی کرد

دلا ز نور ریاضت گر آگهے یابے چو شمع خنده زنان ترک سر توانی کرد

ولی تو طالب معشوق و جام می خواهے طمع مدار که کار دگر توانے کرد

گر این نصیحت شاهانه بشنوی حافظ بشاهراه طریقت گذر توانے کرد

ثواب روزه و حج قبول آنکس برد که خاک میکدهٔ عشق را زیارت کرد

حدیث عشق ز حافظ شنو نه از واعظ اگر چه صنعت بسیار در عبارت کرد

مردم ز انتظار و در این پرده راه نیست یا هست پرده دار نشانم نمی دهد

بفتراک ار همی بندی خدا را زود صیدم کن که آفتهاست در تاخیر و طالب را زیان دارد

چنان بزی که اگر خاک ره شوی کس را غبار خاطری از رهگذار ما نه رسد

یارب کجاست محرم رازی که یکزمان دل شرح آن دهد که چه دید و چها شنید

سلامت همه آفاق در سلامت تست به هیچ عارضه شخص تو دردمند مباد

عیب می جمله بگفتی هنرش نیز بگو نفی حکمت مکن از بهر دل عامی چند

حسن تو همیشه در فزون باد رویت همه سال لاله گون باد

اندر سر من هوای عشقت — هر روز که هست در فزون باد
هر جا که دلیست در غم تو — بی صبر و قرار و بی سکون باد
هر کس که بجز تو نازد — از حلقهٔ وصل تو برون باد

بیان شوق چه حاجت که حال آتش دل — توان شناخت ز سوزی که در سخن باشد
هوای کوی تو از سر نمی رود ما را — غریب را دل آواره در وطن باشد

زمانی خوشدلی دریاب دریاب — که دائم در صدف گوهر نباشد
بشوی اوراق اگر همدرس مائی — که علم عشق در دفتر نباشد
شراب بیخمارم بخش یارب — که با او هیچ دردسر نباشد

خستگانرا چو طلب باشد و قوت نبود — گر تو بیداد کنی شرط مروت نبود
خیره آن دیده که آبش نبرد گریهٔ عشق — تیره آن دل که درو نور محبت نبود
چون طهارت نبود کعبه و بتخانه یکیست — نبود خیر دران خانه که عصمت نبود
دولت از مرغ همایون طلب و سایهٔ او — زانکه با زاغ و زغن شهپر دولت نبود
گر مدد خواستم از پیر مغان عیب مکن — شیخ ما گفت که در صومعه همت نبود
حافظا علم و ادب ورز که در مجلس شاه — هر کرا نیست ادب لائق صحبت نبود

ساقیا جام میم ده که نگارندهٔ غیب — نیست معلوم که در پردهٔ اسرار چه کرد
مشکل عشق نه در حوصلهٔ دانش ماست — حل این نکته بدین فکر خطا نتوان کرد
نظر پاک توان در رخ جانان دیدن — که در آئینه نظر جز بصفا نتوان کرد

گویند رمز عشق مگوئید و مشنوید — مشکل حکایتیست که تقریر میکنند
می خور که شیخ و حافظ و مفتی و محتسب — چون نیک بنگری همه تزویر میکنند

عاقلان نقطهٔ پرگار وجود اند ولی
عشق داند که درین دائره سرگردانند

لاف عشق و گله از یار زهی لاف خلاف
عشقبازان چنین مستحق هجرانند

زاهد ار رندی حافظ نکند فهم چه باک
دیو بگریزد ازان قوم که قرآن خوانند

بیخود از شعشعهٔ پرتو ذاتم کردند
باده از جام تجلی بصفاتم دادند

بعد ازین روی من و آینهٔ حسن نگار
که درانجا خبر از جلوهٔ ذاتم دادند

دوش دیدم که ملائک در میخانه زدند
گل آدم بسرشتند و به پیمانه زدند

جنگ هفتاد و دو ملت همه را عذر بنه
چون ندیدند حقیقت ره افسانه زدند

آسمان بار امانت نتوانست کشید
قرعهٔ فال بنام من دیوانه زدند

آتش آن نیست که بر شعلهٔ او خندد شمع
آتش آنست که در خرمن پروانه زدند

بفروغ چهره زلفت همه شب زند ره دل
چه دلاورست دزدی که بکف چراغ دارد

سر درس عشق دارد دل دردمند حافظ
که نه خاطر تماشا نه هوای باغ دارد

در آرزوی آنکه رسد دل براحتی
جان در درون سینه غم عشق او نهاد

بادت بدست باشد اگر دل نهی بهیچ
در معرضی که تخت سلیمان رود بباد

در ازل پرتو حسنت ز تجلی دم زد
عشق پیدا شد و آتش بهمه عالم زد

جلوهٔ کرد رخش دید ملک عشق نداشت
عین آتش شد ازین غیرت و بر آدم زد

نظری کرد که بیند بجهان صورت خویش
خیمه در آب و گل مزرعهٔ آدم زد

در کیش جان فروشان فضل و هنر نبیند
اینجا نسب نگنجد اینجا حسب نباشد

خون میخورم ولیکن جای شکایت نیست
روزی ما ز خوان کرم این نواله بود

بکوی می فروشانش بجامی بر نگیرند
زهی سجادهٔ تقوی که یک ساغر نمی ارزد

شکوه تاج سلطانی که بیم جان درو درجست / کلاه دلکش است اما بدرد سر نمی ارزد

برو گنج قناعت جو بکنج عافیت بنشین / که یکدم تنگدل بودن به بحر و بر نمی ارزد

چو حافظ در قناعت کوش و از دنیای دون بگذر / که یکجو منت دونان بصد من زر نمی ارزد

زیر بارند درختان که تعلق دارند / ای خوشا سرو که از بند غم آزاد آمد

نه هر درخت تحمل کند جفای خزان / غلام همت سروم که این قدم دارد

دست از طلب ندارم تا کام من برآید / یا جان رسد بجانان یا جان ز تن برآید

گفتم بخویش کز وی برگیر دل دلم گفت / کار کسی ست این کو با خویشتن برآید

در ازل هر کو بفیض دولت ارزانی بود / تا ابد جام مرادش همدم جانی بود

رسید مژده که ایام غم نخواهد ماند / چنان نماند چنین نیز هم نخواهد ماند

غنیمتی شمر ای شمع وصل پروانه / که این معامله تا صبحدم نخواهد ماند

سروش عالم غیبم بشارتی خوش داد / که بر در کرمش کس دژم نخواهد ماند

چه جای شکر و شکایت ز نقش نیک و بدست / که کس همیشه گرفتار غم نخواهد ماند

حافظ اگر سجدهٔ تو کرد مکن عیب / کافر عشق ای صنم گناه ندارد

چنان کرشمهٔ ساقی دلم ز دست ببرد / که با کسی دگرم نیست برگ گفت و شنید

بکوی عشق منه بی دلیل راه قدم / که گم شد آنکه درین ره برهبری نرسید

مکن ز غصه شکایت که در طریق ادب / براحتی نرسید آنکه زحمتی نکشید

مشکل خویش بر پیر مغان بردم دوش / کاو بتایید نظر حل معما می کرد

گفت آن یار کزو گشت سر دار بلند / جرمش آن بود که اسرار هویدا میکرد

فیض روح القدس ار باز مدد فرماید / دیگران هم بکنند آنچه مسیحا می کرد

سمن بویان غبار دل چو بنشینند بنشانند
پری رویان قرار از دل چو بستیزند بستانند

چو منصور از مراد آنانکه بر دارند بر دارند
که با این درد اگر دربند درمانند درمانند

من از بیگانگان هرگز ننالم
که با من هرچه کرد آن آشنا کرد

بشارت بر بکوی می فروشان
که حافظ توبه از زهد ریا کرد

عاشقان را بر سر خود حکم نیست
هر چه فرمان تو باشد آن کنند

سرکش حافظ ز آه نیم شب
تا چو صبحت آینه رخشان کنند

مبین حقیر گدایان عشق را کاین قوم
شهان بی کمر و خسروان بی کلهند

جفا نه شیوهٔ درویشی ست و راهروی
بیار باده که این سالکان نه مرد رهند

بهوش باش که هنگام باد استغنا
هزار خرمن طاعت به نیم جو بدهند

شاهد آن نیست که موئی و میانی دارد
بندهٔ طلعت آن باش که آنی دارد

شیوهٔ حور و پری خوب لطیف ست ولی
خوبی آنست و لطافت که فلانی دارد

مرغ زیرک نشود در چمنش نغمه سرای
هر بهاری که زدنبال خزانی دارد

با خرابات نشینان ز کرامات ملاف
هر سخن جائی و هر نکته مکانی دارد

آنکه یک جرعه می از دست تواند دادن
دست با شاهد مقصود در آغوشش باد

سراسر بخشش جانان طریق لطف و احسان بود
اگر تسبیح می فرمود اگر زنار می آورد

غلام نرگس مست تو تاجدارانند
خراب بادهٔ لعل تو هوشیارانند

ترا صبا و مرا آب دیده شد غماز
وگرنه عاشق و معشوق رازدارانند

نصیب ماست بهشت ای خداشناس برو
که مستحق کرامت گناهکارانند

تو دستگیر شو ای خضر پی خجسته که من
پیاده می روم و همرهان سوارانند

بیا بمیکده و چهره ارغوانی کن ۞ مرو بصومعه کانجا سیاه کارانند

خلاص حافظ ازان زلف تابدار مباد که بستگان کمند تو رستگارانند

عشقت نه سرسریست که از سر بدر شود مهرت نه عارضیست که جای دگر شود

عشق تو در وجودم و مهر تو در دلم با شیر در درون شد و با جان بدر شود

دردیست درد عشق که اندر علاج او هر چند سعی بیش نمائی بتر شود ۞

مطرب بساز عود که کس بی اجل نمرد وانکو نه این ترانه سراید خطا کند

گر رنج پیشت آید و گر راحت ای حکیم نسبت مکن بغیر که اینها خدا کند

مارا که درد عشق و بلای خمار هست یا وصل دوست یا می صافی دوا کند

گوهر پاک تو از مدحت ما مستغنی ست فکر مشاطه چه با حسن خداداد کند

شاه را به بود از طاعت صد ساله زهد قدر یکساعت عمری که درو داد کند

کسی که حسن رخ دوست در نظر دارد محقق ست که او حاصل بصر دارد

بپای بوس که دست کسی رسید که او چو آستانه بدین در همیشه سر دارد

ز زهد خشک ملولم بیار باده ناب که بوی باده دماغم مدام تر دارد

ز باده هیچت اگر نیست این نه بس که ترا دمی ز وسوسهٔ عقل بیخبر دارد

گداخت جان که شود کار دل تمام و نشد بسوختیم درین آرزوی خام و نشد

جان نقد محقر است حافظ از بهر نثار خوش نباشد

گفتم غم تو دارم گفتا غمت سر آید گفتم که ماه من شو گفتا اگر بر آید

گفتم ز مهرورزان رسم وفا بیاموز گفتا ز ماهرویان این کار کمتر آید

گوهر پاک بباید که شود قابل فیض ورنه هر سنگ و گلی لولو و مرجان نشود

ذره را تا نبود همت عالی حافظ
طالب چشمهٔ خورشید درخشان نشود

تا صد هزار خار نمیروید از زمین
از گلبنی گلی بگلستان نمی رسد

حافظ صبور باش که در راه عاشقی
هر کس که جان نداد بجانان نمیرسد

هیچ کس نیست که در کوی تواش کاری نیست
هر کس اینجا بامید هوسی می آید

یار دارد سر صید دل حافظ یاران
شاهبازی بشکار مگسی می آید

مطرب عشق عجب ساز و نوائی دارد
نقش هر پرده که زد راه بجائی دارد

عالم از نالهٔ عشاق مبادا خالی
که خوش آهنگ و فرح بخش نوائی دارد

من و انکار شراب اینچه حکایت باشد
غالبا این قدرم عقل کفایت باشد

زاهد و عجب و نماز و من و مستی و نیاز
تا خود او را ز میان با که عنایت باشد

مسلمانان مرا وقتی دلی بود
که با وی گفتمی گر مشکلی بود

دلی همدرد و یاری مصلحت بین
که استظهار هر اهل دلی بود

بگردابی چو می افتادم از غم
بتدبیرش امید ساحلی بود

چنان زندگانی کن اندر جهان
که چون مرده باشی نگویند مرد

مرا مهر سیه چشمان ز سر بیرون نخواهد شد
قضای آسمانست این و دیگرگون نخواهد شد

مرا روز ازل کاری بجز رندی نفرمودند
هر آن قسمت که آنجا شد کم و افزون نخواهد شد

میان عاشق و معشوق فرق بسیارست
چو یار ناز نماید شما نیاز کنید

بجان دوست که غم پردهٔ شما ندرد
گر اعتماد بر الطاف کارساز کنید

هزار بار شود آشنا و دیگر بار
مرا به بیند و گوید که این چه کس باشد

روز و شب غصه و خون میخورم و چون نخورم
چون ز دیدار تو دورم بچه باشم دلشاد

حافظ دل شده مستغرق یادت شب و روز / تو ازین بنده دلخسته بکلی آزاد

هزار نکته باریک‌تر ز مو اینجاست / نه هر که سر بتراشد قلندری داند

تو بندگی چو گدایان بشرط مزد مکن / که دوست خود روش بنده پروری داند

رهزن دهر نخفتست مشو ایمن ازو / اگر امروز نبردست که فردا ببرد

ای دل ار عشرت امروز بفردا فکنی / مایهٔ نقد بقا را که ضمان خواهد شد

خوش بود گر محک تجربه آید بمیان / تا سیه روی شود هر که درو غش باشد

ناز پرورده تنعم نبرد راه بدوست / عاشقی شیوهٔ رندان بلاکش باشد

غم دنیای دنی چند خوری باده بخور / حیف باشد دل دانا که مشوش باشد

واعظان کین جلوه بر محراب و منبر میکنند / چون بخلوت میروند آن کار دیگر میکنند

مشکلی دارم ز دانشمند مجلس بازپرس / توبه فرمایان چرا خود توبه کمتر میکنند

گوییا باور نمیدارند روز داوری / کاین همه قلب و دغل در کار داور میکنند

آه آه از دست صرافان گوهرناشناس / هر زمان خرمهره را با دُر برابر میکنند

جناب عشق را درگه بسی بالاتر از عقلست / کسی آن آستان بوسد که جان در آستین دارد

هر کرا با خط سبزت سر سودا باشد / پای ازین دایره بیرون ننهد تا باشد

هر که خواهد که چو حافظ نشود سرگردان / دل بخوبان ندهد در پی ایشان نرود

دل چو از پیر خرد نقل معانی میجست / عشق می‌گفت بشرح آنچه برو مشکل بود

یاری اندر کس نمی‌بینیم یاران را چه شد / دوستی کی آخر آمد دوستداران را چه شد

حافظ اسرار الهی کس نمیداند خموش / از که می‌پرسی که دور روزگاران را چه شد

چه ره بود اینکه زد در پرده مطرب / که میرقصند با هم مست و هشیار

خرد هرچند نقد کائنات ست
چه سنجد پیش عشق کیمیا کار

سکندر را نمی‌بخشند آبی
بزور و زر میسر نیست این کار

دل داده ایم و مهر تو از جان خریده ایم
بر ما جفا و جور بفراقت روا مدار

باری خیال دوست زپیش نظر مشو
چون بر وصال یار ندارم اختیار

گر سرو پیش قد تو سر می‌کشد مرنج
عقل طویل را نبود هیچ اعتبار

فی عمر زنده ام من و زین پس عجب مدار
روز فراق را که نهد در شمار عمر

این یکدو دم که دولت دیدار ممکن ست
دریاب کار دل که نه پیداست کار عمر

ساقیا عشرت امروز بفردا مفکن
یا ز دیوان قضا خط امانی بمن آر

دلا در ملک شبخیزی گر از اندوه نگریزی
دم صبحت بشارتها بیارد زان نگار آخر

از دست غیبت تو شکایت نمی‌کنم
تا نیست غیبتی ندهد لذت حضور

گر دیگران بعیش و طرب خرم اند و شاد
ما را غم نگار بود مایهٔ سرور

حافظ شکایت از غم هجران چه میکنی
در هجر وصل باشد و در ظلمت ست نور

دوست گو یار شو و هر دو جهان دشمن باش
بخت گو روی کن و روی زمین لشکر گیر

سعی نا کرده درین راه بجائی نرسی
مزد اگر می‌طلبی طاعت استاد ببر

حافظ اندیشه کن از نازکی خاطر یار
برو از درگهش این ناله و فریاد ببر

ساقیا مایهٔ شباب بیار
یک دو ساغر شراب ناب بیار

داروی درد عشق یعنی می
کوست درمان شیخ و شاب بیار

آفتابست و ماه باده و جام
در میان مه آفتاب بیار

می‌کند عقل سرکشی تمام
گردنش را ز می طناب بیار

یا صوابست یا خطا خوردن | گر خطاهست وگر صواب بیار

یک دو رطل گران به حافظ ده | گر گناهست وگر ثواب بیار

دلا در عاشقی ثابت قدم باش | که در این ره نباشد کار بی اجر

عاشق یارم مرا با کفر و با ایمان چه کار | تشنهٔ دردم مرا با وصل و با هجران چه کار

چونکه اندر هر دو عالم یار میباید مرا | با بهشت و دوزخ و با حور و با غلمان چه کار

هر که از خود شد مجرد در طریق عاشقی | از غم و دردش چه آگاهی و با دربان چه کار

صورت مردان چه خواهی سیرت مردان گزین | مرد عاشق پیشه را با صورت ایوان چه کار

حافظا گر عاشق و مستی دگر ره (بار دگر) باز گوی | عاشق یارم مرا با کفر و با ایمان چه کار

یارا گر رفت و حق صحبت دیرین نشناخت | حاش لله که روم من ز پی یار دگر

می دوساله و محبوب چارده ساله | همین بس است مرا صحبت صغیر و کبیر

بنوش باده و عزم وصال جانان کن | سخن شنو که زندت ز بام عرش صفیر

هان مشو نومید چون واقف نهٔ از سر غیب | باشد اندر پرده بازیهای پنهان غم مخور

گرچه منزل بس خطرناکست و مقصد ناپدید | هیچ راهی نیست کو را نیست پایان غم مخور

ساقیا یکجرعه ده زان آب آتشگون که من | در میان پختگان عشق او خامم هنوز

اگر بسوزدت ای دل ز درد ناله مکن | دم از محبت او می زن و بدرد بساز

منم غریب دیار و توئی غریب نواز | دمی بحال غریب دیار خود پرداز

دلا منال ز شامی که صبح در پی اوست | که نیش و نوش بهم باشد و نشیب و فراز

منم که دیده بدیدار دوست کردم باز | چه شکر گویمت ای کارساز بنده نواز

طهارت ار نه بخون جگر کند عاشق | بقول مفتی عشقش درست نیست نماز

ز مشکلات طریقت عنان متاب ای دل / که مرد راه نیندیشد از نشیب و فراز

درین مقام مجازی بجز پیاله مگیر / درین سراچهٔ بازیچه غیرِ عشق مباز

اگرچه حسن تو از عشق غیر مستغنی ست / من آن نیم که ازین عشقبازی آیم باز

روندگان حقیقت رهِ بلا سپرند / رفیق عشق چه غم دارد از نشیب و فراز

ملامتی که بروی من آمد از غم عشق / ز عشق پُرس حکایت که من نهم غماز

مرا بکشتی باده درافکن ای ساقی / که گفته اند نکوئی کُن و در آب انداز

ز کوی میکده برگشته ام ز راه خطا / مرا دگر ز کرم در رهِ صواب انداز

گر از تو یک سرِ مو سر کشد دل حافظ / بگیر و در خم زلفش بپیچ و تاب انداز

جز افلاطون خم نشین شراب / سرِ حکمت بما که گوید باز

چشم آلوده نظر از رخ جانان دورست / بر رخِ او نظر از آئینهٔ پاک انداز

فقیر و خسته بدرگاهت آمدم رحمی / که جز ولای توام نیست هیچ دستاویز

بیا که هاتفِ میخانه دوش با من گفت / که در مقام رضا باش و از قضا مگریز

میانِ عاشق و معشوق هیچ حائل نیست / تو خود حجاب خودی حافظ از میان برخیز

محتسب بیهده گو پند مده رندان را / کانکه بی شاهد و می نیست کدام ست امروز

درآ که در دلِ خسته توان درآید باز / بیا که در دلِ مرده روان درآید باز

بپیش آئینهٔ دل هر آنچه می دارم / بجز خیال جمالت نمی نماید باز

بدان مثل که شب آبستن آمده ست بروز / ستاره می شمرم تا که شب چه زاید باز

محمل جانان ببوس آنگه بزاری عرضه دار / کز فراقت سوختم ای مهربان فریاد رس

عشقبازی کار بازی نیست ای دل سر بباز / ورنه گوی عشق نتوان زد بچوگان هوس

خواهی که روشنت شود احوال سر عشق — از شمع پرس قصه ز باد صبا مپرس

در دفتر طبیب خرد باب عشق نیست — ای دل بدرد خو کن و نام دوا مپرس

ما قصهٔ سکندر و دارا نخوانده ایم — از ما بجز حکایت مهر و وفا مپرس

درد عشقی کشیده ام که مپرس — زهر هجرانی چشیده ام که مپرس

در ضمیر ما نمی گنجد بغیر از دوست کس — هر دو عالم را بدشمن ده که ما را دوست بس

خاطرم وقتی هوس کردی که بینم چیزها — تا ترا دیدم نکردم جز بدیدارت هوس

گرت هواست که با خضر همنشین باشی — نهان ز چشم سکندر چو آب حیوان باش

خموش حافظ و از جور یار ناله مکن — ترا که گفت که بر روی خوب حیران باش

باغبان گر پنج روزی صحبت گل بایدش — بر جفای خار هجران صبر بلبل بایدش

ای دل اندر بند زلفش از پریشانی منال — مرغ زیرک چون بدام افتد تحمل بایدش

رند عالم سوز را با مصلحت بینی چه کار — کار ملک است آنکه تدبیر و تحمل بایدش

تکیه بر تقوی و دانش در طریقت کافریست — راه رو گر صد هنر دارد توکل بایدش

بجد و جهد چو کاری نمی رود از پیش — بکردگار رها کرده به مصالح خویش

بپادشاهی عالم فرو نیارد سر — اگر ز سر قناعت خبر شود درویش

ریا حلال شمارند و جام باده حرام — زهی طریقت و ملت زهی شریعت و کیش

بعنایت نظری کن که من دلشده را — نرود بی مدد لطف تو کاری از پیش

پس زانو منشین و غم بیهوده مخور — که ز غم خوردن تو رزق نگردد کم و بیش

چونکه این کوشش بی فائده سودی ندهد — پس میازار دل خود ز غم ای دوراندیش

زمانه از ورق گل مثال روی تو بست — ولی ز شرم تو در غنچه کرد پنهانش

بسی شدیم و نشد عشق را کرانه پدید — تبارک الله ازین ره که نیست پایانش

چو جام لعل بنوشم کجا بماند هوش — چو چشم مست تو بینم بجا نماند گوش

شراب پخته بخامان دل فسرده مده — که باده آتش تیز است و پختگان در جوش

مرا چو خلعت سلطان عشق می دادند — ندا زدند که حافظ خموش باش خموش

ای پادشاه صورت و معنی که مثل تو — نادیده هیچ دیده و نشنیده هیچ گوش

نه عمر خضر بماند و نه ملک اسکندر — نزاع بر سر دنیای دون مکن درویش

تو بنده گله از پادشه مکن ای دل — که شرط عشق نباشد شکایت از کم و بیش

محل نور تجلی ست رای انور شاه — چو قرب او طلبی در صفای نیت کوش

بلبل از فیض گل آموخت سخن ورنه نبود — اینهمه قول و غزل تعبیه در منقارش

اگر از وسوسهٔ نفس و هوا دور شوی — بیشکی ره ببری در حرم دیدارش

مرا کاریست مشکل با دل خویش — که گفتن می نیارم مشکل خویش

خیالت داند و جان من از غم — که هر شب در چه کارم با دل خویش

عفو الهی بکند کار خویش — مژدهٔ رحمت برساند سروش

عفو خدا بیشتر از جرم ماست — نکتهٔ سربسته چه گویی خموش

گرچه وصالش نه بکوشش دهند — هر قدر ای دل که توانی بکوش

دوش با من گفت پنهان کاردان تیزهوش — کز شما پنهان نشاید داشت راز میفروش

گفت آسان گیر بر خود کارها کز روی طبع — سخت میگیرد جهان بر مردمان سختکوش

تا نگردی آشنا زین پرده بویی نشنوی — گوش نامحرم نباشد جای پیغام سروش

گوهر از بحر کسی برون آرد — ترک سر تا نکند غواص

نقدی از عشق جوی نه از عقل | تا که خالص شوی چو زر خلاص
حافظا اول ز مصحف رخ دوست | خواند الحمد و سورهٔ اخلاص
عاشق سوخته دل تا به بیابان فنا | نرود در حرم دل نشود خاص الخاص
کیمیای غم عشق تو تن خاکی را | زر خالص کند ارچند بود همچو رصاص
دریغ مدت عمرم که بر امید وصال | بسر رسید و نیامد بسر زمان فراق
کنون چه چاره که در بحر غم بگردابی | فتاده کشتی صبرم ز بادبان فراق
مباد کس چو من خسته مبتلای فراق | که عمر من همه بگذشت در بلای فراق
غریب و عاشق و بیدل فقیر و سرگردان | کشیده محنت ایام و دردهای فراق
اگر بدست من افتد فراق را بکشم | بآب دیده دهم باز خونبهای فراق
کجا روم چه کنم حال دل کرا گویم | که داد من بستاند دهد جزای فراق
ز درد هجر و فراقم دمی خلاصی نیست | خدای را بستان داد و ده سزای فراق
فراق را بفراق تو مبتلا سازم | چنانکه خون بچکانم ز دیدهای فراق
من از کجا و فراق از کجا و غم ز کجا | مگر که زاد مرا مادر از برای فراق
بداغ عشق تو حافظ چو بلبل سحری | زند بروز و شبان خونفشان نوای فراق
مقام امن و می بیغش و رفیق شفیق | گرت مدام میسر شود زهی توفیق
جهان و کار جهان جمله هیچ در هیچست | هزار بار من این نکته کرده ام تحقیق
چه دوزخی چه بهشتی چه آدمی چه ملک | بمذهب همه کفر طریقت است امساک
فریب دختر رز طرفه میزند ره عقل | مباد تا بقیامت خراب طارم تاک
بگشا پستهٔ خندان و شکر ریزی کن | خلق را از دهن خویش مینداز بشک

هم ظاهر از دو چشم تو در دیده مردمی / هم روشن از دو لعل تو در دیده مردمک
آدم ز حسن روی تو گر بهره داشتی / از دیدنش بسجده نپرداختی ملک
مرا امید وصال تو زنده میدارد / وگرنه هر دمم از هجر تست بیم هلاک
اگر تو زخم زنی به که دیگری مرهم / وگر تو زهر دهی به که دیگری تریاک
ترا چنانکه توئی هر نظر کجا بیند / بقدر بینش خود هر کسی کند ادراک
عنان نه پیچم اگر میزنی بشمشیرم / سپر کنم سر و دستت ندارم از فتراک
بچشم خلق عزیز آنگهی شوی حافظ / که بر درش بنهی روی مسکنت بر خاک

من شکسته بدحال زندگی یابم / دران زمان که به تیغ غمت شوم مقتول
چه جرم کرده ام ای جان و دل بحضرت تو / که طاعت من بیدل نمیشود مقبول
کجا روم چه کنم حال دل کرا گویم / که گشته ام ز غم و جور روزگار ملول
بدرد عشق بساز و خموش شو حافظ / رموز عشق مکن فاش پیش اهل عقول

گه آه کشم از دل و گه تیر تو از جان / پیش [illegible] تو چگویم که چها می کشم از دل
وصف لب لعل تو چگویم برقیبان / نیکو نبود معنی نازک بر [illegible] اهل
هر روز چو حسنت ز دگر روز فزون است / مه را نتوان کرد بروی تو [illegible]

بود که یار نپرسد گنه ز خلق کریم / که از سوال ملولیم و از جواب خجل
حافظا عشق و صابری تا چند / ناله عاشقان خوش است [illegible] بنال
رهروان را عشق بس باشد دلیل / آب چشم اندر رهش کردم سبیل
بارها گفته ام و بار دگر میگویم / که من دلشده این ره نه بخود میپویم
در پس آینه طوطی صفتم داشته اند / آنچه استاد ازل گفت بگو میگویم

من اگر خارم اگر گل چمن آرایی هست
که از آن دست که می‌پروردم می‌رویم

دوستان عیب من بیدل حیران مکنید
گوهری دارم و صاحب‌نظری می‌جویم

گرچه با دلق ملمع می گلگون عیب است
مکنم عیب کزو رنگ ریا می‌شویم

خنده و گریهٔ عشاق ز جایی دگر است
می‌سرایم بشب و وقت سحر می‌مویم

حافظم گفت که خاک در میخانه مبوی
گو مکن عیب که من مشک ختن می‌بویم

بازآی ساقیا که هواخواه خدمتم
مشتاق بندگی و دعاگوی دولتم

زانجا که فیض جام سعادت فروغ تست
بیرون شدن نمای ز ظلمات حیرتم

هرچند غرق بحر گناهم ز شش جهت
تا آشنای عشق شدم ز اهل رحمتم

عیبم مکن برندی و بدنامی ای فقیه
کاین بود سرنوشت زایوان فطرتم

می خور که عاشقی نه بکسب است و اختیار
این موهبت رسید ز دیوان قسمتم

دریا و کوه در ره و من خسته و ضعیف
ای خضر پی‌خجسته مدد کن بهمتم

دورم بصورت از در دولتسرای دوست
لیکن بجان و دل ز مقیمان حضرتم

حافظ به پیش چشم تو خواهد سپرد جان
در این خیال اگر بدهد عمر مهلتم

هفتا و ذلت از نظر خلق در حجاب
بهتر ز طاعتی که بروی ریا کنیم

آنکو بغیر سابقه چندین نواخت کرد
ممکن بود که عفو کند گر خطا کنیم

حافظ وفا نمیکند ایام سست عهد
این پنجروزه عمر بیا تا وفا کنیم

نه قاضیم نه مدرس نه محتسب نه فقیه
مرا چه شد که منع شرابخواره کنم

بغیر از آنکه بشد دین و دانش از دستم
دگر بگو که ز عشقت چه طرف بربستم

اگر ز مردم هشیاری ای نصیحت‌گو
سخن بخاک میفکن چرا که من مستم

بسوخت حافظ و آن یار دلنواز نگفت / که مرهمی بفرستم چو خاطرش خستم

جائیکه تخت و مسند جم می رود بباد / گر غم خوریم خوش نبود به که می خوریم

روز نخست چون دم رندی زدیم و عشق / شرط آن بود که جز ره این شیوه نسپریم

واعظ مکن نصیحت شوریدگان که ما / با خاک کوی دوست بفردوس ننگریم

زان پیشتر که عمر گرانمایه بگذرد / بگذار تا مقابل روی تو بگذریم

حافظ چو ره بکنگرهٔ کاخ وصل نیست / با خاک آستانهٔ این در بسر بریم

اگر غم لشکر انگیزد که خون عاشقان ریزد / من و ساقی بهم سازیم و بنیادش براندازیم

برو ای زاهد و بر دردکشان خرده مگیر / کارفرمای قدر می کند این من چه کنم

خون من ریختی از ناوک دلدوز فراق / خود بگو با تو من ای دیدهٔ روشن چه کنم

حافظا خلد برین خانهٔ موروث منست / اندرین منزل ویرانه نشیمن چه کنم

تا سایهٔ مبارکت افتاد بر سرم / دولت غلام من شد و اقبال چاکرم

درد مرا طبیب نداند دوا که من / بی دوست خسته خاطر و با دوست خوشترم

مرا می بینی و دردم زیادت میکنی دردم / ترا می بینم و شوقم زیادت می شود هردم

بسامانم نمی پرسی نمی دانم چه سر داری / بدرمانم نمی کوشی نمیدانی مگر دردم

ندارم دستت از دامن بجز در خاک و آندم هم / چو بر خاکم گذار آری بگیرد دامنت گردم

چو کار عمر نه پیداست باری آن اولی / که روز واقعه پیش نگار خود باشم

همیشه پیشهٔ من عاشقی و رندی بود / دگر بکوشم و مشغول کار خود باشم

بود که لطف ازل رهنمون شود حافظ / وگرنه تا با بد شرمسار خود باشم

حاشا که من بموسم گل ترک می کنم / من لاف عقل میزنم این کار کی کنم

از قال و قیل مدرسه حالی دلم گرفت
یکچند نیز خدمت معشوق و مے کنم

از نامهٔ سیاه نترسم که روز حشر
با فیض لطف او صد ازین نامه طی کنم

این جان عاریت که بحافظ سپرد دوست
روزی رخش ببینم و تسلیم وی کنم

سینهٔ تنگ من و بار غم او هیهات
مرد این بار گران نیست دل مسکینم

حجاب چهرهٔ جان میشود غبار تنم
خوشا دمی که ازین چهره پرده بر فگنم

عیان نشد که چرا آمدم کجا بودم
دریغ و درد که غافل ز کار خویشتنم

چگونه طوف کنم در فضای عالم قدس
چو در سراچهٔ ترکیب تخته بند تنم

بیا و هستی حافظ ز پیش او بردار
که با وجود تو کس نشنود ز من که منم

خرم آن روز کزین منزل ویران بروم
راحت جان طلبم و ز پے جانان (معشوق) بروم

دلم از وحشت زندان سکندر بگرفت
رخت بر بندم و تا ملک سلیمان بروم

لذت داغ غمت بر دل ما باد حرام
اگر از جور غم عشق تو دادی طلبم

چون غمت را نتوان یافت مگر در دل شاد
ما بامید غمت خاطر شادی طلبیم

بر در مدرسه تا چند نشینی حافظ
خیز تا از در میخانه گشادی طلبیم

قدر وقت ار نشناسد دل و کاری نکند
بس خجالت که ازین حاصل اوقات بریم

حافظ آب رخ خود بر در هر سفله مریز
حاجت آن به که بر قاضی حاجات بریم

در خرابات مغان نور خدا می بینم
وین عجب بین که چه نوری ز کجا می بینم

دوستان عیب نظربازی حافظ مکنید
که من او را ز محبان خدا می بینم

درد از یارست و درمان نیز هم
دل فدای او شد و جان نیز هم

هر دو عالم یک فروغ روی اوست
گفتمت پیدا و پنهان نیز هم

اعتمادی نیست بر کار جهان — بلکه بر گردون گردان نیز هم

چون سر آمد دولت شبهای وصل — بگذرد ایام هجران نیز هم

از غم خویش چنان شیفته گردی بازم — کز خیال تو بخود نیز نمی پردازم

گفته بودی که خبر ده که ز هجرم چونی — آنچنانم که به بیننده ندانی بازم

آنچنان بر دل من ناز تو خوش می آید — که حلالت بکنم گر بکشی از نازم

اگر از دام تو خود نیز خلاصم بخشی — هم بخاک سر کوی تو بود پروازم

در نهانخانهٔ عشرت صنمی خوش دارم — کز سر زلف و رخش نعل در آتش دارم

حافظا چون غم و شادی جهان در گذر است — بهتر آنست که من خاطر خود خوش دارم

حافظ این حال عجب با که توان گفت که ما — بلبلانیم که در موسم گل خاموشیم

در ره عشق از آنسوی فنا صد خطر است — تا نگوئی که چو عمرم بسر آمد رستم

دوش سودای رخت گفتم ز سر بیرون کنم — گفت کو زنجیر تا تدبیر این مجنون کنم

از دل تنگ گنهکار بر آرم آهی — کآتش اندر گنه آدم و حوا فکنم

مایهٔ خوشدلی آنجاست که دلدار آنجاست — میکنم جهد که خود را مگر آنجا فکنم

حافظا تکیه بر ایام چو سهو است و خطا — من چرا عشرت امروز بفردا فکنم

پند پیرانه دهد واعظ شهرم لیکن — من نه آنم که دگر پند کسی بپذیرم

خلق گویند که حافظ سخن پیر نیوش — سال خورده میم امروز به از صد پیرم

واعظ ما بوی حق نشنید بشنو این سخن — در حضورش نیز میگویم نه غیبت میکنم

دیده بدبین بپوشان ای کریم عیب پوش — زین دلیریها که من در کنج خلوت میکنم

باین شکرانه می بوسم لب جام — که کرد آگه ز دور روزگارم

من از بازوی خود دارم بسی شکر — که زور مردم آزاری ندارم

حافظ از جور تو حاشا که بنالد روزی — من از آن روز که در بند توام آزادم

نقش مستوری و مستی نه بدست من و تست — آنچه استاد ازل گفت بکن آن کردم

اینکه پیرانه سرم صحبت یوسف بنواخت — اجر صبریست که در کلبهٔ احزان کردم

سرم خوشست و ببانگ بلند میگویم — که من نسیم حیات از پیاله می جویم

گرم نه پیر مغان در بروی بگشاید — کدام ره بزنم چاره از کجا جویم

مکن درین چمنم سرزنش بخودروئی — چنانکه پرورشم میدهند میرویم

صنما با غم عشق تو چه تدبیر کنم — تا بکی در غم تو نالهٔ شبگیر کنم

گر بدانم که وصال تو بدین دست دهد — دل و دین را همه در بازم و توفیر کنم

دور شو از برم ای واعظ و افسانه مگو — من نه آنم که دگر گوش به تزویر کنم

نیست امکان خلاص از غم او ای حافظ — چونکه تقدیر چنین بود چه تدبیر کنم

کام جهان برآر که بخشد خدا گناه — روزی که رخت جان بجهان دگر کشیم

فردا اگر نه روضهٔ رضوان بما دهند — غلمان ز غرفه حور ز جنت بدر کشیم

حافظ نه حد ماست چنین لافها زدن — پا از گلیم خویش چرا بیشتر کشیم

عاشق و رند و نظربازم و میگویم فاش — تا بدانی که بچندین هنر آراسته ام

شرمم از خرقهٔ آلودهٔ خود می آید — که بهر پاره دو صد شعبده پیراسته ام

پاسبان حرم دل شده ام شب همه شب — بو که سیری بکند آن مه ناکاسته ام

عمریست تا براه غمت رو نهاده ایم — روی و ریای خلق بیکسو نهاده ایم

طاق و رواق و مدرسه و قیل و قال فضل — زینها بخاک کوی تو ما رو نهاده ایم

فرما اشارتی که دو چشم امیدوار — پیوسته بر دو گوشه ابرو نهاده ایم

گفتی که حافظا دل سرگشته ات کجاست — در حلقه های آن خم گیسو نهاده ایم

نشان مرد خدا عاشقی ست با خود آری — که در مشائخ شهر این نشان نمی بینم

درین خمار کسم جرعه نمی بخشد — ببین که اهل دلی در جهان نمی بینم

برین دو دیده حیران من هزار افسوس — که با دو آئنه رویش عیان نمی بینم

فاش می گویم و از گفته خود دلشادم — بنده عشقم و از هر دو جهان آزادم

من ملک بودم و فردوس برین جایم بود — آدم آورد درین دیر خراب آبادم

نیست بر لوح دلم جز الف قامت یار — چکنم حرف دگر یاد نداد استادم

کوکب بخت مرا هیچ منجم نشناخت — یا رب از مادر گیتی بچه طالع زادم

تا شده حلقه بگوش در میخانه عشق — هر دم آید غمی از نو بمبارکبادم

فتوی پیر مغان دارم و عهدیست قدیم — که حرامست می آنجا که نه یارست ندیم

چاک خواهم زدن این دلق ریائی چکنم — روح را صحبت ناجنس عذابیست الیم

فلک بهبود خود ای دل ز در دیگر کن — درد عاشق نشود به بمداوای حکیم

گوهری معرفت اندوز که با خود ببری — که نصیب دگرانست نصاب زر و سیم

دام سخت ست مگر یار شود لطف خدا — ورنه آدم نبرد صرفه ز شیطان رجیم

گرچه از آتش دل چون خم می در جوشیم — مهر بر لب زده خون میخورم و خاموشیم

ما نه یاران چشم یاری داشتیم — خود غلط بود آنچه ما پنداشتیم

گفت خود دادی بما دل حافظا — ما محصل بر کسی نگماشتیم

مرا عهدیست با جانان که تا جان در بدن دارم — هواداری کویش را چو جان خویشتن دارم

الا ای پیر فرزانه مکن عیبم ز میخانه	که من در ترک پیمانه دلی پیمان شکن دارم
ماجرای من و معشوق مرا پایان نیست	هر چه آغاز ندارد نپذیرد انجام
زلف دلدار چو زنار همی فرماید	برو ای شیخ که شد بر تنم این خرقه حرام
گدای کوی شمائیم و حاجتی داریم	روا مدار که محروم ز آستان برویم
نشان وصل بجاده بهر طریق که هست	که باری از پی وصل تو بر نشان دویم
مگو که حافظ ازین در برو برای خدا	که هر چه رای تو باشد جز این بران بدویم
چنان پر شد فضای سینه از دوست	که فکر خویش گم شد از ضمیرم
چو طفلان زاهد تا کی فریبی	بسیب بوستان و شهد و شیرم
فراوان گنج غم در سینه دارم	اگر چه مدعی بیند فقیرم
یارا ز ابر هدایت برسان بارانی	پیشتر زانکه چو گردی ز میان برخیزم
سرو بالا نما ای بت شیرین حرکات	که چو حافظ ز سر جان و جهان برخیزم
تلقین و درس اهل نظر یک اشارتست	کردم اشارتی و مکرر نمیکنم
حافظ جناب پیر مغان مامن وفاست	من ترک خاک بوسی این در نمیکنم
من که باشم که بران خاطر عاطر گذرم	لطفها می کنی ای خاک درت تاج سرم
همتم بدرقه راه کن ای طایر قدس	که دراز است ره مقصد و من نو سفرم
راه خلوتگه خاصم بنما تا پس ازین	می خورم با تو و دیگر غم دنیا نخورم
عاشقانرا گر در آتش می پسندد لطف دوست	تنگ چشمم گر نظر بر چشمه کوثر کنم
سر شکم آمد و عیبم بگفت روی بروی	شکایت از که کنم خانگیست غمازم
شکر خدا که هر چه طلب کردم از خدا	بر منتهای مطلب خود کامران شدم

قسمت حوالتم به خرابات می‌کند / هر چند اینچنین شدم و آنچنان شدم

آن روز بر دلم در معنی گشاده شد / کز ساکنان درگه پیر مغان شدم

دوشم نوید داد و بشارت که حافظا / بازآ که من بعفو گناهت ضمان شدم

لبت شکر بمستان داد و چشمت می بمیخواران / منم کز غایت حرمان نه با آنم نه با اینم

وفاداری و حق گوئی نه کار هر کسی باشد / غلام آصف دوران جلال الحق و الدینم

این چه شوریست که در دور قمر می‌بینم / همه آفاق پر از فتنه و شر می‌بینم

هر کسی روز بهی می‌طلبد از ایام / مشکل آنست که هر روز بتر می‌بینم

ابلهان را همه شربت ز گلاب و قند است / قوت دانا همه از خون جگر می‌بینم

اسب تازی شده مجروح بزیر پالان / طوق زرین همه در گردن خر می‌بینم

دختران را همه جنگست و جدل با مادر / پسران را همه بدخواه پدر می‌بینم

هیچ رحمی نه برادر به برادر دارد / هیچ شفقت نه پدر را به پسر می‌بینم

پند حافظ بشنو خواجه برو نیکی کن / زانکه این پند به از در و گهر می‌بینم

زاهد برو که طالع اگر طالع منست / جامم بدست باشد و زلف نگار هم

خاطر بدست تفرقه دادن نه زیرکیست / مجموعه بخواه و صراحی بیار هم

برو ای طبیبم از سر که خبر ز سر ندارم / بخدا رها کنم جان که ز جان خبر ندارم

من اگرچه می‌پرستم چه امید می‌پرستم / سر بیدل نه بستم که دل و جگر ندارم

ای نور چشم من سخنی هست گوش کن / تا ساغرت پر است بنوشان و نوش کن

بر هوشمند سلسله ننهاد دست عشق / خواهی که زلف یار کشی ترک هوش کن

تسبیح و خرقه لذت مستی نبخشدت / همت درین عمل طلب از میفروش کن

ای خسرو خوبان نظری سوی گدا کن / رحمی بمن سوخته بی سر و پا کن

با دل شدگان جور و جفا تا بکی آخر / آهنگ وفا ترک جفا بهر خدا کن

مشنو سخن دشمن بدگوی خدارا / با حافظ مسکین خود ای دوست وفا کن

ای مه منظر تو نوبهار حسن / خال و خط تو مرکز لطف و مدار حسن

حافظ طمع برید که بیند نظیر دوست / دیّار نیست غیر تو اندر دیار حسن

از آب دیده بر سر آتش نشسته ام / گر فاش کرد و بهمه آفاق راز من

مست است یار و یاد حریفان نمیکند / یادش بخیر ساقی مسکین نواز من

یارب کی آن صبا بوزد کز نسیم او / گردد شمامه کرمش کارساز من

ای منعم آخر بر خوان وصلت / تا چند باشم از بی نصیبان

چو مستم کرده مستور منشین / چو نوشم داده زهرم منوشان

زد لگد می حافظ حذر باش / که دارد سینه چون دیگ جوشان

دانی که چیست دولت دیدار یار دیدن / در کوی او گدایی بر خسروی گزیدن

از جان طمع بریدن آسان بود ولیکن / از دوستان جانی مشکل بود بریدن

بهمت گر نباشم ذره روسی / چو خورشیدم فرو آید زر و زن

کجا بر تنگ شکر دست یابد / گر اندیشد مگس از باد بیزن

چو حافظ ماجرای عشقبازی / نمیگوید کسی بر وجه احسن

پیر پیمانه کش ما که روانش خوش باد / گفت پرهیز کن از صحبت پیمان شکنان

شراب لعل کش و روی مه جبینان بین / خلاف مذهب آنان جمال اینان بین

بزیر دلق مرقع کمندها دارند / دراز دستی این کوته آستینان بین

بسحر من دو جهان سر فرو نمی آرند / دماغ کبر گدایان خوشه چینان بین
اسیر عشق شدن چاره خلاص منست / ضمیر عاقبت اندیش پیش بینان بین

صبحست ساقیا قدحی پر شراب کن / دور فلک درنگ ندارد شتاب کن
زان پیشتر که عالم فانی شود خراب / ما را ز جام باده گلگون خراب کن
خورشید می ز مشرق ساغر طلوع کرد / گر برگ عیش میطلبی ترک خواب کن
همچون حباب دیده بروی قدح گشای / وین خانه را قیاس اساس از حباب کن
کار صواب باده پرستی ست حافظا / برخیز و روی عزم بکار صواب کن

منم که شهره شهرم بعشق ورزیدن / منم که دیده نیالوده ام به بد دیدن
وفا کنیم و ملامت کشیم و خوش باشیم / که در طریقت ما کافریست رنجیدن
به پیر میکده گفتم که چیست راه نجات / بخواست جام می و گفت باده نوشیدن
مراد ما ز تماشای باغ عالم چیست / بدست مردم چشم از رخ تو گل چیدن
برحمت سر زلف تو واثقم ورنه / کشش چو نبود از آنسو چه سود کوشیدن
مبوس جز لب معشوق و جام می حافظ / که دست زهد فروشان خطاست بوسیدن

خوشتر از فکر می و جام چه خواهد بودن / تا ببینیم سرانجام چه خواهد بودن
غم دل چند توان خورد که ایام نماند / گو نه دل باش و نه ایام چه خواهد بودن

در راه عشق فرق غنی و فقیر نیست / ای پادشاه حسن سخن با گدا بگو
جان پرورست قصه ارباب معرفت / رمزی برو بپرس و حدیثی بیا بگو
هر چند ما بدیم تو ما را بدان مگیر / شاهانه ماجرای گناه گدا بگو
حافظ گرت بمجلس او راه میدهند / می نوش و ترک زرق برای خدا بگو

آرام و خواب خلق جهان را سبب توئی / زان شد کنار دیده و دل تکیه گاه تو

یاران همنشین همه از هم جدا شدند / مائیم و آستانهٔ دولت پناه تو

حافظ طمع مبر ز عنایت که عاقبت / آتش زند بخرمن غم دود آه تو

گرچه خورشید فلک چشم و چراغ عالمست / روشنائی بخش چشم اوست خاک پای تو

خسروا پیرانه سر حافظ جوانی میکند / بر امید عفو جانبخش گنه فرسای تو

بجان پیر خرابات و حق صحبت او / که نیست در سر من جز هوای خدمت او

مکن بچشم حقارت نگاه بر من مست / که نیست معصیت و زهد بی مشیت او

مهر رخت سرشت من خاک در بهشت من / عشق تو سرنوشت من راحت من رضای تو

گفتا برون شدی بتماشای ماه نو / از ماه ابروان منت شرم باد رو

(ای معشوق من گفت)

تخم وفا و مهر درین کشت زار عشق / آنگه عیان شود که رسد موسم درو

حافظ جناب پیر مغان مامن وفاست / درس وفا و مهر بر او خوان و زو شنو

هر گل نو ز گلرخی یاد همیکند ولی / گوش سخن شنو کجا دیدهٔ اعتبار کو

گفت مگر ز لعل من بوسه نداری آرزو / مردم ازین هوس ولی قدرت و اختیار کو

هر که در مزرع دل تخم وفا سبز نکرد / زردروئی کشد از حاصل خود گاه درو

آتش زرق و ریا خرمن دین خواهد سوخت / حافظ این خرقهٔ پشمینه بینداز و برو

مطرب خوش نوا بگو تازه بتازه نو بنو / بادهٔ دلکشا بجو تازه بتازه نو بنو

با صنمی چو لعبتی خوش بنشین بخلوتی / بوسه ستان بکام از او تازه بتازه نو بنو

بر ز حیات کی خوری گر نه مدام می خوری / باده بخور بیاد او تازه بتازه نو بنو

شاهد دلربای من میکند از برای من / نقش و نگار و رنگ و بو تازه بتازه نو بنو

باد صبا چو بگذری بر سر کوی آن پری
قصه حافظش بگو تازه بتازه نو بنو

ای از فروغ رویت روشن چراغ دیده
مانند چشم مستت چشمی جهان ندیده

همچون تو نازنینی سر تا بپا لطافت
گیتی نشان نداده ایزد نیافریده

میلی اگر ندارد با عارض تو ابرو
پیوسته از چه باشد چون قد من خمیده

گر بیم نیست لب بام حیات باقی
آن دم که جان شیرین باشد بلب رسیده

از زهره هیچ باشد که تو او ندیده
آرام جان مهوش تو اب رسیده

از دامن تو دست باز ندارند عاشقان
پیراهن صبوری ایشان دریده

گفتی که تیغ عشق و تیغ دشمنی را زند
معذور دار مست که تو او را ندیده

یا هم میرسد همین دیگر از نشاط
تا سوی من با لطف و عنایت تو دیده

بار دگر خیال پرستش تا قبلنما
گویا که بوی صدق از ایشان شنیده

زین سرزنش که کرد ترا دوست حافظا
بیش از گلیم خویش مگر پا کشیده

آب و آتش بهم آمیخته از لب لعل
چشم بد دور که خوش شعبده باز آمده

چشم تو گرچه بهر غمزه دلم برباید
لیک صد حیف که بیگانه نواز آمده

آفرین بر دل نرم تو که از بهر ثواب
کشته غمزه خود را بنماز آمده

آشنایان ره عشق درین بحر عمیق
غرقه گشتند و نگشتند بآب آلوده

ندیم و مطرب و ساقی همه اوست
خیال آب و گل در ره بهانه

وجود ما معمائیست حافظ
که تحقیقش فسونست و فسانه

بوی بنشانم از راه خدمت
سر بر ندارم از خاک درگاه

از صبر عاشق خوشتر نباشد
صبر از خدا خواه صبر از خدا خواه

از شیخ و زاهد کمتر شناس سیم	یا جام باده یا قصه کوتاه
عاشق مخمور غم گر وصل خواهی	خون بایدت خورد در گاه و بیگاه
تو خرقه را ز برای هوا می پوشی	که تا بزرق بری بندگان حق از راه
غلام همت رندان بی سر و پایم	که هر دو کون نیرزد بپیششان یک کاه
وصال او ز عمر جاودان به	خداوندا مرا آن ده که آن به
بشمشیرم زد و با کس نگفتم	که راز دوست از دشمن نهان به
ای بیخبر بکوش که صاحب خبر شوی	تا راهبین نباشی کی راهبر شوی
در مکتب حقائق پیش ادیب عشق	هان ای پسر بکوش که روزی پدر شوی
دست از مس وجود چو مردان ره بشوی	تا کیمیای عشق بیابی و زر شوی
خواب و خورت ز مرتبه عشق دور کرد	آنگه رسی بدوست که بیخواب و خور شوی
گر نور عشق حق بدل و جانت اوفتد	بالله کز آفتاب فلک خوبتر شوی
از پای تا سرت همه نور خدا شود	در راه ذوالجلال چو بی پا و سر شوی
بنیاد هستی تو چو زیر و زبر شود	در دل مدار هیچ که زیر و زبر شوی
گر در سرت هوای وصالست حافظا	باید که خاک درگه اهل بصر شوی
ای پادشه خوبان داد از غم تنهائی	دل بی تو بجان آمد وقتست که باز آئی
ای درد توام درمان در بستر ناکامی	وی یاد توام مونس در گوشه تنهائی
در دایره قسمت ما نقطه پرگاریم	لطف آنچه تو اندیشی حکم آنچه تو فرمائی
فکر خود و رای خود در عالم رندی نیست	کفرست درین مذهب خودبینی و خودرائی
حافظ شب هجران شد بوی خوش صبح آمد	شادیت مبارکباد ای عاشق شیدائی

ای در رخ تو پیدا انوار پادشاهی / در فکرت تو پنهان صد حکمت الهی

تیغی که آسمانش از فیض خود دهد آب / تنها جهان بگیرد بی منت سپاهی

جایی که برق عصیان بر آدم صفی زد / ما را چگونه زیبد دعوای بیگناهی

ای دل آن به که خراب از می گلگون باشی / بی زر و گنج بصد حشمت قارون باشی

تاج شاهی طلبی گوهر ذاتی بنما / ور خود از گوهر جمشید و فریدون باشی

در ره منزل لیلی که خطرهاست بجان / شرط اول قدم آنست که مجنون باشی

کاروان رفت و تو در خواب و بیابان در پیش / کی روی ره ز که پرسی چه کنی چون باشی

ای دل بکوی عشق گذاری نمیکنی / اسباب جمع داری و کاری نمیکنی

چوگان کام در کف و گویی نمیزنی / بازی چنین بدست و شکاری نمیکنی

این خون که موج میزند اندر جگر ترا / در کار رنگ و بوی نگاری نمیکنی

حافظ برو که بندگی بارگاه دوست / گر جمله میکنند تو باری نمیکنی

در حلقه مغانم دوش آن پسر چه خوش گفت / با کافران چه کارت گر بت نمی پرستی

در مذهب طریقت خامی نشان کفر است / آری طریق رندان چالاکیست و چستی

مرا که از رخ تو ماه در شبستان است / کجا بود بفروغ ستاره پروایی

فراق و وصل چه باشد رضای دوست طلب / که حیف باشد ازو غیر او تمنایی

پدید آمد رسوم بی وفایی / نماند از کس نشان آشنایی

خرد در گوشه بنشسته مسکینت / برو صبری بکن در بینوایی

مرا در رشته دیوانگان کش / که مستی خوشتر است از هوشیاری

بپرهیز از من صوفی بپرهیز / که کردم توبه از پرهیزگاری

بشنو این نکته که خود را ز غم آزاده کنی
آخر الامر گل کوزه گران خواهی شد
تکیه بر جای بزرگان نتوان زد بگزاف
خاطرت کی رقم فیض پذیرد هیهات
زمانه هیچ نه بخشد که باز نستاند
نوشته اند بر ایوان جنت الماوا
بفراغ دل زمانی نظری بماهروی
دل من شد و ندانم چه شد آن غریب یارا
آندم که با تو باشم یکسال هست روزی
من چون خیال رویت جانا بخواب بینم
حافظ مکن شکایت گر وصل یار خواهی
خوش فرش بوریا و گدائی و خواب امن
درویشم و گدا و برابر نمیکنم
دهقان سالخورده چه خوش گفت با پسر
نمی ترسی ز آه آتشینم
بعشق زنده بود جان مرد صاحبدل
بهر کسی نتوان گفت راز دل حافظ
ترا که هر چه مراد است در جهان داری
میان نداری و دارم عجب که هر ساعت

خون خوری گر طلب روزی ننهاده کنی
حالیا فکر سبو کن که پر از باده کنی
مگر اسباب بزرگی همه آماده کنی
مگر از نقش پراگنده ورق ساده کنی
مجو ز سفله مروت مجو ز ناکس شئی
که هر که عشوهٔ دنیا خرید وای بوی
به از آنکه چتر شاهی همه روز های و هوی
که گذشت و نامد خبری ز هیچ سوی
و اندم که بیتو باشم یکروز هست سالی
کز خواب می نه بیند چشمم بجز خیالی
زین بیشتر نیابد بر هجر احتمالی
کاین عیش نیست در خور اورنگ خسروی
پشمین کلاه خویش بصد تاج خسروی
کای نور چشم من بجز از کشته ندروی
تو دانی خرقهٔ پشمینه داری
اگر تو عشق نداری برو که معذوری
مگر بدانکه کشیده ست محنت دوری
چه غم ز حال من زار ناتوان داری
میان مجمع خوبان کنی میانداری

صبر بر جور رقیبان چه کنم گر نکنم / عاشقان را نبود چاره بجز مسکینی
عجب از لطف تو ای گل که نشستی با خار / ظاهراً مصلحت وقت در آن می‌بینی
بعد ازین ما و گدائی بسر منزل عشق / راهرو را نبود چاره بجز مسکینی
جان فدای تو که هم جانی و جانانی / هر که شد خاک درت رست ز سرگردانی
سر برآر از سر کوی تو نیارم بر جست / کار دشوار نگیرند بدین آسانی
خامه را طاقت پروانه پر سوخته نیست / نازکان را نرسد شیوهٔ جان افشانی
تا بماند تر و شاداب نهال قد تو / واجب آنست که بر دیدهٔ ما بنشانی
چون در جهان خوبی امروز کامگاری / شاید که عاشقان را کامی ز لب برآری
جوری که از تو دیدم و دیگه از تو بردم / گر شمه‌ای بدانی شاید که رحمت آری
از بادهٔ وصالت گر جرعه‌ای بنوشم / تا زنده‌ام نورزم آیین هوشیاری
ما بنده‌ایم و عاجز تو خواجه و قادر / گر میکشی بزورم ور میکشی به زاری
دکان عاشقی را بسیار مایه باید / دلهای همچو آتش چشمان رودباری
آخر ترحمی کن بر حال زار حافظ / تا چند نا امیدی تا چند خاکساری
چه بودی ار دل آن ماه مهربان بودی / که کار ما نه چنین بودی ار چنان بودی
کسی بگوی ویم کاشکی نشان دادی / که تا فراغتی از باغ و بوستان بودی
چه قامتی که ز سر تا قدم همه جانی / چه صورتی که بهیچ آدمی نمی مانی
بسی حکایت حسنت شنیده‌ام جانا / کنون که دیدمت الحق هزار چندانی
ز جستجوی تو ننشینم ار چه هر نفسم / میان خون دل و آب دیده بنشانی
ز روی لطف و ترحم چرا نبخشائی / چو درد و محنت حافظ یقین همیدانی

صنما غیر تو در خاطر ما کی گنجد — که مرا نیست بغیر از تو کس پروائی

خوش کرد یاوری فلکت روز داوری — تا شکر چون کنی و چه شکرانه آوری

در کوی عشق شوکت شاهی نمیخرند — اقرار بندگی کن و دعوای چاکری

آنکس که اوفتاد خدایش گرفت دست — گو بر تو باد تا غم افتادگان خوری

سلطان و فکر لشکر و سودای تاج و گنج — درویش و امن خاطر و کنج قلندری

یک حرف صوفیانه بگویم اجازت است — ای نور دیده صلح به از جنگ و داوری

حافظ غبار فقر و قناعت ز رخ مشوی — کاین خاک بهتر از عمل کیمیاگری

دل که آیینه شاهیست غباری دارد — از خدا می طلبم صحبت روشن رایی

نرگس ار لاف زد از شیوه چشم تو مرنج — نروند اهل نظر از پی نابینایی

این حدیثم چه خوش آمد که سحر گه میگفت — بر در میکده با دف و نی ترسایی

گر مسلمانی ازین است که حافظ دارد — آه اگر از پی امروز بود فردایی

فیض ازل بزور و زر ار آمدی بدست — آب خضر نصیبه اسکندر آمدی

خامان ره نرفته چه دانند ذوق عشق — دریادلی بجوی و دلیر سرآمدی

بس گل شگفته میشود این باغ را ولی — کس بی جفای خار نچیدست ازو گلی

گرچه رندی و خرابی گنه ماست ولی — عاشقی گفت که ما را تو بران میداری

جوهر جام جم از کان جهان دگر است — تو تمنا ز گل کوزه گران میداری

ایکه در دلق ملمع طلبی ذوق حضور — چشم سیری عجب از بی بصران میداری

بگذران روز سلامت بملامت حافظ — چه توقع ز جهان گذران میداری

زان می صاف کزو پخته شود هر خامی — گرچه ماه رمضانست بیاور جامی

گله از زاهد بدخو چه کنم رسم این است | که چو صبحی بدمد در پیش افتد شامی

حدیث چون و چرا درد سر دهد ساقی | پیاله گیر و بیاسا ز عمر خویش دمی

طبیب راه نشین درد عشق نشناسد | برو بدست کن ای مرده دل مسیح دمی

قیاس کردم و تدبیر عقل در ره عشق | چو شبنمی ست که در بحر میکشد رقمی

دوام عیش و تنعم نه شیوهٔ عشق ست | اگر معاشر مایی بنوش جام غمی

نمیکنم گله لیکن ابر رحمت دوست | بکشت زار جگر خستگان نداد نمی

سزای قدر تو شاها بدست حافظ نیست | بجز نیاز شبی یا دعای صبحدمی

حافظ دگر چه می طلبی از نعیم دهر | می میخوری و طرهٔ دلدار میکشی

ساقیا سایه ابر است و بهار و لب جوی | من نگویم چه کن ار اهل دلی خود تو بگوی

گوش بگشای که بلبل بفغان میگوید | خواجه تقصیر مفرما گل توفیق ببوی

یک نصیحت کنمت بشنو و صد گنج ببر | از در عیش در آ و بره عیب مپوی

شکر آن را که دگر بار رسیدی به بهار | بیخ نیکی بنشان و ره تحقیق بجوی

روی جانان طلبی آینه را قابل ساز | ورنه هرگز گل و نسرین ندمد ز آهن و روی

گفتی از حافظ ما بوی ریا می آید | آفرین بر نفست باد که خوش بردی بوی

بگذر ز کبر و ناز که دیدست روزگار | چین قبای قیصر و طرف کلاه کی

بر مهر چرخ و شیوهٔ او اعتماد نیست | ای وای بر کسی که شد ایمن ز مکر وی

سحر با باد می گفتم حدیث آرزومندی | خطاب آمد که واثق شو بالطاف خداوندی

قلم را آن زبان نبود که سر عشق گوید باز | ورای حد تقریر است شرح آرزومندی

جهان پیر رعنا را مروت در جبلت نیست | ز مهر او چه میخواهی درو همت چه میبندی

درین بازار اگر سودیست با درویش خرسندست
گر انگشت سلیمانی نباشد
خدا زان خرقه بیزارست صد بار
ثوابت باشد ای دارای خرمن
با گدایان در میکده ای سالک راه
بر در میکده رندان قلندر باشند
اگرت سلطنت فقر ببخشند ای دل
قطع این مرحله بی همرهی خضر مکن
نمی بینیم از همدمان هیچ بر جا
عروس جهان گرچه در حد حسن ست
رفیقان چنان عهد صحبت شکستند
مرا گر تو بگذاری ای نفس طامع
بیاموزمت کیمیای سعادت
مکن حافظ از جور گردون شکایت
در طریق عشقبازی امن و آسایش خطاست
آدم خاکی درین عالم نمی آید بدست
گریه حافظ چه سنجد پیش استغنای دوست
نه رازش میتوانم گفت با کس
چو مجنون در پی دیدار لیلی

خدایا منعمم گردان بدرویشی و خرسندی
چه خاصیت دهد نقش نگینی
که صد بت باشدش در آستینی
اگر رحمی کنی بر خوشه چینی
با ادب باش گر از سر خدا آگاهی
که ستانند و دهند افسر شاهنشاهی
کمترین ملک تو از ماه بود تا ماهی
ظلماتست بترس از خطر گمراهی
دلم خون شد از غصه ساقی کجائی
ز حد میبرد شیوه بی وفائی
که گوئی نبود دست خود آشنائی
بسی پادشاهی کنم در گدائی
نه صحبت بجدائی جدائی
چه دانی تو ای بنده کار خدائی
ریش باد آن دل که با درد تو جوید مرهمی
عالمی دیگر بباید ساخت و از نو آدمی
کاندرین طوفان نماید هفت دریا شبنمی
نه کس را میتوانم دید با وی
بباید گشتن ای دل گرد هر حی

زبانت درکش ای حافظ زمانی
حدیث بی زبانان بشنو از نی

دلم که گوهر اسرار حسن و عشق در اوست
توان بدست تو دادن گرش نکو داری

ز جرعهٔ تو سرم مست گشت نوشت باد
خود از کدام خمست این که در سبو داری

دعاش گفتم و خندان بزیر لب بشکفت
که کیستی تو و با ما چه گفتگو داری

بکنج مدرسه حافظ مجوی گوهر عشق
قدم برون نه اگر میل جستجو داری

در بحر مائی و منی افتاده ام بیار
می تا خلاص بخشدم از مائی و منی

خون پیاله خور که حلالست خون او
در کار یار کوش که کاریست کردنی

طفیل هستی عشقند آدمی و پری
ارادتی بنما تا سعادتی ببری

چو مستعد نظر نیستی وصال مجوی
که جام جم ندهد سود وقت بی بصری

می صبوح و شکر خواب صبحدم تا چند
بعذر نیم شبی کوش و نالهٔ سحری

دعای گوشه نشینان بلا بگرداند
چرا بگوشهٔ چشمی بما نمی نگری

مرا ازین ظلمات آنکه رهنمائی کرد
دعای نیم شبی بود و گریهٔ سحری

ز هجر و وصل تو در حیرتم چه چاره کنم
نه در برابر چشمی نه غائب از نظری

طریق عشق طریقی عجب خطرناکست
نعوذ بالله اگر ره بمقصدی نبری

چو هر خبر که شنیدم رهی بحیرت داشت
ازین سپس من و ساقی و وضع بیخبری

بال بگشا و صفیر از شجر طوبی زن
حیف باشد چو تو مرغی که اسیر قفسی

کاروان رفت و تو در راه کمینگاه بخواب
وه که بس بیخبر از غلغل بانگ جرسی

اگر این شراب خامست اگر آن حریف پخته
بهزار بار بهتر ز هزار پخته خامی

بکجا برم شکایت بکه گویم این حکایت
که لبت حیات ما بود و نداشتی دوامی

بروید پارسایان که نماند پارسائی — می ناب در کشیدم و نماند ننگ و نامی

چون آفتاب رویش در دیده می نگنجد — ایدل چه سود دارد در دیده اضطرابی

حافظ چه می نهی تو دل بر وصال جانان — کی تشنه سیر گردد از لمعهٔ سرابی

نو بهار است در آن کوش که خوشدل باشی — که بسی گل بدمد باز و تو در گل باشی

من نگویم که چه کن با که نشین و چه بنوش — که تو خود دانی اگر زیرک و عاقل باشی

گرچه راهیست پر از بیم ز ما تا بر دوست — رفتن آسان بود ار واقف منزل باشی

نه رخ خدا نمایدت آینهٔ مجردی — از در ما در آ اگر طالب عشق سرمدی

نقش خودی ز لوح دل پاک کنی تو در زمان — گر ببری ز جان و دل راه بکوی مجردی

جان و دل تو حافظا بستهٔ دام آرزوست — ای متعلق خجل دم مزن از مجردی

چون ز جام بیخودی رطلی کشی — کم زنی از خویشتن لاف منی

دل بمی بر بند تا مردانه وار — گردن سالوس و تقوی بشکنی

وقت را غنیمت دان آنقدر که بتوانی — حاصل از حیات ایجان یکدمست تا دانی

زاهد پشیمان را شوق باده در جانست — عاقلا مکن کاری کاورد پشیمانی

هواخواه توام جانا و میدانم که میدانی — که هم نادیده میدانی و هم ننوشته میخوانی

ملامتگر چه دریابد ز راز عاشق و معشوق — نه بیند چشم نابینا خصوص اسرار پنهانی

ملک در سجدهٔ آدم زمین بوس تو نیت کرد — که در حسن تو چیزی یافت غیر از طور انسانی

ملول از همرهان بودن طریق کاروانی نیست — بکش دشواری منزل بیاد عهد آسانی

جلوهٔ حسن تو دل میبرد از شاه و گدا — چشم بد دور که هم جانی و هم جانانی

گرچه دوریم بیاد تو قدح می نوشیم — بعد منزل نبود در سفر روحانی

ای نسیم سحری خاک ره یار بیار — تا کند حافظ از آن دیده جان نورانی

ز کوی یار می آید نسیم باد نوروزی — ازین باد ار مدد خواهی چراغ دل برافروزی

می ارم چو جان صافی و صوفی می‌کند عیبش — خدایا هیچ عاقل را مبادا بخت بدروزی

طریق کام جستن چیست ترک کام خود گفتن — کلاه سروری آنست گر این ترک بر دوزی

وصالش گر مرا روزی ز هجران فرصتی بودی — مبارک ساعتی بودی چه خوش بودی اگر بودی

نگفتی کس بشیرینی چو حافظ شعر در عالم — اگر طوطی طبعش از لعل و شکر بودی

تمام شد دیوان غزلیات

ترجیع بند

در شفتگی عشق اگر بمیرم
من دل ز غم تو برنگیرم

بیشک دل ما ده و خور بگیرید
گر سوی فلک رسد نفیرم

نتوان بقلم نبشت شوقش
گر پیر فلک شود دبیرم

پیر غم عشقم ارچه طفلم
طفل غم عشقم ارچه پیرم

چون کرد زمانه ستمگار
دور از تو ببند غم اسیرم

آن به که ز صبر رخ نتابم
باشد که مراد دل بیابم

ساقی نامه

سر فتنه دارد دگر روزگار
من و مستی و فتنهٔ چشم یار

همی مانم از دور گردون شگفت
ولی نیست در وی مجال گرفت

فریب جهان قصهٔ روشن ست
ببین تا چه زاید شب آبستن ست

بمی دور کن دردولت گر غمی ست
دمی پیش دانا به از عالمی ست

بیا ساقی این نکته بشنو ز نے
که یک جرعه می به ز دیهیم کے

بیا ساقی آن کیمیای فتوح
که با گنج قارون دهد عمر نوح

بیا ساقی آن ارغوانی قدح
که آید ز فیضش دل و جان فرح

بیا ساقی آن می که حال آورد
کرامت فزاید کمال آورد

ورت شیخ گوید مرو سوی دیر
جوابش چه گوئی بگو شب بخیر

بیا ساقی آن جام صافی صفت
که بر دل گشاید در معرفت

بمن ده که در کیش رندان مست
چه دنیا پرست و چه آتش پرست

بده بینا نصیحت ز من گوش کن
جهان جمله تحیت می نوش کن

که فی عسر باقی بیفزایدت
دری هر دم از غیب بگشایدت

بیا ساقی از می طلب کام دل
که بی می ندارم من آرام دل

که از ہجر جانان تن صبوری کشد
دل از می تواند که دوری کشد

بیا ساقی آن باده لعل صاف
بده تا کی این شید و تزویر و لاف

ز تسبیح و خرقه ملولم مدام
بمی رهن کن هر دو را والسلام

بیا ساقی آن می که زان جام جم
زند لاف بینائی اندر عدم

بمن ده که باشم بتائید جام
چو جم آگه از سر عالم تمام

بیا ساقی آن جام پر کن ز می
که گویم ترا حال کسری و کی

بمستی توان در اسرار سفت
که در بیخودی راز نتوان نهفت

بیا ساقی آن می که شاهی دهد
بپاکی او دل گواهی دهد

بیا ساقی آن جام چون مهر و ماه
بده تا زنم بر فلک بارگاه

چو خوش باغ روضه میان مسکنم
در اینجا چرا تخته بند تنم

بیا ساقی آن جام چون سلسبیل
که دل را بفردوس باشد دلیل

بمستم ده و روی دولت ببین
خرابم کن و گنج حکمت ببین

بیا تا خرد را قلم در کشیم
ز مستی بعالم علم در کشیم

ز جام جم و باده می دم زنیم
ز می آب بر آتش غم زنیم

بیک امروز باید که می خوریم
چه فرصت نباشد دگر کی خوریم

دریغا جوانی که بر باد شد
خنک آنکه از عالم آزاد شد

بده ساقیا می که تا دم زنیم | قلم بر سر هر دو عالم زنیم
تو در خانه ششدری ششدری | که او مانده تا هنگری بگذری
نوشتست بر جام نوشیروان | که بفزای از جام نوشین روان
ز من بشنو ای پیر آموزگار | مکن تکیه بر گردش روزگار
که این منزل درد و جای غمست | درین دامگه شادمانی کمست
دران بستن دل ز دیوانگیست | باو آشنائی ز بیگانگیست
بده ساقی آن جوهر روح را | دوای دل ریش مجروح را
تو نیز آنچه کارنی همان بدروی | چنان کامدی باز بیرون شوی
بده ساقی آن آب افسرده را | بیا زنده ساز این دل مرده را
که هر پاره خشتی که بر منظریست | سر کیقبادی و اسکندریست
بده ساقی آن تلخ شیرین گوار | که شیرین بود باده از دست یار
در خاک روبان میخانه کوب | ره میفروشان میخانه روب
مگر آب آتش خواصت دهند | بمستی ز هستی خلاصت دهند
بجامی برون آور رندت ز خویش | بوحدت رسی پرده افتد ز پیش
گر حافظ چو در عالم جان رسید | چو از خود برون شد بجانان رسید
تو خود حافظا سر ز مستی متاب | که سلطان نخواهد خراج از خراب

مخمس

در عشق تو ای صنم چنانم | کز هستی خویش در گمانم

هر چند که زار و ناتوانم | گر دست دهد هزار جانم

در پای مبارکت فشانم

کو بخت که از سر نیازی | در حضرت چون تو دلنوازی
معروض کنم نهفته رازی | هیهات که چون تو شاهبازی

تشریف دهد به آشیانم

گر سر ببری به تیغ تیزم | از کوی وفات بر نخیزم
ور زانکه کنند ریزریزم | من مهرهٔ مهر تو نریزم

الا که برین دو استخوانم

آنانکه نشان عهد جویند | جز راه مزار من نپویند
خاک من زار چون ببویند | گر نام تو بر سرم بگویند

فریاد برآید از روانم

گشتم صنما در آرزویت | آشفته تیره دل چو مویت
هر چند نمیرسم بکویت | شب نیست که از فراق رویت

زاری بفلک نمیرسانم

ای وصل تو اصل شادمانی | دائم بمراد دل بمانی
باحافظ خود بگو عیانی | هر حکم تو بر سرم برانی

سهلست ز خویشتن مرانم

فی الرباعیات

جز نقش تو در نظر نیامد ما را | جز کوی تو رهگذر نیامد ما را

خوش آمده خواب جمله را در دیده — حقا که بچشم در نیامد ما را

روزیکه فلک از تو بریدست مرا — کس با لب پرخنده ندیدست مرا

چندان غم هجران تو بر دل دارم — من دانم و آنکه آفریدست مرا

ای قبله هر که مقبل آمد کویت — روی دل جمله بختیاران سویت

امروز کسی کز تو بگرداند رو — فردا بکدام دیده بیند رویت

با آنکه دلم در غم عشقت خونست — حسن تو ز ادراک خرد بیرونست

در زلف تو بیچاره غریبست دلم — یارب که در آن شام غریبم چونست

تو بدری و خورشید ترا بنده شدست — تا بنده تو شدست تابنده شدست

زانروی که از شعاع روی مه تو — خورشید منیر و ماه تابنده شدست

می نوش که عمر جاودانی اینست — خاصیت روزگار فانی اینست

هنگام گل و لاله و یاران سرمست — خوش باش دمی که زندگانی اینست

ای روی تو در لطافت آینه روح — خواهم که قدحهای خیالت بصبوح

در دیده کشم ولی ز خار مژه ام — ترسم که شود پای خیالت مجروح

اول بوفا جام وصالم در داد — چون مست شدم دام جفا را سر داد

با آب دو دیده پر از آتش دل — خاک ره او شدم بیادم در داد

با یار کسی دست در آغوش نکرد — تا ترک زر و سیم و دل و هوش نکرد

بی زر بت شوخ دیده هرگز سخنم — با آنکه چو گوهرست در گوش نکرد

با مردم نیک و بد همی باید بود — در بادیه دیو و دد همی باید بود

مفتون معاش خود همی باید شد — مغرور بعقل خود همی باید بود

با می بکنار جوی می باید بود
وز غصه کناره جوی می باید بود

چون عمر گرانمایه ما ده روزست
خندان لب و تازه روی می باید بود

روزی که فراق از تو دورم سازد
وز هجر رخ تو ناصبورم سازد

گر چشم بروی دگری باز کنم
حق نمک حسن تو کورم سازد

شیرین دهنان عهد بپایان نبرند
صاحب نظران عاشقی جان نبرند

معشوق چو بر مراد و رای تو بود
نام تو میان عشقبازان نبرند

من بنده آنکسم که شوقی دارد
بر گردن خود ز عشق طوقی دارد

تو لذت عشق و عاشقی کی دانی
این باده کسی خورد که ذوقی دارد

نه دولت دنیا بستم می ارزد
نه لذت هستی بالم می ارزد

نه هفت هزار سال شادی جهان
با محنت پنج روز غم می ارزد

یا کار بکام دل مجروح شود
یا مرغ دلم بر ملک روح شود

امید من آنست بدرگاه خدا
کابواب سعادت همه مفتوح شود

یاری چو نکرد بخت شوریده چه سود
شادی چو ندید این دل غمدیده چه سود

آن مردم دیده بود کز دیده برفت
چون مردم دیده نیست در دیده چه سود

ایام شبابست شراب اولی تر
هر غمزده مست خراب اولی تر

عالم همه سر بسر خرابست و خراب
در جای خراب هم خراب اولی تر

سیلاب گرفت گرد ویرانه عمر
آغاز پری نهاد پیمانه عمر

بیدار شو ای خواجه که خوش خوش بکشد
حمال زمانه رخت از خانه عمر

هرگز نکنی یاد من ای شمع چگل
نزد من اگرچه هست کار مشکل

دردیکه من از غم تو دارم در دل   دل داند و من دانم و من دانم و دل

از یار وفا که دید تا من بینم   راحت ز جفا که دید تا من بینم

تو عمر منی و بیوفائی چه کنم   از عمر وفا که دید تا من بینم

من حاصل عمر خود ندارم جز غم   در عشق تو یار خود ندارم جز غم

یک همدم و همراز ندارم نفسی   یک مونس و غمخوار ندارم جز غم

گویند که فردوس برین خواهد بود   فردا می ناب و حور عین خواهد بود

گر یار می و معشوقه گزیدیم چه باک   چون عاقبت کار چنین خواهد بود

گل را دیدم نشسته بر تخت شهی   گفتا بشنو راستی از مردهی

من طفلم و بیگنه مرا می‌سوزند   ای وای بتو که پیری و پرگنهی

گل گفت اگر گناهی داشتمی   بگریختمی اگر رهی داشتمی

با بیگنهی مرا چنین می‌سوزند   ای وای بمن گر گنهی داشتمی

گر همچو من افتادهٔ این دام شوی   ای بس که خراب باده و جام شوی

ما عاشق و رند و مست عالم سوزیم   با ما منشین وگرنه بدنام شوی

حافظ ورق سخن درازی طی کن   وین جامهٔ تزویر و ریائی طی کن

خاموش نشین که وقت خاموشی تست
دم درکش و جام باده را پر می کن

انتخاب دیوان نیاز

بسم الله الرحمن الرحیم

ای غنی ذات تو از اقرار و از انکار ما
بی نیاز از ما و از پیدائی و اظهار ما

ای بهارت هستی ما ای خزانت نیستی
ای بهارت بی تعلق از گل و از خار ما

گنج مخفی بود اندر غیب مطلق ذات تو
نام ما آنجا کجا بود و کجا آثار ما

رنگ بی رنگیست اصل رنگهای رنگ رنگ
نور بی رنگی به از نیرنگی انوار ما

هستیت خود بحر مواجیست ناپیدا کنار
قطره باشد یا نمی زان بحر این انهار ما

ما که باشیم از خودی در حضرتت دم برزنیم
ای کم از کم روبرویت این همه بسیار ما

عین هستی خود توئی پس از تو چون منکر شویم
حجت هستی تست این هستی انکار ما

کی رسد شاهین فکر اندر هوای اوج تو
بی پر و بال است آنجا طائر طیار ما

از چه رو دست نگه تا پایهٔ کنهت رسد
تاب دیدارت ندارد دیدهٔ ابصار ما

کی رسائی یابد اندر حضرتت چون تو چند
گرچه زینهار رونق است و گرمی بازار ما

فرض کردم که حجاب نور و ظلمت در شد
در حریم قدس تو ممکن نباشد بار ما

خارج از عقل و قیاس و فهم جمله خاص و عام
دور از حد یکه باشد حیطهٔ افکار ما

نی یکی گنجد در آنجا نی دوئی گفتن روا
بسکه هست عالی ز اطلاق کم و بسیار ما

نسبت تنزیه و تشبیهش نمودن ناسزاست
کی سزد این قیدها در ذات بحت یار ما

اعتبارات و اضافاتے کہ آید بر زبان
نیست در ہستی سوا فج کو بود دلدار ما

عین او در اکست عاجز ماندن از ادراک او
کار با عجز است آخر کار در سرکار ما

حیرت اندر حیرت آمد حیرت اندر حیرت ست
ہست با حیرت ز سر تا پاے کار و بار ما

گنگ میگردد زبان اہل عرفان زین مقام
ما عرفنا گفت اینجا سید ابرار ما

دادہ ام از ذات او صد نشانت ای نیاز
چشم دل بکشا و بنگر معنی اشعار ما

ای نہان در کنج غیب از دیدهٔ ابصار ما
نیست جز تو کس عیان در کوچه و بازار ما

خود نقاب روی او مائیم دیگر ہیچ نیست
گر بر اندازد ز روی خویش گم شود آثار ما

گر بسفتاد و دو ملت جام وحدت در دہد
دور گردد اختلاف و این ہمہ تکرار ما

در مقامی کو نماید روی خود بے پردہ
کی بماند دین و کفر و سبحہ و زنار ما

بر لب جوئی جہان با ساز و برگ تازہ
ہر زمان آید خرامان سرو خوش رفتار ما

چشم ما را یک نگہ بر نرگس مستش فتاد
بیخود و دیوانه شد فرزانه و ہشیار ما

چون بگوش آمد صدای نغمهٔ قول الست
می نزد بانگ بلی ہر ریشه و ہر تار ما

در تماشائی چسان آید رخ زیبای او
تاب دیگر می دہد ہر لحظه بر انظار ما

روی خود دیکر دست گوئیم او را صد ہزار
موجب کثرت بود آئینهٔ بسیار ما

راے و مرآت و مرئی جملگی یک ذات اوست
عقل حیران است در صنعت گری یار ما

خود تو ئی ناظر تو ئی منظور ای جان جہان
پس چرا باشی نہان از دیدهٔ نظار ما

ہستیت مارسیت بر گنج جمالش ای نیاز
گنج می آید بدست ار کشته گردد مار ما

خود تجلی کرده بر خود آن بت عیار ما | شاهد روی خود آمد یار گلرخسار ما

مقتضای حسن باشد جلوه گر بودن بخود | مهر و مه در آئینه بین شاهد گفتار ما

حسن خود نگذاشت تا بیند کسی ما سوی | تا بیاید سوی ما آن یار خوش رفتار ما

مختفی در ذات او بودیم چون روغن بشیر | سر خود میدید و آمد بر سر اسرار ما

بود شاخ و برگ و گل در تخم آتش منبج | در تماشای خودش شد سیر این گلزار ما

جگر آتش دل آتش سینه آتش دیدها آتش | باین هر چار آتش کاروباری کرده ام پیدا

دل و جان را عزیز از بهر آن دادم که اینها را | بگرد روی جانان جان نثاری کرده ام پیدا

سر و سامانم از عجز و نیاز و بیخودی خوابیست | بزور ناتوانی حال زاری کرده ام پیدا

عزیمتها همیکردم که شیطان برطرف گردد | زیکدانی و یک بینی حصاری کرده ام پیدا

شناور ماندم اندر بحر جستجوی یکعمری | رسیدستم بخود باری کناری کرده ام پیدا

شنا کردن درون بحر بیحد سخت مشکل بود | ببازوی نیاز و عجز کاری کرده ام پیدا

بیباک گشته ایم ز شور جهان نیاز | دست از خودی فشانده ز خود بیخودیم ما

رندیم و بیخودیم و ز خود آشنا نه ایم | و ز خطرهای وهم صفا خاطریم ما

از تابش شعاع جمال و جلال یار | آتش گرفته از کف پا تا سریم ما

بمرآت جهان بنمود جانان روی زیبا را | برنگ دیگر و شان دگر هر پیر و برنا را

انیس اهل ایمان هم شد و هم یار بیدینان | بنای کعبه را هم ساخت هم دیر و کلیسا را

بپشت پارسایان بار تقوی بر نهاد است او | بجان میکشان انداخت مهر جام و صهبا را

بهر ملکی دگر راهی و رسمی دیگری دارد | بهر طرفی معین ساخته امواج اسما را

الا یا ایها الساقی بنوشان جام می ما را | که نشناسم ز مدهوشی سر از پا و ز سر پا را

سراپا بیخودم گردان ز قید هستیم برهان ... چه در بند خودی خود یافتم جمله بلاها را

بلای بند هستی سخت عقده مشکلی وارد ... که مشکل مینماید حل او هر پیر و برنا را

سپر وائیم چه پروائیست آنکس را که بی پرواست ... نه بارم در جناب دوست نه بار است پروا را

نیاز از انکسار و عجز من از حد گذر کردن ... بده یک قطره یاری بدرگاه خودم یارا

بیا ای ساقی زیبا و پر کن جام صهبا را ... بیا پی در پی و بیخبر گردان ز ما ما را

گدائی بینوائیم بی بر و برگیست سامانم ... نخواهم ملک اسکندر نه جاه و حشمت دارا

عشقت آنست کز نام و نشانم باقیست ... گرچه فانی شده ام ذکر و بیانم باقیست

گوهر هستی من گرچه حباب آسا هست ... ذات حق کان من و بحر روانم باقیست

محفل ساغر و می مطرب فی آخر گشت ... مستی و وجد دل رقص کنانم باقیست

شعلهٔ نور قدم بر دل طور تو تابید ... سوختم خاک شدم سوزش جانم باقیست

گر سنا دیم درین دیر چه با کست نیازه ... کز ازل تا بابد جان جهانم باقیست

رفتم اندر ته خاک انس تنانم باقیست ... عشق جانم به بود آفت جانم باقیست

سر و سامان و جودم شرر عشق بسوخت ... زیر خاکستر دل سوز نهانم باقیست

کاروانم همه بگذشت ز میدان شهود ... همچو نقش کف پا نام و نشانم باقیست

هستیم جمله خیالست به تمثال سراب ... بالیقین من نیم و وهم و گمانم باقیست

طمع فاتحه از خلق نداریم نیاز
عشقم اندر پس من فاتحه خوانم باقیست

خیال دوست در دل آنچنانست ... که عالم جمله از چشم نهانست

اگر خواهم که بینم خویشتن را ... همین بینم که جانانم عیانست

اگر دانی کہ ہر شئی ہست لا شئی — بدانکہ ہر مکان ہم لامکانست
دلا سرّ حقیقت کس نداند — مگر صاحبدلی کو رمز دانست
نیاز این گفتگو از من مپندار — کہ نے گفتار نائے راز بانست
یار مارا ہر زمان نام و نشانی دیگر است — کُل یوم صورتش و شکل و نشانی دیگر است
راہ او از طالب دنیا و دین کے سر شود — طی راہ عشق کار کاروانی دیگر است
فارغ از سود و زیان دین و دنیا گشتہ ام — عاشق غمدیدہ را سود و زیانی دیگر است
بندۂ عشقم ندارم آرزوی نام و ننگ — آرزوہای چنین کار کسانی دیگر است
من جہانی غیر ازین ہر دو جہان بگزیدہ ام — خارج از ہر دو جہان ما را جہانی دیگر است
سرّ عشقش در بیان کس نیاید ای نیاز — اینچنین اسرار را شرح و بیانی دیگر است
درون سینۂ من رہ بسوی خود آراست — نہ راہ کعبہ رویم سوئے کلیسیا نہ کنشت
ز رنج و راحت ہستی گذشتہ در جائی — رسیدہ ام کہ درانجا نہ دوزخست و بہشت
نیاز را لبقائی کہ حق عطا فرمود — برابر است در بے بہا بریزۂ خشت
مبارکباد تب ای دل گشت بینا دیدۂ کورت — نمایان شد بہر سو صورت یار نکو صورت
نباشد گر عبادت خالصاً للہ ای زاہد — بگو حاصل چہ باشد عاقبت زین جنت و حور

آنکہ در دو جہان نمی گنجد — در دل دردمند خانۂ اوست
شاخ و برگ و شگوفہ و گل خلق — جملہ روئیدگی دانۂ اوست
جز خدا نیست دیگری موجود — من و تو جملہ بہانۂ اوست
باطن و ظاہر اول و آخر — قبلۂ جانم آستانۂ اوست
خالق عالم زماہ تا ماہی — موجۂ بحر بیکرانۂ اوست

صدف چشم دل که تابانست
از گوهر یگانهٔ اوست

هر دل اندر هر بدن در فکر جست و جوی اوست
هر زبان در هر دهن در فکر گفت و گوی اوست

منزل هر مشرب و مذهب سرای کوی اوست
انتهای راه عشاق دو ملت سوی اوست

ذات حق خورشید و این اعیان ما ذرات اوست
تابش ذرات ما از عکس اشراقات اوست

ذات خورشید است فی الواقع بهر ذره محیط
در صفات و ذات این پیدا و پنهان ذات اوست

هم وجوب و هم قدم هم وصف امکان و حدوث
در نگاه دیدهٔ بینا همه حالات اوست

ملک بیچون و چون معمور از هست ای نیاز
در مکان و لامکان تعمیر عمرانات اوست

شور و فغان و ناله و سوز و گداز و آه
وارفتگی جان و دلم از براے اوست

از نسخهٔ طبیب نباشد شفاے من
دردم هر آنکه داد علاجم لقاے اوست

در رشتهٔ مراد من افتاد صد گره
چشم نگه بناخن مشکل‌کشاے اوست

نا آشناے عالم و بیگانهٔ جهانست
اندر جهان کسیکه دلش آشناے اوست

سازد بزیر سایهٔ خود شاه دو جهان
آنکس که زیر سایهٔ بال هماے اوست

حسن جهان ز حسن رخ دلربای اوست
آب روان گلشنش از جویهای اوست

ایمان عالم از رخ نورانی ویست
کفر جهان ز طرهٔ زلف دوتای اوست

باشد ز رفع قید تعین همون خدا
آنکس که در احاطهٔ قیدش هوای اوست

کسیکه سر نهانست در علن همه اوست
عروس خلوت و هم شمع انجمن همه اوست

ز سر عشق چو واقف شوی یقین دانی
که قیس و لیلی و شیرین و کوهکن همه اوست

شنیده‌ام بصنم خانه از زبان صنم
صنم پرست و صنم هم صنم‌شکن همه اوست

ز ساز مطرب پر سوز این رسیده بگوش
که چوب و تار و صدای تنن تنن همه اوست

اگر تو دفتر اسلام و کفر پاره کنی — یقین شود تو کین شیخ و برہمن ہمہ اوست
اگر ز قید تعین برون شوی چو نیاز — نظر کنی کہ درین زیر پیرہن ہمہ اوست
نیاز نیست کہ میگوید این کلام این دم — قسم بحق کہ درین وقت در سخن ہمہ اوست

ای دل ز سرت رفت سر حسن محبانہ — صد شکر کہ این درد مسرت آمد و رفت
صد حیف ندید است گہے روی مراد — مشتاق تو چندان بحسرت آمد و رفت
ای دیدہ ندیدی چہ حسرت آمد و رفت — منظور تو اندر نظرت آمد و رفت
ای دل نگرت نیست شناسائی یار — کاندر بر تو بصورت آمد و رفت

از عتاب تو بجانم ہیچ بلا آمد و رفت — وز جفاے تو چہا بر سر ما آمد و رفت
جز وفای تو دلم ہیچ نکردست گناہ — کین جفا بر سر او از تو سزا آمد و رفت
گناہ شہر پای خیالم بشمار از نیافت — سالہا داشتہ در کوی شما آمد و رفت

ولا بودن گوی خداے آسان نیست — بدون ترک سر این گوی بازی آسان نیست
بکوی یار ز یار تشت نیاسپے راہ — اگر ز سر نکنے پارسائی آسان نیست
مجرد از من و تو شو گذر ز بند دوے — کہ حق رسیدن ما و شمائی آسان نیست
نخست ترک ہوا گیر ورنہ اے دل خام — قدم نہادن تو در گدائے آسان نیست
بیا بصیقل توحید زنگ دل بزداے — بتار آئینہ چہرہ نمائے آسان نیست
ہزار گونہ بدی مندرج بہ نیکے نفس — ز کید و مکر و فریبش رہائی آسان نیست
بخاک نیستے اول بیا و پست بشو — کہ سربلند و رفع لوائی آسان نیست
بکش نیاز کنون بار ہستی خود را — جز این وسیلہ بجنت رسائی آسان نیست

آنکہ بر درگہش نیاز منست — شہسوار سمند ناز منست

زینهٔ معنی ست صورت من
خود حقیقت نما مجاز منست

گر انا الحق زنم بعید مدان
در حقیقت گفت حق که راز منست

زاهدا کن وضو بخون جگر
در سرت گر سر نماز منست

از صفات منست فقر و غنا
سوی خود باز چشم آز منست

همچو نی شو تهی ز سر تا پا
گر خیالت به نی نواز منست

شمع روشن شده نبود علم
سوز پروانه از گداز منست

حسن خود عاشقست خود معشوق
پرور ناز خود نیاز منست

دیده بازی نه همین دیدهٔ حیرانم سوخت
گرم نظاره چنانم که دل و جانم سوخت

دیده کردند بتان در حرم کعبهٔ دل
چشم جادو نگهان مصحف ایمانم سوخت

آه و دود من جانسوز بروی نرسید
آتش عشق چرا همچو سپندانم سوخت

تهم بیتابی دل بود هنوزم در پیش
که دگر جلوهٔ نازت سر و سامانم سوخت

شدت هجر تو عشق تو همینم نگذاشت
[illegible] سوخت

گر چو شمعی بخموشی بکن ای شاه نیاز
سر بزانو شده نعت جان [illegible] سوخت

غیرت رویت نه همین دیدهٔ حیرانم سوخت
گرمی شعلهٔ حسن تو دل [illegible] سوخت

شمع سان بر سر بزمت همه عمرم میسوز
لیک یک لحظهٔ هجران تو [illegible] سوخت

کاروانم همه بگذشت من درمانده
غم واماندگی از قافلهٔ یارانم سوخت

کافر عشق نه رسم و ره ایمان برگشت
محو نظارهٔ جانان ز دل و جان برگشت

نتوان از دو جهان از دل و جان برگشتن
لیک از عهد وفای تو نتوان برگشت

قید مذهب سبب سلب تجرد دیده
دل بی قید ز گبر و مسلمان برگشت

نگه لطف تو گر سوی نیاز آمدنی است
روزی از رنج و غم و غصه توان جان بگذشت

دل ما آنچه ز اغیار تمنا میکرد
شب در آئینهٔ خود صاف تماشا میکرد

بحریم حرم و دیر و کلیسا و کنشت
هر که میجست ترا وای چه بیجا میکرد

عین دریاست حباب هم بنگاه تحقیق
ورنه این قطره چرا شورش دریا میکرد

در برم آبله بود پر از خون نابی
محتسب نی سبب این شورش و غوغا میکرد

ای کاشکی ز تلخی هجرم رها کنند
وز شربت وصال بدردم دوا کنند

از بنده پروری و نوازش بعید نیست
شاهان اگر نگاه بسوی گدا کنند

آنانکه زیر سایهٔ مهرت مقام شانست
در دل چرا تخیل بال هما کنند

شوریدگان حسن جمال و جلال یار
تسکین دل بملک و عالم کجا کنند

دیوانگان بادیه پیمای عشق او
هفت آسمان بچشم زدن زیر پا کنند

ما را بره برو دگرانرا بیا بیا
بر ما جفا و جور بر آنها وفا کنند

در رشتهٔ مراد من افتاد صد گره
با ناخن مژه مگر این عقده وا کنند

جانان بسوی اهل نیازت گذار کن
تا جان و دل نثار و فدای شما کنند

گشته ام دستان خود از زندگی در بیدلی
کار بر جان می فتد چون نوبت از دل بگذرد

گو بتم در ناتوانی تا باین حد سر کشید
آه را هم زور بازوئی که از دل بگذرد

همچو طوفانست پیدا از سرشک اشک من
می زنیم کشتیم بر روی ساحل بگذرد

عاشقان را غم عجب مونس بدست افتاده است
غم اگر مونس نباشد سخت مشکل بگذرد

داشتم دل یادگار یار آن هم یار برد
کیست یار جان من یارب اگر دل بگذرد

اهل دل گویند ما را آفرین بادا ای نیاز
بی نیازم گر نیاز او مقابل بگذرد

گر کسی آن ماه تابان را به محفل بگذرد
حیرتی بر شمع و بر پروانه مشکل بگذرد

آنکه او دل دارد از وی حالت بیدل مپرس
درد بیدل را کسی داند کز و دل بگذرد

عاشقانرا سوی جانان عشق رهبر کافیست
عاشق صادق بود منزل بمنزل بگذرد

آرزو هم جز تماشای جمال یار نیست
نیست امکان اینکه در دل وهم باطل بگذرد

فکر بیهوده عبث در خاطرت داری نیاز
کی توانند به شدن زخمی که از دل بگذرد

صورتم پست است لیکن معنی دارم بلند
باطنم آزاد و مطلق ظاهرم در قید و بند

راه حق سر کردن آسان نیست جز رفتن بسر
اندرین ره باید ای دل همت مشکل پسند

نیست جز هستی حق پیدا و پنهان در وجود
چشم دل بکشا و بنگر بی حجاب ای هوشمند

باطن و ظاهر خود او است اول و آخر خود او است
برتر از چند است چون هم جلوه گر در چون و چند

هم خود او شیخ و برهمن هم خود او دیر و حرم
هم خود او خلد است و رضوان هم خود او نار و گزند

هم خود او است می و میخانه هم ساقی خود او
هم خود او ملا و واعظ گر ببوش و عظ و پند

هم خود او معشوق و عاشق هم خود او [illegible] عشق
هم خود او معبود و عابد در نگاه هوشمند

هم خود او اندر تماشای جمال خود بود
هم خود اندر آتش عشقست سوزان همچو سپند

هم خود او مستغرق دریای بیرنگی خویش
هم خود آمد از سر انکار بر خود ریشخند

هم خود [illegible] گشت و هم خود پنهان شده
خود نقاب خود شده و پرده روی خود خود افگند

عرش را حق دان و حق بین تا شوی حق عاقبت
طالب حق را نشان دادم ز راه حق پسند

نکته تحقیق بشنو از نیاز بی نیاز
کین همه نقش دو عالم نیست الا نقشبند

دارم ای عشق ز تو منت و احسانی چند
مشکل چند مرا کردهٔ آسانی چند

هر که دلبند تو شد گشت ز هر بند آزاد
خوار و ویران شده در عهد تو زندانی چند

گدائے درت شاہ عالم ہستم
تاج بخشان جهانند گدایانی چند

اثر حضرت عشق است که دارم در دل
لاله زاری عجبی رشک گلستانی چند

غمزه و طرز ادا عشوه و ناز و شوخی
دلبری را چه فرا کردهٔ سامانی چند

نیست نرگس بنظر ام که ز روی حسرت
خاکم آورده برون دیده حیرانی چند

نیست در کوی تو تنها سر قربانی چند
فرش پا پیت همه جا مردم انسانی چند

دارد دل دیوانه ام سودای لیلائی دگر
مجنون طبع وحشیم بگزید صحرائی دگر

در هر نظر بنمایدم طرز دگر حسن بتم
هر لحظه بینم جلوهٔ هر دم تماشائی دگر

چون من ز سر تا پای خود صرف ستایش گشته ام
هیچم نمانده تا زنم حرف تمنائی دگر

تا رفته ره یکقدم طی مراحل کرده ام
تا داده جائی خود ز دست آسوده جائی دگر

در هر شکست و ریختن مستحکمی شد حاصلم
در هر برافتادن ز پا در یافتم پائی دگر

در حالت نزع نیازا ای یار جان بخشم بیا
بهتر نباشد زین علاج ایندم مداوای دگر

میکند با من دلم هر لحظه اظهاری دگر
از درونم میزند سر هر دم اسراری دگر

بلبل دستان سرای جهان باد در هر نوا
سید ما را نشان از سیر گلزاری دگر

مینماید هر زمانم محرم اسرار غیب
یار من با طرز نو در رنگ گفتاری دگر

حسن دیگر میشود اندر نگاهم جلوه گر
میکند هر دم تماشای رخ یاری دگر

کی شوم قانع بمهر ماهرویان جهان
چونکه اینجا قطره انداز بحر زخاری دگر

رب ارنی میسراید موسی هر موی من / میدهد هر سر تجلی جلوهٔ دیدار دگر

چشم عالم بین چه تاب آرد بخورشید رخش / دیدن روشن بود مقدور ابصاری دگر

عشقبازان حقیقت راست از سر تا قدم / راه و رسم دیگر و اوضاع و اطواری دگر

علم رسمی در کنار انداز و گیر از دل سبق / نکتهٔ عشق قت کند حل بحث و تکراری دگر

هستم از صبح ازل در مستی و جوش و خروش / خورده ام من جام می از دست خماری دگر

ای نیاز از جوش مستی یکدمی فارغ نیم / نیست جز ها هو و شورم تا ابد کاری دگر

آنکه بد سر نهان نور عیان می بینمش / هم ز عالم برتر و هم عین آن می بینمش

در مقام ذات خود نام و نشان چیزی نداشت / باز در اسم و صفت نام و نشان می بینمش

رتبه اش خالیست از بودن درین کون و مکان / بو العجب هستم که هم در هر مکان می بینمش

گرچه پوشد کسوت بسیار در رنگ هزار / لیک من او را چو یک آنم همان می بینمش

دل که بود اندر تنم پر از نیاز و درد و غم / گم شد اندر عشق بی نام و نشان می بینمش

مست گشتم از دو چشم ساقی پیمانه نوش / الفراق ای ننگ و ناموس الوداع ای عقل و هوش

یا رب این چشمست یا جادوست از کیفیتش / همچو دریای محیط این قطره ام آمد بجوش

شد تنم همرنگ با جان جان بتن همرنگ شد / می رسد هر جا که خواهد جان بتن خانه بدوش

گفتمش ای جان من هم جان تو هم تن تو بود / گفت فی الواقع ولی در ستر این اسرار کوش

نیست اندر اختیارم ضبط حالت چون کنم / می براید از درونم [illegible]

دی بجرم مستیم [illegible] / هستم اکنون بت پرست و کافر زنار پوش

زهد و تقوی را فگندم زیر پای آن صنم / نه بهم عشقست [illegible] جوش و خروش

زاهدا بشنو خدا را آنچه میگویم ترا
زهد بی‌معنی گذار و جام عشق از من بنوش

خدمت پیر مغان بر خود گرفتم فرض عین
کمترین از بندگانش بنده و ام حلقه بگوش

بر در میخانه بنشستم بصد عجز و نیاز
گشته ام از بهر یک جام می طاعت فروش

عالمی پر شورش است از غلغل و شورت نیاز
یکدمی ای یار من از هاو هو بس کن خموش

پرتو مهر قدیم است این مه تابان عشق
جلوهٔ نور کلیم است آتش سوزان عشق

عاشقان در بینوائی خسرویها میکنند
شاهی کونین دارد بی سر و سامان عشق

صبر و دل هوش و خرد چون طاقت مهمان نداشت
خود برفت و خانه را بگذاشت با مهمان عشق

کافر عشقم مپرس از دین من ای همنشین
عشق اسلام است و دین در ملک کفرستان عشق

فارغ از رسم و ره گبر و مسلمان ساخته
مرحبا صد مرحبا بر لطف و بر احسان عشق

کشتهٔ شمشیر عشق از مرگ باشد در امان
زندهٔ جاوید باشد مردهٔ بیجان عشق

لطف سیر عشقبازی از سر بی سر مپرس
کاندرین میدان سر گوئیست در چوگان عشق

نگاه موشگاف دیدهٔ اهل نظر
در پس هر پرده دارد جلوهٔ جانان عشق

چشم ادراک خرد را بهره نبود نیاز
از تماشائی که بیند دیدهٔ حیران عشق

تا بر تخت دلم شد جلوه گر سلطان عشق
سوخته رخت هستیم از آتش سوزان عشق

جوشش دریای عشق است اینجهان و آنجهان
گنبد گردون حبابی باشد از عمان عشق

گرچه یک آسان عشق آسان کند صد مشکلم
لیک مشکلتر ز صد مشکل بود آسان عشق

آبحیوان مرگ باشد در مذاق عاشقان
زندهٔ جاوید هستند این کسان از جان عشق

ملت و آئین عشق از جملهٔ ملتها نکوست
زین جهت ره میروم بر جادهٔ یاران عشق

نه بوصل آرام جان نه در فراق آسودگی | از که جویم چارهٔ این درد بیدرمان عشق
ای نیاز از گفتگوی این و آن بس کن خموش | محو شو اندر تماشای رخ جانان عشق
جلوه گاه ذات بین در منظر ایوان دل | عرش سلطان وجود این کرسی امکان دل
گنبد گردون عالم از حبابی بیش نیست | کو نمود آمده از بحر بی پایان دل
در جناب دل بصدق جان همیدارم نیاز | تا ابد باشد همین سان دست من دامان دل
از بیان این و آن خاموش بنشین ای نیاز | باش مستغرق بدیدار رخ جانان دل
در راه حق اندیشی میپویم و میرقصم | دست از خودی و خویشی میشویم و میرقصم
گه گریم و گه خندم گه دست زنم گه پا | از مستی و جوش اندر ها هو یم و میرقصم
جامی ز می باقی از دست خوش ساقی | با کثرت مشتاقی می جویم و میرقصم
از جامهٔ جسمانی زان یوسف لاثانی | بوی خوش روحانی می بویم و میرقصم
در شوق جمال او یکدل شده و یکرو | لا واحد الا هو میگویم و میرقصم
در راه شد و آمد مانند دم بید | هم سبزه و نمط بیجا میرویم و میرقصم

چون رفت نیاز از خود و ز کون و مکان بر شد
زد نعره که من بیخود خود آدیم میرقصم

بسوی کوی او پویم جمال روی او جویم | چه کارم آید ای جانان بهندار جنت و حورم
گدا و بینوایم ساز و برگم خوش نمی آید | کلاه بیسری بر سر به است از تاج فغفورم
دمی نظارهٔ روی تو ای یار آرزو دارم | برون آ از سراپرده که بسیار آرزو دارم
حضور خویش یادم گیر و آنگه مهر کن یا سر | بهر گوشه بربا تو یکبار آرزو دارم
نیاز این شیوه را بدتر ز مرگ خویش میدانم | که درد یار را درمان ز اغیار آرزو دارم

نه انکارم ز اغیار است نه یار آرزو دارم
خداوندا دل بی‌شغل و بیکار آرزو دارم

ز قید کفر و دین عشقم اگر آزاد می‌بخشد
شوم کافر اگر تسبیح و زنار آرزو دارم

نگاه و اندکی مهری بفرما بر دل زارم
اگر انصاف فرمائی چه بسیار آرزو دارم

بدور زندگی یک لحظه آسایش نمی‌بینم
ز فیض عام تو ابر گهربار آرزو دارم

منم پروانه و هم شمع و هم سوز
بگرد غیر گردیدن ندارم

بگرد خود همی‌گردم چو گردون
برون از خود خرامیدن ندارم

الا یا ایها الساقی بده جام می نابم
که افگند است هشیاری بلا و پیچ و تابم

ندارم آرزوی علم و فضل و جهان و دل
همینم بس بود کز خود زمانی بیخودی یابم

مطلق کرده‌ام من زوجه کونین را اندم
که با مهرت قبولم اتفاق افتاد و ایجابم

نمود این پارهٔ خاکم چو اکسیر آتش عشقت
چه طرفه قایم النارم بیا بنگر بسیمابم

بوقت نوجوانی حال پیری شد ببین طاری
غم هجران جانانم بشیب انداخته شابم

جانان بغمت بی تو اندر تب و تابم
سوزان جگرم آه کشم دیده پر آبم

چشم تو ربوده است ز من هوش و حواسم
بیتابم و بیطاقت و هم بیخور و خوابم

ای ساقی سرشار ببین سوی من زار
در آتش غم سوخته‌ام تحفه کبابم

گر حال دل خسته بپرسی ز سر لطف
ناید بزبان حرف بجز آه جوابم

زنار بدوشم بده زلف تو ما را
روی تو کند راهبری سوی صوابم

ما را بکتاب دگری چیست حواله
دل دلبر خود دارم و انیست کتابم

بر عجز و نیازم نظر لطف و کرم کن
بیخود ز خودم ساز بنوشان می نابم

نه کافر گفتنم باید نه مومن خواندنم شاید | که نی در بند کفر ستم نه اندر قید ایمانم
نه قید بند در پایم نه بند قید بالایم | جز این و آن بود جانم نه در اینم نه در آنم
نمود جان و تن ورمن نباشد جز خیال و ظن | نه جان میدارم و نه تن که من خود جان جانانم
بشان تازه میگردم عیان از مکمن غیبم | نمی یابند اهل دم بهر آنم بیک شانم
نیاز و عجز و بیتابی اگر یابی ومی ورمن | نه بینی بر سر ناز و غنا اندر دگر آنم
بمیدان حقیقت تا سر خود را ندر بازی | نیابی یکسر مو راز سر گوی و چوگانم
نیاز از دهر چه گویم که خود گم هم یاران | جز این که هیچ ندانم دگر نمیدانم
نیاز محو شدم چون [illegible] در دریا | ز چشم خلق نهانم دگر نمیدانم

عاشق با خبر منم من نیستم نمن منم | عارف با هنر منم من نیستم نمن منم
سوز دل و جگر منم وحشت [illegible] منم | دانش بخیه گر منم من نیستم نمن منم
[illegible] خطر منم زهر منم شکر منم | نفع منم ضرر منم من نیستم نمن منم
[illegible] منم شمس منم قمر منم | در همه جلوه گر منم من نیستم نمن منم
[illegible] منم [illegible] خشک و تر منم | قطره منم گهر منم من نیستم نمن منم
شاهد دلربا منم مطرب خوشنوا منم | سمع منم بصر منم من نیستم نمن منم
حسن و جمال حق منم عز و جلال حق منم | حشمت و جاه و فر منم من نیستم نمن منم
طوطی صدزبان منم بلبل نغمه خوان منم | روضه منم شجر منم من نیستم نمن منم
صوفی با صفا منم مجذوب باخدا منم | اهل دل و نظر منم من نیستم نمن منم
آدم و شیث و نوح و هود و خیر حقیقتم نبود | صاحب هر عصر منم من نیستم نمن منم
موسی جلوه بین منم قبله [illegible] منم | نور منم شرر منم من نیستم نمن منم

عیسی مریمی منم احمد هاشمی منم حیدر شیر نر منم من نه منم نه من منم

رازو نیاز خود منم سوز و گداز خود منم
کرده قدم ز سر منم من نه منم نه من منم

من منم نه من منم من نه منم نه من منم
رفته ز خویشتن منم من نه منم نه من منم

حق متین حق منم شرح مبین حق منم
سرّ منم علن منم من نه منم نه من منم

کعبه منم حرم منم دیر منم صنم منم
مومن و برهمن منم من نه منم نه من منم

عشق منم جهان منم ورد منم زبان منم
روح منم بدن منم من نه منم نه من منم

دوحه منم چمن منم لاله و نسترن منم
هم گل و هم سمن منم من نه منم نه من منم

بلبل داستان منم طوطی خوش زبان منم
گوش منم سخن منم من نه منم نه من منم

عجز و نیاز هم منم خوبی و ناز هم منم
حسن منم محن منم من نه منم نه من منم

چون یار بنیرم آمد من پوشیده نقابم
پس کس نبود حاجب و غیر حجابم

حرفیست جهان از ورق دفتر علمم
من نسخهٔ جامع عجبی طرفه کتابم

دریاے محیط است وجودم بحقیقت
در صورت خود گرچه تمثال سرابم

عالم شود ار مست ز چشم من سرمست
یاران چه عجب هست که من کهنه شرابم

سلطان جهان هستم و آزاد ز هر قید
گو شکل گدایانه بقید گل و آبم

چون مهر من از مطلع غیب آمده بیرون
ذرات جهان جمله عیان گشت ز تابم

ای مرده دلان عین حیات ابدیم
وی تشنه لبان سوی من آیید که آبم

از کشف و کرامات ملافید که اینها
افتاده و برا هند بتعداد حسابم

خود عاشق خود هستم و مشتاق لقایم
در شکل نیاز آمده ام با تب و تابم

با همه خوبیم عاشق روی کیستم
رشته زدام جسم و جان بسته موی کیستم

در عالم این تپیدگی و ز خودم این رمیدگی
ساکن کنج بیخودی بسمل خوی کیستم

جلوه گرم بهر جهت نعت منست هر صفت
سجده کنان بجان و دل جانب و سوی کیستم

مست ز بوی من جهان پس نگستم روان
واله و مست در پی نکهت و بوی کیستم

با همه دلبری و ناز شیوه گرفته ام نیاز
خاک نمط بزیر پا در ره و کوی کیستم

نه چون و بیچگونم عنقای قاف قدسم
بی شبهه و بی نمونم عنقای قاف قدسم

از وحدتم معرا و ز کثرتم مبرا
پاک از همه شیونم عنقای قاف قدسم

بیرنگیست رنگم بی ننگیست عار و ننگم
واقف کرا من چگونم عنقای قاف قدسم

از خلق ماسوایم و ز امر ماورایم
برتر ز کاف و نونم عنقای قاف قدسم

بی نام و بی نشانم بی شرح و بی بیانم
از عقل بس برونم عنقای قاف قدسم

هرچند در ظهورم نور ظلام و نورم
در پرده کمونم عنقای قاف قدسم

صدر همه صدورم از وهم خلق دورم
خود باطن البطونم عنقای قاف قدسم

هر قبله هست رویم هر سجده هست سویم
معبود عابد و نم عنقای قاف قدسم

سلطان بی نیازم گو صورت نیازم
نشناسیم که چونم عنقای قاف قدسم

من آن نورم که اندر لامکان موجود بودستم
باشراق خودم خود شاهد و مشهود بودستم

زاد عالم بیانی بود نه آدم نشانی و ذات ‌ ‌ که از نظارهٔ حسن خودم خوشنود بودستم

بسیطم آنقدر شد منبسط از حب پیدائی ‌ ‌ که با یک نقطگی صدها خط محدود بودستم

هیولای دو عالم مادهٔ ارواح اشباحم ‌ ‌ حریر جسم و جان را همچو تار و پود بودستم

ز بهر رفع شرک و دفع وهمی هستی غیری ‌ ‌ بشکل انبیا و اولیا موجود بودستم

بدریای حقیقت بهر غواصان دریادل ‌ ‌ بهر عهدی و عصری گوهر مقصود بودستم

نیاز اندر حقیقت لایزال و لم یزل هستم ‌ ‌ مگر با این تعین نیست و نابود بودستم

ایطالبان ایطالبان من با شما هرجاستم ‌ ‌ هم جلوه گر در دیدها هم مضمر دلهاستم

این دوری و مهجوریم از وهم و پندار شماست ‌ ‌ در نسبت خود با شما دریا و موج آساستم

ثابت ترم من از همه بی آنکه اثباتم کنند ‌ ‌ بی آنکه استثنا کنند از جمله مستثناستم

بر عکس اسم این جهان در پرده بیباشم عیان ‌ ‌ چندانکه بی پرده شوم در پردهٔ اخفاستم

هم صورت ناسوتیم هم معنی لاهوتیم ‌ ‌ پنهان تر از پنهان و هم پیداتر از پیداستم

در جلوت فرق آدم از خلوت جمع شیون ‌ ‌ از انبساط نور خود بزم جهان آراستم

هر چند نبود غیر من در عالم نو و کهن ‌ ‌ در ذات بحت خویشتن بر رتبهٔ علیاستم

با حسن خود وا باختم من نرد عشق و عاشقی ‌ ‌ هم لیلی و مجنون منم هم وامق و عذراستم

گه شیخم اندر خانقه گه رندم اندر میکده ‌ ‌ گه سبحه و سجاده ام گاهی می و میناستم

هم اول و آخر منم هم ظاهر و باطن منم ‌ ‌ هم عالم دنیا منم هم نشئهٔ عقباستم

گاهی نیاز ایمان من گه بی نیازی شان من
این هر دو تمیز است بین هم بنده هم مولاستم

محو نظارهٔ رخ جانانم اینچنین ‌ ‌ آئینه وار دیده حیرانم اینچنین

میسوزی آنچنان که نه دود و نه شعله — بس بس بسوز آتش پنهانم اینچنین

لب خشک و تشنه کام و جگر تفته همچنین — حالانکه غرق قلزم عرفانم اینچنین

این پیشتر تو من شدی الحال من توام — بود از برای شکر تو شایانم اینچنین

گه آمد در دیار من که شد نو در دیار من — چه شد ای بیقرار من که شد صبر و قرار من

به دلق فقر شاهی میکنم از خوبی طالع — نه جم دارد نه کی این طالع گردون سوار من

گهی گریم گهی خندم گهی افتم گهی خیزم — به یک حالت قرارم نه چه شد ای بیقرار من

گه از زلفت پریشانم گه از رویت حیرانم — همین کفر است و ایمانم همین لیل و نهار من

نیاز از من مجو از بهر دیدار دلربائی — که نبود هیچ شی جز در دیار اندر دیار من

بسکه در عشقش شدم از کفر و از ایمان بری — رشته جانم گسست از سبحه و زنار من

عشق اسلام است و دینم عشق و مذهب است و ورد — عشق غمخوار است و مونس عشق یار غار من

جز مقام عشق آهنگی ندارد بلبلم — بر نیاید جز نوای سوز از منقار من

کار فرمان شد جنون در مسلک جانم ای نیاز — سخت دشوار است بار عقل در دربار من

نور ذاتش بر دلم هر دم تجلی میکند — تاب دیگر میدهد هر شعله دیدار من

در بنای هستیم از نیستی مستحکم است — ور شکست و ریختن شد پشتی دیوار من

زاهد از سر سوا دالوجه من آگه نه — نیست در فهم تو رمز خرقه و زنار من

طوطی دستان سرای ذوق و شوقم ای نیاز — نشنوی جز ناله جان سوز از منقار من

حسن خوبان سر حق بینی مثال عینک است — میدهد بینائی اندر دیده نظار من

آمد اندر ملک جان بر تخت دل سلطان عشق — حاکم عقلم بدر شد از سر هشیار من

همچو دریای محیط این قطره ام شد موج زن — چون بجوید غرق نمود آن قلزم زخار من

گرو بار نے نیاز آن قبلهٔ اہل نیاز / لطف فرما شد باحوال دل افگار من

بنما بما تجلیِ جان بخش و دلکشا / طرز و ادا و غمزهٔ عاشق نواز کن

گنج قناعتست که دل را غنی کند / ای دل اگر غنا طلبی ترک آز کن

تا صبح وصل در ندمد هر شب ای نیاز / چون شمع آه و گریه بسوز و گداز کن

واعظا جنتِ من سینهٔ پرداغ منست / دلبرم حور من و چشم ترم کوثر من

من پاکباز عشقم ذوق فنا چشیده / آهوی دشت هویم از ماسوا رمیده

بد پردهای وهمی ما را حجاب دیده / دیدیم روی جانان این پرده ها دریده

گل گشت غنچهٔ دل دلبستگیش وا شد / چون باد نوبهاری بر گلشنم وزیده

چون آفتاب معنی بر جان من درخشید / گشتم بچشم مردم چون مردمک بدیده

من نور ذات حقم ای صاحب بصیرت / در صورتم اگرچه از خاک آفریده

در صورتم نظر کن اندر مرقع خلق / نقاش دست قدرت تصویر من کشیده

روح الهیم من جان خدائیم من / از صنعت عجیبه در آب و گل دمیده

من جلوه گاه ذاتم هم مظهر صفاتم / هم اصل کائناتم از نورش آفریده

آئینهٔ پرصفایم جام خدانمایم / هم عین و هم جلایم ای مرد برگزیده

سلطان بی نیازم چون سرو سرفرازم / هم بندهٔ نیازم مثل کمان خمیده

از جام عشق مستم مستانهٔ الستم / بی پا و بی سر استم از قید تن رهیده

زاهد مگیر بر من بگذار گفتگویم / نشنیدهٔ که فرقست در دیده و شنیده

قول نیاز بشنو یعنی ز خود برون شو
چون از خودی برآئی باشی خدا رسیده

اے رشک مسیحایم از بہر مداوایم
چون بر دل شیدایم یک جلوہ نفرمائی

خاک رہ کوے تو این طرفہ اثر دارد
ہم صندل دردسر ہم سرمۂ بینائی

ہنر آنکہ دم زنم من ز کمال کبریائے
کہ سوائے حق نہ بینم بوجود فے قبائی

ہمہ این صفات و ذاتم کہ بعالم شہود است
بخدا کہ اوست پیدا بلباس ما سوائے

نظرے بصورتم کن بنگاہ دیدۂ دل
کہ نمایدت سراپا ہمہ جلوۂ خدائی

ہمہ تہمت است بر من کہ تو گوئیم منم من
تن من نیست این من ز خدا است خود نمائی

ہمہ دلبری و ناز است کہ بصورت نیاز است
چہ نیاز شان خاص است ز شیون دلربائے

از خلق جدا ہستی و ہم در ہمہ ہائے
از جملہ مبرائے و در جملہ در آئے

بے نام و نشان بودی و گنجینۂ پنہان
از بہر شناسائے خود صورتہائے

بر وحدت ذاتست عرض کثرت شانت
یکشان تو خلق است دگر شان خدائے

ہم شاہ جہانے بسرت افسر شاہے
ہم دلق ببر دارے و ہم شکل گدائے

ہم معتکف مسجدے و سبحہ بدستے
ہم دوش بزناری و در بتکدہائی

اے دل تو چنین در شغب و شور چرائے
وی دیدہ بگو صورت ناسور چرائے

اے سینۂ من ریش دل از بہر کہ داری
وی لخت جگر سوختہ چون طور چرائے

در معنے فی انفسکم غور و نگہ کن
معشوق ببر داری و مہجور چرائے

دلدار تو نزدیکتر است از رگ جانت
افتادہ بہ پندار و سوئے دور چرائے

خورشید جمال رخ محبوب عیانست
اے شب پرک دیدۂ جان کور چرائے

جانان بجہانست چو دریاے بقطرات
چون قطرہ بدریائے و در شور چرائے

ای زاهد افسرده بیا رو بخدا شو در حرص بهشت و هوس حور چرائے
یک جو نه هم قیمت این طاعت مهمل بر تکیهٔ این زهد تو مغرور چرائے
به قول نیاز ست اگر علم یقینت بیبس دیده و دانسته بدستور چرائے

بر چهرهٔ تو نقاب تا کے بر چشمهٔ خور سحاب تا کے
بر دیدهٔ ما حجاب از ماست در ما و تو این حجاب تا کے
بر بحر حقیقتم گذر ده بینم بغلط سراب تا کے
یک حرف ز عشق خود سبق ده خوانم قصص کتاب تا کے
بیخود ز خودم کن و بخود دار مانم بخودے خراب تا کے
مستم بکن از نگاه مستت دارم هوس شراب تا کے
باشم بتعلقات ذرات وا مانده ز آفتاب تا کے
اے دلبر من جمال بنما وی جان من این حجاب تا کے

گردان ز دو کون بے نیازم
گردم پے آن خراب تا کے

ندانم کیستم مارا چه نامے بحیرت اندرم هستم کدامے
بحسن روی خود سرشار و مستم نه مینا دانم و نه مے نه جامے
نباشم بر زمین نه بر سموات مگر در لامکان دارم قیامے
عجب جائیست اندر ملک جانم که آنجا نے سحر باشد نه شامے
چو شهرم شد برون از مطلع غیب ز تابم شد عیان هر خاص و عامے
بظاهر گرچه فانی می نمایم ولی در باطنم دارم دوامے

ز وحدت سوے کثرت چون برآیم — همه سو ندم باز گردم تیز گامے

بهر آنے بشانے دیگر آیم — نمے دارم بیک شانے قیامے

گہے بر صورت بلبل بنالم — گہے بشکل گل آیم خندہ فامے

بکعبه شیخ و در دیرم برہمن — منم در میکده هم مے و جامے

بهر مشرب کہ بینی نیست جز من — ز من بشنو بهر ملت کلامے

بباطن ناز در ظاهر نیازم
بمعنے خواجه در صورت غلامے

یار من با کمال رعنائے — خود تماشا و خود تماشائے

عشقبازے بخویشتن دارد — غیرتش تا بغیر کے آرد

وز ازل دیده بر رخش وا کرد — خویشتن را بخویش شیدا کرد

در بطونش نمود عشق مقام — شد مسافر سکونت و آرام

شد چو حسب نظاره دامنگیر — گشت مطلق بدام قید اسیر

از تقاضای حسب جلوه گرے — آمد اندر حصار شیشه پرے

خواست آن حسن بی نظیر و مثال — متجلی شدن باین امثال

ناگهان کرد امر کن فیکون — نقش بسته جهان بوقلمون

شد هزاران هزار شکل عجیب — از تجلی نور ذاتِ حبیب

یک جهانے ز جنس جن و ملک — وان دگر از عناصر است و فلک

خود برآمد بشکل این اکوان — حسبِ درخواست حضرتِ اعیان

هست عالم تمام مرآتش — کاندرو ظاهر است آیاتش

طرفه ترا ئینه رائے و مرآت | جز یکے نے تجلیت ہیہات
لیک اندر جہان کہن و نو | جستجو سے نمود یا تگ و دو
ہیچکس را نیافت این قابل | کہ ظہورش بود درو کامل
آخر الامر سوے آدم دید | بہتر و خوب تر ز عالم دید
متصف با صفات تنزیہے | ہم درو وصف نعت تشبیہے
زین سبب شد خلیفه اش انسان | دیگرے کس نبود لایق آن
اوست آئینه صاحب الوجہین | گر بہ بینی تو با حقیقت عین
روے سوے خصائص ربے | وجہ طرف نقائص عبدے
سجده اش با نقائص عبدے | جانب آن خصائص ربے
پس ہمون ساجد است و ہم مسجود | نیست در دہر غیر او موجود
جز عدم نیست غیر ذات خدا | پس بود عین او ہمه اشیا
مجملے ہست انچه گفت نیاز | کرد کوتاه قصه ہاے دراز
امر ربے است روح و سر خداست | ذکر بے کام و بے زبان او راست
حیف در بند جسم درماندے | نشنوے صوت پاک رحمانے
یار ما ہر دم است با تو کلیم | حیف تو نشنوی کلام قدیم
ہمه عالم پر است از آواز | لیک در ہاے گوش خود کن باز
باز کردن ہمین بس است ترا | بند سازے رہ شنیدن را
بشنوی یک کلام نامقطوع | از حدوث و فنا بود مرفوع
اول و آخرش چه پدید شد | زان سبب نام او بآمد شد

عالم صوت از و ظهور گرفت | از حضورش بساط نور گرفت
گر باظهار رو نیا وردے | نام آواز در جهان بندے
بشنو آن بانگ پر سرور از گوش | کن فراموش خویش را دهوش
غرق شو در میان بحر محیط | ذات بے کمّ و کیف نور بسیط
نور بے رنگ هست وحدت ذات | وین تعین بود همه ظلمات
دیدهاے دلت که نا بین است | پیش تو نور سر بسر این است
ورنه وحدت کجا و کثرت کو | بوے عنبر کجا کجا بد بو
تو که هرگز ندیدهٔ آن نور | چه بدانے حقیقت مستور
تا نیفتد شعاع نور خدا | بر دلت کے شود ترا پیدا
کاین همه ظلمت است و نور دگر | کے شود این و آن بهم همسر
ذات مطلق مثال گل باشد | مبدء فیض جزو و کل باشد
وین دوئی و تعین است چو خار | میکشد هر یکے از و آزار
گل شوے گر نظر بگل آرے | دامن جان کس نیا زارے
ورنه تقیید خار در مانے | خود برنجے جهان برنجانے
تو نه آنے هر انچه فهمیدے | گل نه دیدے تو خار را دیدے
توئی نو خاسته گل از گلشن | خار دانسته شدے گلخن
اندران خار و گل تو فرق مکن | گرچه هستند از یکی گلشن

بسم الله الرحمن الرحیم

بهر مشکلاتے که داریم ما | بفضل خود آسان بکن ای خدا

بگرد آب آفات افتادہ ایم　　نباشی اگر ناخدا چون رہیم

بقید تن و بند جسم اسیر　　منم پای در گل توئی دستگیر

توئی داد ور داد و فریاد رس　　توئی بیکس و زور راز ور کس

در معرفت بر دل من کشای　　کہ ناید نظر جز تو از ما سوای

بگیر از من و ما من و مائیم　　کہ این است گبری و ترسائیم

خطی بر گناہ وجودم بکش　　خلاصم بفرما ازین کشمکش

شراب محبت بنوشان مرا　　جدا ساز از اہل ہوشان مرا

ندانم کہ من کیستم خلق کو　　بجز تو ندارم بکس گفتگو

خبر دہ الہی مرا زان مقام　　کہ بی صوت میرسد آنجا کلام

ز دنیا و دینم ہمین است و بس　　نمن جانم و نہ مرا ہیچ کس

تجلی دہ ای شعلۂ نور من　　بسوزان بیک جلوہ طور من

ز خود و بیخودم ساز ای ذوالجلال　　فراموشیم دہ ز ہر قیل و قال

بدہ تاب اے نور جان با تعجل　　از ان پیشتر کہ بیاید اجل

سحاب نمود مرا دور کن　　تنم را ز نورت پر از نور کن

نماند مرا اسم و رسمے اثر　　ندارد کسے از نشانم خبر

تو باشی ہمیشہ بملک وجود　　شہنشاہ و سلطان تخت شہود

بعجز و نیاز من اے بے نیاز　　تلطف بفرما و با من بساز

تمام شد مناجات حضرت نیاز قدس سرہ

تا ابد یارب ز تو من لطفها دارم امید
از تو گر امید ببرم از کجا دارم امید

بیستم غم بسی چون دشمنان دشمن بگیر
بیوفائی کرده ام از تو وفا دارم امید

هم فقیرم هم غریبم بیکس و بیمار و زار
یک قدح زان شربت دار الشفا دارم امید

نا امیدم از خود و از جمله خلق جهان
از همه نومیدم اما از تو میدارم امید

منتهای کار تو دانم که آمرزیدن است
زانکه من از رحمت بی منتها دارم امید

هر کسی امید دارد از خدا جز خدا
لیک عمری شد که از تو من ترا دارم امید

هم تو دیدی من جفا کردم تو پوشیدی ز لطف
هم تو میدانی که از تو من چها دارم امید

ذره ذره چون جدا گرداندم خاک لحد
بهر هر یک ذره فضل خدا دارم امید

هم بدم بد گفته ام بد مانده ام بد کرده ام
با وجود این خطاها من عطا دارم امید

روشنی چشم من از گریه کم شد ای حبیب
این زمان از خاک کویت توتیا دارم امید

بجهت دفع هر بلائے که در بدن پیدا شود	محیی میگوید که خون من حبیب من بریخت بعد ازین کشتن ازو من لطفها دارم امید	هر روز هفت بار بخوانند

دیوان حضرت خواجه معین الدین چشتی

بسم الله الرحمن الرحیم

ربود جان و دلم را جمالِ نامِ خدا — نواخت تشنه لبان را زلالِ نامِ خدا

وصالِ حق طلبی همنشین نامش باش — ببین وصالِ خدا در وصالِ نامِ خدا

میان اسم و مسمّی چو فرق نیست ببین — تو در تجلّی اسما کمالِ نامِ خدا

یقین بدان که تو با حق نشسته‌ئی شب و روز — چو همنشین تو باشد خیالِ نامِ خدا

ترا سزد طیران در فضای عالم قدس — بشرط آنکه بپری ببالِ نامِ خدا

چو نام او شنوم گر بود مرا صد جان — فدای اوست بعز و جلالِ نامِ خدا

معین ز گفتن نامش ملول کی گردد — که از خدا ست ملالت ملالِ نامِ خدا

غزل

ما طلبگار توایم و تو گریزانی ز ما — ما بسویت اقبال و تو روی گردانی ز ما

گفتمش تا چند در پرده نهان خواهی شدن — وقت آن آمد که دیگر رو نپوشانی ز ما

گفت من بی پرده ام گر پرده بینی آن توئی — تا تو هستی در هزاران پرده پنهانی ز ما

دلا بحلقهٔ رندان بزم عشق درآ — که جرعهٔ ز شراب بقا دهند ترا

تو بادشاهی و از دست شاه پریدی — بغیر شاه مکن میل و سوی شه باز آ

ز ظلمت بشریت چو بگذری برسی — ازین حضیض دنائت براوج او ادنی

براق عشق برای تو صد قدم طی کرد ‌ ‌ تو هم مضایقه بگذار و یک قدم پیش آ

تو چند در طلب یار در بدر گردی ‌ ‌ بخود نگر که توئی مظهر همه اسما

نقاب هستی خود را تو از میان بردار ‌ ‌ دگر ببین که جمال که میشود پیدا

بگیر صیقلهٔ عشق و زنگ تن بزدای ‌ ‌ ببین در آئینهٔ جان جمال جانان را

هر که روزی یکقدم برداشت اندر راه ما ‌ ‌ عاقبت ره برد سوی بزم عشرتگاه ما

آفتاب از اوج عزت رخ نهد بر خاک پاش ‌ ‌ هر که بر رویش نشیند گرد از درگاه ما

بر رود از همت بر فراز نه سپهر ‌ ‌ هر گدائی کو نهد رخ بر بساط شاه ما

یک نشان با من بگوی از رهروان آتشق ‌ ‌ تا نگر باشد براه آید دل گمراه ما

پرده بسته اگر سوزی بنار لا اله ‌ ‌ آن زمان بی پرده بینی نور الا الله ما

جان برافشاندن بیادش از خدا میخواستند ‌ ‌ شد بحمد الله میسر ما [illegible] داه ما

معین بچشم خرد حسن دوست نماید ‌ ‌ ببین به دیدهٔ مجنون جمال لیلی را

ظهور نور ربوبیت از برای تو شد ‌ ‌ ازان زمان که تو گفتی الست بربّ

تو بندهٔ من و من رب تو بحشر بس است ‌ ‌ ز ما در و پدر تا چون کنیم قطع نسب

هزار بار جواب تو گفته ام لبیک ‌ ‌ بدان امید که یکبار گوئیم یارب

نظر برحمت ما کن مخور فریب عمل ‌ ‌ چو شد پدید سبب معطل است سبب

مرا بجو که نیابی بباغ عالم قدس ‌ ‌ درون سینهٔ سوزان عاصیان الطلب

معین ز نام و نشان درگذر که در رهِ عشق ‌ ‌ غلامی سگ کویش ترا بس است لقب

شهود حق طلبی از وجود خود بگذر ‌ ‌ که جز وجود تو او را حجاب دیگر نیست

چو محو گشت معین نام او چه میپرسی ‌ ‌ که جز [illegible] اکنون جواب دیگر نیست

چشم بگشائی که آفاق پر از نور خداست / خالی از نور خدا در همه آفاق کجاست

گفتمش چند بود حسن تو پنهان گفتا / حسن پیداست ولی دیده بیننده کجاست

مستم امروز از آن باده که در جام دل است / تا ابد چاشنی عشق تو در کام دل است

اضطراب دلم آرام نگیرد به بهشت / دیدن روی دل آرام من آرام دل است

چون دل از عالم پاک آمده در کشور خاک / هم بآنجا رود آخر که سرانجام دل است

طائر عشق که از کون و مکان آزاد است / مرغ زیرک صفت آویخته در دام دل است

نکته عشق که بر لوح بیان ثبت نبود / بر معینی همه معلوم به اعلام دل است

آتشی افروخت عشق و جسم و جان من بسوخت / گفتم آهی بر کشم کام و زبان من بسوخت

آتش دوزخ ندارد تابش سوز فراق / آه ازین آتش که پیدا و نهان من بسوخت

نار دوزخ گرچه سوزد پوستهای عاصیان / آتش هجران مغز استخوان من بسوخت

اهل عقبی سود برد و طالب دنیا زیان / گرمی بازار او سود و زیان من بسوخت

صد هزاران پرده بود اندر میان ما و دوست / جمله از یک شعله آه و فغان من بسوخت

کسیکه عاشق و معشوق خویشتن همه اوست / حریف خلوت و ساقی انجمن همه اوست

مگو که کثرت اشیا نقیض وحدت گشت / تو در حقیقت اشیا نظر فگن همه اوست

تعین است مگر اعتبار ما و من است / ز اعتبار گذر کن که ما و من همه اوست

چو نائی که نهد بر دهان نی لب خویش / نهاده بر دهن عاشقان دهن همه اوست

چه جای باده و جام و کدام ساقی مست / خموش باش معینی و دم مزن همه اوست

یارب این صورت که در مرآت جان پیداست کیست / آنچنان حسنی درین پرده نهان پیداست کیست

آنکه اندر بزم جان هر دم آواز دگر / مینوازد پرده صاحبدلان پیداست کیست

آنکه خود بر خود تجلی میکند بس خود بخود — عشق میبازد و بنام عاشقان پیدا است

رشتهٔ جان مرا بگسیخت مقراض فراق — تا امید وصل تو پیوند جان شد عاقبت

هر دلی کز بی نشان میجو است تا یابد نشان — چون معین در پی نشان بی نشان شد عاقبت

ذرهٔ عشق ترا ام درد تو همراه بس است — مونس خلوت دل آه سحرگاه بس است

همچو خورشید مکن جانب هر ذره نگاه — زانکه در صحبت دل منزل یکماه بس است

آن همه نامست که بگویند بندگان — کی در خور خدای حق عز و شان بود

او بی نشان محض چه جوئی از و نشان — هر ذره پر خدائی او صد نشان بود

آنرا که پرده باز ظلمت بگرفته اند — در صد هزار پردهٔ دیگر نهان بود

گنجی که شاه عشق نهد در دل خراب — نقد دو کون در عوضش رایگان بود

هر جنت و دوزخ از تف دل یک شراره ایست — هر بهشت خلد یک گل زین بوستان بود

از ذرّه ذرّه اش بچکد قطره قطره خون — با هر دلی که عشق تو در امتحان بود

دل بغم ده چو خواهی دل غمگین بدست آور — چو دل غمگین عشق آمد ز غمها جمله بیغم شد

اگر با یار خود باشی ترا دوزخ بهشت آمد — وگر بی یار خود مانی ترا جنت جهنم شد

ز هستی چون جدا گشتم حریم کبریا گشتم — چو من از خود فنا گشتم چگویم هر چه گویم شد

چشم بگشا که دیدار خدا جلوه نمود — دیده شو یکسر و بربند در گفت و شنود

دل چو آئینهٔ حق آمد و صیقل غم عشق — ای خوش آن دل که همی عشق غبارش بزدود

آن دلی کز ظلمات بشری یافت خلاص — عکس انوار خدا بود در هر چه نمود

عکس حقی تو و عکس تو در آئینهٔ جان — عکس عکس تو یقین دان که همان عین تو بود

باده صافست پندار که رنگین شده است — آن ز همرنگی جامست که شد سرخ و کبود

این چه سوداست که اندر سر ما می جنبد / این سر رشته ندانم ز کجا می جنبد

جنبش سایه چو از جنبش شخص ست مدام / سایه از شخص مپندار جدا می جنبد

---

۱ مرا در دل بغیر از دوست چیزی در نگنجد / بخلوت خانهٔ سلطان کسی دیگر نگنجد

۲ درون قصر دل دارم یکی شاهی که گر گاهی / ز دل بیرون زند خیمه به بحر و بر نگنجد

۳ حساب عمر صد عاقل بحشر بگذرد یکدم / حساب یکدم عاشق بصد محشر نگنجد

۴ رموز عشق اگر خواهی ز لوح دل توان خواندن / که حرفی از روا یاکش بصد دفتر نگنجد

۵ ز بحر عشق یک قطره ظهور سر منصور ست / بظرف همت عاشق ازین کمتر نگنجد

۶ معینی گر همی خواهی که سر عشق بر زبان رانی / مقام آن سهوا ست در منبر نگنجد

هر آنچه آیدت از غیب نیک و بد منگر / همین بس ست که از سوی دوست می آید

ازین مصائب دوران منال شادان باش / که تیر دوست به پهلوی دوستان آید

فیض خدا که بر دل آگاه میرسد / ایدل بهوش باش که ناگاه میرسد

بگذر ز فکر روزی و رزاق را شناس / هنگ چو بهر رزق تو دلخواه میرسد

زد پیک عشق حلقه سحر بر در دلم / آورد مژده که شهنشاه میرسد

ورشا بره سینه در افتاد غلغله / گفتند شاه عشق ازین راه میرسد

گفتم چه پیشکش کنمش پیک عشق گفت / چون ماحضر بیار که از راه میرسد

یعنی شراب اشک و کباب جگر بیار / با آه و ناله کز دل او آه میرسد

جائیکه زاهدان بهزار اربعین رسند / مست شراب عشق بیک آه میرسد

نه عقل ماند و نه عشق و نه حیرت ظلمت و نور / بسوخت آتش غیرت هر آنچه بود و نبود

ز زنگ غیر چو جام دلم مصفی شد / ز ذره ذره حسن نور حق جمال نمود

حسن اگر خود نروم او کشدم جانب خود — هم ازان سلسلهٔ عشق که با ما دارد

گه بخود خواند و گاهی ز خودم سیر اند — آه ازین غمزه که با عاشق شیدا دارد

عاقبت چهرهٔ دلدار عیان خواهد دید — هر که آئینه ز زنگار صفا دارد

روزیکه یار جام صفا پر ز می کند — عاشق دران وفا ز جفا یاد کی کند

اسرار عشق در دمد اندر نی دلم — خود نغمها سراید و نسبت به نی کند

هر کسی را در ازل رزقی مقدر کرده اند — وز برای هر یکی کاری مقرر کرده اند

سر بسر ذرات عالم مظهر انوار اوست — جمله را آئینه دار حسن دلبر کرده اند

ما نمیگوئیم نعمت یا بلا خواهیم و بس — بلکه ما دائم رضای دوست را خواهیم بس

هر کسی از تو بقدر خود مرادی خواستند — نامراد خویشتن از تو ترا خواهیم و بس

هر کسی خواهد که ماند در جهان باقی ولیک — ای معینی ما فنا اندر فنا خواهیم و بس

دل ز سوز عشق و داغ یار یابد پرورش — چون زر خالص که اندر نار یابد پرورش

اصبعین عشق اندر دل تصرف میکند — خوشدلی کاندر کف دلدار یابد پرورش

و آنکه در دار وجودش غیر حق دیار نیست — همچو منصور آن زمان بر دار یابد پرورش

ای معینی از سرزنش های حسودان غم مخور — چون دل عشاق از آزار یابد پرورش

بنه سر بر خط فرمان مخطی در جهان درکش — بشو لوح سخن ما را قلم در این و آن درکش

برو پای هوا پی کن هوای صحبت وی کن — بساط نه فلک طی کن قدم در لامکان درکش

انسان نه این سلالهٔ آب و گل است و بس — در سلک او کسی نکشد مهرهٔ خزف

از صد هزار قطرهٔ باران یکی مگر — گوهر شود بتربیت اندر دل صدف

اندر آئینهٔ جان عکس جمالی دیدم — همچو خورشید که در آب زلالی دیدم

هستیم رفت و کنون هستی مطلق باقیست
اینهمه خبر بامید وصالے دیدم

تا معین ذره صفت رفت پی نور ازل
نه طلوع و نه غروب و نه زوالے دیدم

سوی من آ که ترا یار وفادار منم
هرچه داری بمن آور که خریدار منم

گر تو شاهی و دولت عزم تماشا دارد
بمن آ کی که باغ و گل و گلزار منم

بیدلی کم کن و از بیکسی خویش منال
که ترا در همه جا دلبر و دلدار منم

من یار ترا دارم و اغیار نمیخواهم
غیر از تو که دل بردی دلدار نمیخواهم

سری که مرا باتست با غیر تو چون گویم
تو دانی و من دانم اظهار نمیخواهم

اندر حرم جانم کس را نبود منزل
غیر از تو درین خلوت دیار نمیخواهم

من باده نمی نوشم اما چو توئی ساقی
اندر تن خود یک رگ هشیار نمیخواهم

دنیا طلبد غافل عقبی طلبد عاقل
من عاشقم و بیدل جز یار نمیخواهم

صفات و ذات چو از هم جدا نمی بینم
بهرچه می نگرم جز خدا نمی بینم

ز من بهرچه کنی یا ورا ضیم حقا
که هرچه از تو رسد جز عطا نمی بینم

تو خاصه ما باش که ما نیز ترائیم
در هر دو جهان مقصد و مقصود توئیم

گر یکقدم از کوی طلب سوی من آئی
ما صد قدم از راه کرم پیش تو آئیم

من بنده آنم درین بحر عمیق
نشسته ام استاده ام یا میروم

گر وصل دوست میطلبی جان بده معین
زیرا که سود عاشقی آمد زیان جان

گر بچشم عاشقان بینی جمال خویشتن
همچو من آشفته گردی در خیال خویشتن

باده خواهم که بستاند مرا از من تمام
تا چو منصور آن زمان یابم وصال خویشتن

دلا بچشم حقیقت جمال دوست ببین
ز مظهر همه اشیا ظهور اوست ببین

تن میان خلق و جان نزد خداوند جهان | تن گرفتار زمین و روح در هفت آسمان
قطره بر داشت ابر قدرت از دریای جود | باز آن قطره بدریا رفت و شد همرنگ آن
من نمی‌گویم انا الحق یار میگوید بگو | چون نگویم چون مرا دلدار میگوید بگو
اگر بچشم حقیقت وجود خود بینی | قیام جملهٔ اشیا بود خود بینی
وجود هیچ کسیت نار موسوی گردد | اگر برون کنی از سر تو دود خود بینی
من نه جانم نه دلم نی بدنم چند مرا | گه ز جان گاه ز دل گه ز بدن میطلبی
بر سر عرش دویدم که بگو یار کجاست | گفت با تست شب و روز ز من میطلبی
چو آن جمال نقاب بطون براندازی | دران ظهور وجود مرا عدم سازی
سپاه درد و بلا صف کشند از چپ و راست | بقلب با علم عشق چون برافرازی
دو خشت هستیت از نار عشق پاک بسوز | که تا تمام نسوزی مقید دودی
زیان و سود چو در دست اختیار تو نیست | زیان تو هم ازان شد که طالب سودی
بخدا غیر خدا در دو جهان نیست کسی | صد ولیست ولی واقف ازان نیست کسی
الا چه هم عاشق و معشوق ز خود ساخت پدید | تا که بروی بجز از وی نگران نیست کسی
این همه زمزمه کز سینهٔ خود میشنوی | تو چه گوئی که درین خانه نهان نیست کسی
دمی ز هستی خود بگذری به از صد سال | که روز روزه بداری شب نماز کنی

مثنوی بوعلی شاه قلندر

بسم الله الرحمن الرحیم

زهد و تقوی چیست ای مرد فقیر — لا طمع بودن ز سلطان و امیر
دل چو آلوده است از حرص و هوا — کی شود مکشوف اسرار خدا
صد تمنا در دل ست ای بوالفضول — کی کند نور خدا در دل نزول
دین و دنیا هر دو کی آید بدست — این فضولیها مکن ای خودپرست
گر برافتد پرده از روی مجاز — تفرقه گیری ز زال حیله ساز
زشت روی او چو آید در نظر — از خدا خواهی امان ای بیخبر
بهر طاعت لقمه باید حلال — تا نیفزاید ترا رنج و ملال
گر شوی از لقمهٔ شبهه نفیر — نفس را سازی بفضل حق اسیر
نفی گردان از دل خود ما سوا — تا نگنجد در دلت غیر از خدا
تا توئی کی یار گردد یار تو — چون نباشی یار باشد یار تو
تو مباش اصلا کمال انیست و بس — تو درو گم شو وصال انیست و بس
هر که او از خویشتن بیزار گشت — بیشک آنکس محرم اسرار گشت
چشم بند و گوش بند و لب به بند — گر نه بینی سر حق بر ما بخند
دل مکن از فکر باطلها سیاه — از خدا غیر از خدا دیگر مخواه
گر ترا از عشق او باشد خبر — از تو مشتاق ست او مشتاق تر
گاه در جنت روی ای خوش خرام — گاه در دوزخ بروی سازی مقام

در عشق نه جسمم و نه جانم	یہ چیزے عجیبم نه این و آنم
هر جا که روم خراب عشقم	من کعبه و بتکده ندانم
او بیشک و بیگمان یقین است	من بیشک و بیگمان گمانم

منطق الطیر فریدالدین عطار

بسم الله الرحمن الرحیم

کس چه داند تا درین بحر عمیق — سنگ ریزه قدر دارد یا عقیق

کار عالم عبرت است و حسرت است — حیرت اندر حیرت اندر حیرت است

سوی کنه خویش کس را راه نیست — ذره از ذره آگاه نیست

هست با هر ذره درگاهی دگر — پس ز هر راهی بدو راهی دگر

تو چه دانی تا کدامین ره روی — در کدامین ره بدین درگه روی

من که باشم تا زنم لاف شناخت — او شناخت او را که او خود را شناخت

از تحیر او تو الا پاک شو — تو کف خاکی درین ره خاک شو

نیست شو تا هستت از پی در رسد — تا تو هستی هست در تو کی رسد

تو کف خاکی سخن از خاک گو — جمله را پاکیزه گو و پاک گو

من ندانم تو منی یا من توئی — محو گشتم در تو و گم شد دوئی

پندنامه ایضاً

تا توانگر باشی اندر روزگار — نفس را از آرزوها دور دار

هر که او را معرفت بخشد خدای — غیر حق را در دل او نیست جای

خدا گفت گیرد ز تدبیر گفت وه — فلک گفت احسن ملک گفت زه

سزاوار ستایش کنم ایزد پاک را — که گویا و بینا کند خاک را

به موری دهد مالش نره شیر — کند پشه بر پیل جنگی دلیر

جهان را بلندی و پستی تویی — ندانم چه ای هر چه هستی تویی

چه گفت آن سخن گوی آزاد مرد — که آزاده را کاهلی بنده کرد

بکشتش بسی دشمنان بی شمار — که آموخته بد از پدر کارزار

بکشتش همه پاک مردان من — سرافراز ترکان و گردان من

دلاور که نندیشد از پیل و شیر — تو دیوانه خوانش مخوانش دلیر

که چون آز گردد ز دلها تهی — همان خاک و هم گنج شاهنشهی

جهان کشتزاریست با رنگ و بوی — درو مرگ و آب و باکشت اوی

چنان دان که هر کو جهان را شناخت — درو جای آرام بودن نساخت

هر آنکس که دل بند در اندر جهان — هشیوار خوانندش از ابلهان

ازین پنج شین روی رغبت متاب — شب و شاهد و شهد و شمع و شراب

برین و بران روز هم بگذرد — خردمند مردم چرا غم خورد

چنین است رسم سرای درشت
گهی پشت زین و گهی زین به پشت
نگر تا چه کارے همان بدروی
سخن هرچه گوئی همان بشنوی
درشتی زکس نشنود نرم گوے
سخن تا توانے بآزرم گوے
ز رسم ستوران دران پهن دشت
زمین شش شد و آسمان گشت هشت
فرو رفت و بر رفت روز نبرد
بماهے نم خون و بر ماه گرد
زن و اژدها هر دو در خاک به
جهان پاک ازین هر دو ناپاک به
چنین است سوگند چرخ بلند
که بر بیگناهان نیاید گزند
نخواهد بدن بے گمان بودنی
نه کاهد به پرهیز افزودنی
بد او ار کن پشت و انده مدار
گذر نیست از حکم پروردگار
ز خورشید تابنده تا تیره خاک
گذر نیست از حکم یزدان پاک
چنین است کردار چرخ برین
گهے این بران و گهے آن برین
نهادن چه باید بخوردن نشین
بر امید گنج جهان آفرین
کسے را که سالش بدو سی رسید
امید از جهانش بباید برید
چو آمد به نزدیک سر تیغ شصت
مده می که از سال شد مرد مست
بنوش و بپاش و بپوش و بخور
ترا بهره این است ازین رهگذر
به نیکی گراے و میازار کس
ره رستگاری همین است و بس
جهان را چنین است ساز و نهاد
ز یکدست بستد بدیگر بداد
بدر دیم ازین رفتن اندر فریب
زمانے فراز و زمانے نشیب
کسی نیست در بخشش دادگر
همه شادی آراے و انده مخور

بپوییم و رنجیم و گنج آگنیم — بدل در همه آرزو بشکنیم

سرانجام از و بهره خاک است و بس — رهائی نیابد از این روز کس

گرش زر آرد و باز دارد سپهر — همان آفرینش نخواهد بمهر

ورا هیچ خوبی نخواهد بدل — شود ز آرزوهای او دل گسل

بکوشیم و از کوشش ما چه سود — کز آغاز بود آنچه بایست بود

سرانجام هر زنده مردن بود — خود این زندگی دم شمردن بود

اگر ترسی و گر نه ترسی یکیست — ببایدشدن ناگزیر چاره نیست

ز رخشنده خورشید تا تیره خاک — همه وا دهیم ز یزدان پاک

که مرد از برای زنانند و زن — فزون تر ز مردش بود خواستن

گلستان که امروز گردد بهار — تو فردا چنین گل نیاید بکار

بپرهیز از اندیشهٔ نابکار — ز ما بر نگردد بد روزگار

که کار خدائی نه کاریست خرد — قضای نبشته نشاید سترد

بدین مژده گر جان فشانم رواست — که این مژده آسایش جان ماست

نیامده کار دل را بغم — سزد گر نداری نباشی دژم

چنین است رسم سرای فریب — گهی بر فراز و گهی بر نشیب

ببین ای خردمند روشن روان — که چون باید او را ستودن توان

همه دانشش پایه بیچارگیست — به بیچارگان بر بباید گریست

همی دان تو او را که هست و یکیست — روان و خرد را جز این راه نیست

سخن هیچ بهتر ز توحید نیست — بناگفتن و گفتن ایزد یکیست

سپهر بگذرد بر تو ایام تو ... سرای جز این باشد آرام تو

جهان پر شگفتست چون بنگری ... ندارد کسی آلت داوری

که جانت شگفتست و تن هم شگفت ... نخست از خود اندازه باید گرفت

کرا از پس پرده دختر بود ... اگر تاج دارد بد اختر بود

که گر بر خرد چیره گردد هوا ... نیابد ز چنگ هوا کس رها

خردمند کارد هوا را بزیر ... بود داستانش چو شیر دلیر

چنین است رسم سرای سپنج ... گهی ناز و نوش و گهی درد و رنج

چنین است گردندهٔ گوژپشت ... چو نرمی نمودی بیابی درشت

کسی کو بگنج و درم ننگرد ... همه روز او بر خوشی بگذرد

برآید ز خاک و شود باز خاک ... همه جای ترس است و تیمار و باک

اگر خود بمانی بگیتی دراز ... ز رنج تن آید برفتن نیاز

یکی ژرف دریاست بن ناپدید ... در گنج رازش ندارد کلید

چو دانی که بر تو نماند جهان ... چه رنجانی از آز جان و روان

پرستندهٔ آز و جویای کین ... بگیتی ز کس نشنود آفرین

زبانی که اندر سرش مغز نیست ... اگر در بهار و جهان نغز نیست

هر آنگه که موی سیه شد سپید ... ببودن نماند فراوان امید

کرا گردش روز با کام نیست ... ورا مرگ با زندگانی یکیست

چنین است کردار گردان سپهر ... ببرد ز پروردهٔ خویش مهر

چو جوئی سرش پای یابی نخست ... وگر پای جوئی سرش پیش تست

که بخت بد است اژدهای دژم — بدام آورد شیر شرزه بدم
بمردی نیابد کسی زو رها — چنین آمد این تیز چنگ اژدها
چنین است کردار این پرفریب — چه مایه فراز است چندین نشیب
خردمند را دل ز کردار وی — بماند همی خیره در کار وی
هر آنگه که سال اندر آمد بشصت — ببایدکشیدن ز پیشینه دست
ز هفتاد بر مگذرد بر کسی — ز دوران چرخ آزموده بسی
وگر بگذرد آن هم از بدتریست — بران زندگانی ببایدگریست
چنین است رسم سرای سپنج — بدان کوش تا دور مانی ز رنج

اگر بودنی بود دل را بغم — مسپر و گر نداری نباشی دژم
چنین است رسم سرای سپنج — نمانی درو جاودانی مرنج
چنان دان که گیتی ترا دشمن است — زمین بستر و گور پیراهن است
همه رفتنی ایم و گیتی سپنج — چرا باید این درد و اندوه و رنج

جهان را چنین است آیین و شان — بگردد همین زان بدین زین بدان
بباده درون گوهر آید پدید — که فرزانه گوهر بود یا پلید
چو چوگان فلک ما چو گو درمیان — برنجیم از دست سود و زیان ه
سرمایهٔ مردمی راستیست — ز تاری و کژی بباید گریست
چنین است گیهان ناپایدار — درو تخم بد تا توانی مکار
که دشمن که دانا بود به ز دوست — ابا دشمن و دوست دانش نکوست
بد آید برویش ز گفتار بد — بد آید بسویش ز کردار بد

چو نومید گردد ز یزدان کسی — از او نیک بختی نیاید بسی

که پیش زنان راز هرگز مگوی — چو گوئی سخن بازیابی بکوی

سخن هر چه بر گفتنش روی نیست — درختی بود کش بر و بوی نیست

ندانی که مردان پیمان شکن — ستوده نباشند در انجمن

بچیزی که آید کسی را زیان — بپیچد دلش گر نگردد گمان

تو تا زنده‌ای سوی نیکی گرای — مگر کام یابی بدیگر سرای

اگر بودن این است شادی چراست — شد از مرگ درویش با شاه راست

بخور هر چه داری و بر بد مکوش — ز گیتی بهر بخرد دار گوش

بد و نیک هر دو ز یزدان شناس — وزو دار تا زنده باشی سپاس

دو گیتی پدید آمد از کاف و نون — چرا نه بفرمان او در نه چون

چنان دان که بیدار آنکس بود — که از گیتیش اندکی بس بود

پیامیست از مرگ موی سفید — ببودن چه داری تو چندین امید

چو گوید بباش آنچه خواهد بهست — کسی کو جز این داند او بیهده است

نباشد کسی در جهان پایدار — همه نام نیکی بود یادگار

ز گفتار نیکو و کردار زشت — ستایش نیابی نه خرم بهشت

چه جوئی چه گوئی چه شاید بدن — برین داستانی نشاید زدن

سر مردمی بردباری بود — چو تیزی کند تن بخواری بود

و گر آز گیرد دلت را بچنگ — بماند روانت بکام نهنگ

جهان را چنین است آئین و شان — همیشه بماند از او در نهان

بس ایمن مشو بر نگهدار خویش — چو ایمن بوی راست کن کار خویش

سرانجام مرگ آیدت بیگمان — اگر تیره گر چه چراغ زمان

دل مرد طامع بود پر ز درد — بگرد طمع تا توانی مگرد

بساز و بناز و بساز و مرنج — چه بازی بکین و چه نازی بگنج

ز نیک و بد ایدها به یزدان گرای — چو خواهی که نیکیت ماند بجای

اگر زو شناسی همه خوب و زشت — بیابی بپاداش خرم بهشت

که بهر تو این است ازین تیره گوی — هنر جوی و راز جهان را مجوی

که گر بازیابی بپیچی ز درد — بپرهیز و هش کن گرد رازش مگرد

سخن هست از گوهر آبدار — چو بر جایگه بر برندش بکار

ز شاه و ز درویش هر کو بمرد — ابا خویش زشتی و نیکی ببرد

نخستین نشان خرد آن بود — که از بد همه سال ترسان بود

نماند برین خاک جاوید کس — ترا توشه از راستی باد و بس

هر آنگه که گویی که دانا شدم — بهر دانشی بر توانا شدم

چنان دان که نادان تری آن زمان — مشو بر تن خویش بر بدگمان

چو عیب تن خویش داند کسی — ز عیب کسان برنگوید بسی

که آزاده داری تنت را ز رنج — تن مرد بے آز بهتر که گنج

از امروز کاری بفردا ممان — چه دانی که فردا چه گردد زمان

گلستان که امروز باشد ببار — تو فردا چنین گل نیاید بکار

سخن گفتن گژ ز بیچارگیست — به بیچارگان بر بباید گریست

درشتی نباشد چو باشد درست — الو شده کسی کو درشتی بجست

کسی کو جز از تو پرستد همی — روان را بدوزخ فرستد همی

نباشد خرد جان نباشد رواست — خرد جان جانست ایزد گواست

میانه گزین در همه کار کرد — به پیوستگی هم به ننگ و نبرد

چنان دان که یکسر فریب است و بس — بماند همی و بستی نماند بکس

هر آنکس که از بد هراسان شود — درم خوار گیرد تن آسان شود

نفس جز بفرمان او نگذرد — پی مور بی او زمین نسپرد

چو تو بزم جوئی مرا نیست رزم — نخرد کسی رزم هرگز به بزم

خردمند گوید که در یک سرای — چو فرمان دو گردد نماند بجای

نباشد جز از رای یزدان پاک — ز رخشنده خورشید تا تیره خاک

نه آن ماند ای پیر دانا نه این — ز گیتی همه شادمانی گزین

هر آنکس که از مردگان دل شست — نباشد همان دوستی او درست

فزونی بجوید تن آسان شود — چو بیشی سگالد هراسان شود

هنر در آنکه او نیک کردار مرد — بیاسود و جان را به یزدان سپرد

چو گوید بباش آنچه خواهد ببست — هم او بود تا بود و تا هست هست

تو از آز باشی همیشه برنج — که همواره سیری نیابی ز گنج

نزاید جز از مرگ را جانور — سرای سپنج است و ما بر گذر

هر آنکس کجا ترسد از کردگار — نه بیند دو چشمش بد روزگار

ز خوی بد آید همه بدتری — نگه تا سوی خوی بد ننگری

چه گفت آن گرانمایهٔ نیک رای	که بیداد را نیست با داد پای
هر آنکس که پوشید درد از پزشک	ز مژگان فرو ریخت خونین سرشک
بکن کار و کرده به یزدان سپار	بخور باده بازی چو ترسی ز خار
به هر کار یزدان پیروز و پاک	بخوان و مدار از کم و بیش باک
که گر خر نیاید به نزدیک بار	تو بار گران سوی پشت خر آر
هر آن دل که از آز شد دردمند	نیاید ز پند خرد سودمند
نپاید جهان ای برادر بکس	نماند جز از نام نیکو و بس
چنین گفت کانکس که دشمن ز دوست	نداند مبادا ورا مغز و پوست
بکشتی ویران گذشتن بر آب	نه آید که در کار کردن شتاب
جهاندار تا این جهان آفرید	کلید در راز او کس ندید
چو بایسته کاری بود ایزدی	به یکسو رود دانش و بخردی
همه بندهٔ سیم و زر اند بس	کسی را نیابی تو فریادرس
سگ آن به که خواهندهٔ نان بود	چو سیرش کنی دشمن جان بود
ترا یار کردارها باد و بس	که باشد بهر جات فریادرس
چه بندی دل اندر سرای فسوس	که هر زمان بگوش آید آوای کوس
خروشی بر آید که بر بند رخت	نه بینی جز از تختهٔ گور تخت
چنان دان که شاهی و پیغمبری	دو گوهر بود در یک انگشتری
ز هجرت شده پنج هشتاد بار	که گفتم من این نامهٔ شاهوار
بدو ماندم این نامه را یادگار	بشش بیور ابیاتش آمد هزار

خاتمه

همانا که کوهست دولت بچشم | به بد نیک باشد به نیکان بخشم

بیا ای که سال از چهل برگذشت | ز سر برگذشته بسی سرگذشت

جوانی گذر کرد و پیری رسید | سمن جامه بر روی سنبل کشید

گرا ابر شد گردش روزگار | که روزی ز خاکش نیاید غبار

گهر چهره شد آئینه شد بنید | که آید درو خوب و زشتی پدید

تهی دستی و ایمن از بیم و رنج | بسی بهتر از بیم با ناز و گنج

اگرچه پنهان کند مرد راز | پدید آروش روزگار دراز

سخن کو گذشت از زبان و دهن | پراگنده شد بر سر انجمن

همی تا بود جان توان یافت چیز | چو جان شد نیرزد جهان یک پشیز

گرت بهره نوش ست ای نیش نیست | وگر نیست کز نیش او ریش نیست

جهان چاره ساز ست بی ترس و باک | بجان بردن تا تنش چاره پاک

یکی چاره هر زمان نماید همی | بدان چاره مان جان رباید همی

خدای جهان گر دهد گنج و رخت | چو بیداد جوئی بگیرد به سخت

چو دی رفت و فردا نیاید به پیش | مده خیره بر باد اوقات خویش

چه خواهد کسی را رسیدن زمان | گواهی دهد عل پران هر زمان

دل اندر سرای زمانه مبند | که یکسان نگردد سپهر بلند

به نیک و به بد هر دو خرسند باش — همیشه چو شاخ برومند باش
گر از روز برگشت دانش چه سود — نوشته چنان بود و بود آنچه بود
نبود است گردون بکام کسی — ز کردار او آزمودم بسی

چنین زد مثل شاه گویندگان — که یابندگانند جویندگان

چنان زی که زان زیستن سالیان — ترا سود و کس را نباشد زیان

مقیمی نه بینی درین باغ کس — تماشا کند هر یکی یک نفس

وزیری چنین شهریاری چنان — جهان چون نگیرد قرار چنان

جهان بینم از میل جوینده پُر — یکی سوی دریا یکی سوی دُر

نه بینم کسی را درین روزگار — که میلش بود سوی آموزگار

نه هر آدمی سرفرازی کند — سر آن شد که مردم نوازی کند

جوانمرد پیوسته باکس بود — کس آنرا نباشد که ناکس بود

مزن فال بد کاورد حال بد — مبادا کسی کو زند فال بد

آدمی را بچشم حال نگر — از خیال پری و دیو بگذر

بآهستگی کار عالم برآر — که در کار گرمی نیاید بکار

شکیب آورد بندها را کلید — شکیبنده را کس پشیمان ندید

مرا و ترا مایه باید نخست — که تا زو بسازیم چیزی درست

هر آنچه آفرید او باسباب نیست — بدریافتش عقل را تاب نیست

پر از حکمت و حکم او شد جهان — بحکم آشکارا بحکمت نهان

خرامیدن لاجوردی سپهر — همان گرد برگشتن ماه و مهر

مپندار کز بهر بازی گریست — سراپردهٔ این چنین سرسریست

درین پرده یک رشته بیکار نیست — سر رشته بر ما پدیدار نیست

نه در پرده بارم و نه پرده دار — نه این پرده بردار داندوی کار

نه زین رشته سر میتوان تافتن — نه سر رشته را میتوان یافتن

که داند که فردا چه خواهد رسید — ز دیده که خواهد شدن ناپدید

در این دم که داری بشادی بسیچ — که آینده و رفته هیچست هیچ

سکندر بنالید کای تاجدار — سکندر منم چاکر شهریار

چه بودی که مرگ آشکارا شدی — سکندر هم آغوش دارا شدی

بیاموز ازین مهره لاجورد — که با سنگ شیشه است ناوردگرد

کسی خانه هم خانه زاد شود — بباد آمده هم بباد شود

یعنی و صاحب خانه ۱۲ — زنهای فاحشه ۱۲

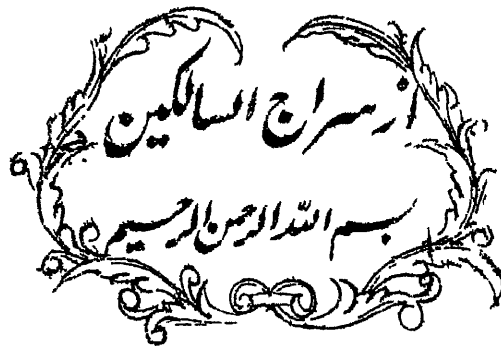
سخن کان به ابرو برارد گره — اگر آفرین است ناگفته به

زمانه چنین خود نه بیند صواب — که این را کند خوب و آنرا خراب

چه خوش گفت جمشید با رای زن — که یا پرده یا گور به جای زن

مشو ایمن از زن که زن پارساست — که خربسته به گرچه دزد آشناست

شه آمد الیشن خوار را کار بست — دو تخته در آن چار دیوار بست

گر از حق نه توفیق خیری رسد — کی از بنده خیری بغیری رسد

چه برخیزد از دست کردار من — مگر دست لطفت شود یار من

نگهدار فرصت که عالم دمیست — دمی پیش دانا به از عالمیست

چو گاوی که عصار چشمش ببست — دوان تا بشب شب همانجا که هست

چه برخیزد از دست تدبیر ما — همین نکته بس عذر تقصیر ما

همه هر چه کردم تو بر هم زدی — چه تهمت کند با خدای خودی

گرم ره نمائی رسیدم بخیر — وگر گم کنی باز ماندم ز سیر

جهان آفرین گر نه یاری کند — کجا بنده پرهیزگاری کند

ز لطفت همین چشم داریم نیز — برین بی بضاعت ببخش ای عزیز

بضاعت نیاوردم الا امید — خدایا ز عفوم مکن ناامید

محالست اگر سر برین در نهی — که باز آیدت دست حاجت تهی

زاهد که درم گرفت و دینار — زاهد تر از او دگر بدست آر

اگر جرم بخشی بمقدار جود — نماند گرفتاری اندر وجود

وگر خشم گیری بقدر گناه — بدوزخ فرست و ترازو مخواه

هین توکل کن ملرزان پا و دست
رزق تو بر تو ز تو عاشق‌تر است

کارساز ما بفکر کار ما
فکر ما در کار ما آزار ما

هین مشو نومید و خود را شاد کن
پیش آن فریادرس فریاد کن

از چنین محسن نشاید ناامید
دست در فتراک این رحمت زنید

بجان گفت باید نفس بر نفس
که شکرش نه کار زبانست و بس

نکو سیرت بی‌تکلف برون
به از نیک‌نام خراب اندرون

به نزدیک من شب‌رو راهزن
به از فاسق پارسا پیرهن

نه خود میرود هر که جویان اوست
بعنفش کشان میبرد لطف دوست

توانایی تن مدان از خورش
که لطف حقت میدهد پرورش

چو روی سجدت نهی بر زمین
خدا را ثناگوی و خود را مبین

خراب آنگه این خانه گردد تمام
که با هم نسازند طبع و طعام

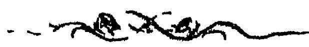
مزاجت تر و خشک و گرمست و سرد
مرکب ازین چار طبع است مرد

چو بستانبان به ایوان شاه
به تحفه ثمر برد ز بستان شاه

تکلف مکن بر ره راستی
که دستت گرفتند و برخاستی

غنیمت شمار این گرامی نفس
که بی مرغ قیمت ندارد قفس

چو دم رفت فردا نیاید بدست
حساب از همین یک نفس کن که هست

باب هشتم گلستان سعدی

بسم اللہ الرحمن الرحیم

قطعه

درخت کرم هر کجا بیخ کرد — گذشت از فلک شاخ و بالای او
گر امیدواری کزو بر خوری — بمنت منه اره بر پای او

شکر خدای کن که موفق شدی بخیر — ز انعام و فضل او نه معطل گذاشتت
منت منه که خدمت سلطان همی کنی — منت شناس ازو که بخدمت بداشتت

پسندیدست بخشایش ولیکن — منه بر ریش خلق آزار مرهم
نداند آنکه رحمت کرد بر مار — که آن ظلمست بر فرزند آدم

الا تا نشنوی مدح سخنگوی — که اندک مایه نفعی از تو دارد
اگر روزی مرادش بر نیاری — دو صد چندان عقوبت بر شمارد

قطعه

مرغک از بیضه برون آید و روزی طلبد — آدمی زاده ندارد خبر و عقل و تمیز
آنکه ناگاه کسی گشت بچیزی نرسید — وین بتمکین و فضیلت بگذشت از همه چیز

چون نداری کمال فضل آن به — که زبان در دهان نگهداری
آدمی را زبان فضیحه کند — جوز بی مغز را سبکساری

توان شناخت بیکروزه [illegible] ل مرد — که تا کجاش رسیدست پایگاه علوم

ولی ز باطنش ایمن مباش و غرّه مشو
که خبث نفس نگردد بسالها معلوم

تا نیک ندانی که سخن عین صوابست
باید که بگفتن دهن از هم نگشائی

گر راست سخن گوئی و در بند بمانی
به زانکه دروغت دهد از بند رهائی

یکی را که عادت بود راستی
خطائی رود در گذارند ازو

وگر نامور شد بقول دروغ
دگر راست باور ندارند ازو

سگی را لقمهٔ هرگز فراموش
نگردد ور زنی صد نوبتش سنگ

وگر عمری نوازی سفله را
بکمتر چیزی آید با تو در جنگ

گه اندر نعمتی مغرور و غافل (فراغت ۱۲)
گه اندر تنگدستی خسته و ریش

چو در سرّا و ضرّا (راحت ۱۲، رنج ۱۲) حالت اینست
ندانم کی بحق پردازی از خویش

گر به محشر خطاب قهر کند
انبیارا چه جای معذرتست

پرده از روی لطف گو بردار
کاشقیا را امید مغفرتست

نرود مرغ سوی دانه فراز
چون دگر مرغ بیند اندر بند

پند گیر از مصائب دگران
تا نگیرند دیگران بتو پند

شب تاریک دوستان خدای
می بتابد چو روز رخشنده

وین سعادت بزور بازو نیست
تا نبخشد خدای بخشنده

دونان نخورند و گوش دارند
گویند امید به که خورده

روزی بینی بکام دشمن
زر مانده و خاکسار مرده

کس نبیند بخیل فاضل را
که نه در عیب گفتنش کوشد

ور کریمی دو صد گنه دارد
کرمش عیبها فروپوشد

مثنوی

علم چندانکه بیشتر خوانی
چون عمل در تو نیست نادانی

نه محقق بود نه دانشمند
چارپائی برو کتابی چند

آن تهی مغز را چه علم و خبر
که برو هیزم است یا دفتر

بهیچ سخن گفتن انگاه کن
که بینی که در کار گیرد سخن

کمالست در نفس انسان سخن
تو خود را بگفتار ناقص مکن

پدر چون دور عمرش منقضی گشت
مرا این یک نصیحت کرد و بگذشت

که شهوت آتش است ازوی بپرهیز
بخود بر آتش دوزخ مکن تیز

دران آتش نداری طاقت سوز
بصبر آبی برین آتش زن امروز

عام نادان پریشان روزگار
به ز دانشمند ناپرهیزگار

کان بنابینائی از راه اوفتاد
وین دو چشمش بود و در چاه اوفتاد

وامش مده آنکه بی نماز است
گرچه دهنش ز فاقه باز است

کو قرض خدا نمی گذارد
از قرض تو نیز غم ندارد

رقم بر خود بنادانی کشیدی
که نادان را بصحبت برگزیدی

طلب کردم ز دانایان یکی پند
مرا گفتند با نادان مپیوند

که گر دانای دهری خر بباشی
و گر نادانی ابله تر بباشی

موحد چه در پای ریزی زرش
چه شمشیر هندی نهی بر سرش

امید و هراسش نباشد ز کس
برین است بنیاد توحید و بس

شعر

هر که پرهیز و علم و زهد فروخت | خرمنی گرد کرد و پاک بسوخت

بیت

بیفائده هر که عمر در باخت | چیزی نخرید و زر بینداخت

شعر

معشوق هزار دوست را دل ندهی | ور میدهی آن دل بجدائی بنهی

فرد

سخنی در نهان نباید گفت | کان سخن بر ملا نشاید گفت

شعر

بشوای خردمند ازان دوست دست | که با دشمنانت بود هم نشست

شعر

با مردم سهل گوی دشوار مگوی | با آنکه در صلح زند جنگ مجوی

شعر

چو دست از همه حیلتی در گسست | حلال است بردن بشمشیر دست

بیت

دشمن چو بینی ناتوان لاف از بروت خود مزن | مغزیست در هر استخوان مردیست در هر پیرهن

بیت

هزار بار چراگاه خوشتر از میدان | ولیکن اسپ ندارد بدست خویش عنان

شعر

آنکه حظ آفرید و روزی سخت
(بہرہ ۱۲)
یا فضیلت ہمی دہد یا بخت
(دولت ۱۲)

بیت

جوانِ گوشہ نشین شیرِ مردِ راہِ خداست
کہ پیر خود نتواند ز گوشہ برخاست

رباعی

از تو بکہ نالم کہ دگر داور نیست
وز دست تو ہیچ دست بالاتر نیست
آنرا کہ تو رہ دہی کسے گم نکند
وانرا کہ تو گم کنی کسی رہبر نیست

دانی که بر نگین سلیمان چه نقش بود
دل در جهان مبند که با کس وفا نکرد

خرم تنی که حاصل عمر عزیز را
با دوستان بخورد و بدشمن رها نکرد

یاد دارم ز پیر دانشمند
تو هم از من بیاد دار این پند

هرچه بر نفس خویش نپسندی
نیز بر نفس دیگری مپسند

خدایا فضل کن گنج قناعت
چو بخشیدی و دادی ملک ایمان

اگرم روزی نماند تا بمیرم
نه از نان خوردن از دست لئیمان

مثنوی

چه نیکو گفت ابراهیم ادهم
چو ترک ملک و دولت گفت و خاتم

نباید بستن اندر چیز و کس دل
که دل برداشتن کاریست مشکل

رباعی

بدحال بدم در نظر دوست نکوست
دشمن بجفا گو ز تنم برکن پوست

چون دشمن بیرحم فرستادهٔ اوست
بد عهدم اگر ندارم این دشمن دوست

تا چاکر آنیم که دل بربایند
یا دل بکسی دهد که جان آساید

آنکس که نه عاشق و نه معشوق کسست
در ملک خدای اگر نباشد شاید

مثنوی

مرا پیر دانای فرخ شهاب	دو اندرز فرمود بر روی آب

مثنوی

یکے آنکہ بر خویش خودبین مباش	دوم آنکہ بر غیر بدبین مباش

مثنوی

دوام دولت اندر حق شناسی است	زوال نعمت اندر ناسپاسی است
اگر تو فضل حق بر خود بدانی	بماند بر تو نعمت جاودانی
چہ ماند از لطف و احسان و نکوئی	حرامست باد اگر شکرش نگوئی

از قصائد فارسیه سعدی

فی الموعظة

ترا ز کوی اجل کی فرار خواهد بود — قرارگاه تو دار القرار خواهد بود

اگر تو ملک جهان را بدست آوردی — مباش غره که ناپایدار خواهد بود

بمال غره چه باشی که یکدو روزی چند — همه نصیبهٔ میراث خوار خواهد بود

ترا بتخته و تابوت در کشند از تخت — گرت خزانه و لشکر هزار خواهد بود

ترا بکنج لحد سالها بباید خفت — تن تو طعمهٔ هر مور و مار خواهد بود

اگر تو در چمن روزگار همچو گلی — دمیده بر سر خاک تو خار خواهد بود

نیازمندی یاران ندارد ت سودی — مگر عمل که ترا یار غار خواهد بود

بسا سوار که آنجا پیاده خواهد شد — بسا پیاده که آنجا سوار خواهد بود

بسا امیر که آنجا اسیر خواهد شد — بسا اسیر که فرمان گذار خواهد بود

بسا امام ریائی و پیشوای بزرگ — [illegible] خواهد بود

چرا ز حال قیامت همی نیندیشی — که حال بیخبران سخت زار خواهد بود

بهشت میطلبی از گناه پرهیزی — بهشت منزل پرهیزگار خواهد بود

گذشته باطل و بیهوده حق پرستی کن — ز حق پرستی بهتر چه کار خواهد بود

[illegible] — که سعدی از تو سخن یادگار خواهد بود

[illegible] — بذره ذره حالات شمار خواهد بود

امروز دیگرم بفراق تو شام شد — در انتظار وصل تو عمرم تمام شد

آمد نماز شام و نیامد نگار من — ای دیده پاس دار که خوابت حرام شد

بیش احتمال سنگ جفا خوردنم نماند — کز رقت اندرون ضعیفم چو جام شد

افسوس خلق میشنوم در قفای خویش — کاین پخته بین که بر سر سودای خام شد

تنها نه من بدانهٔ خالت مقیدم — کاین دانه هر که دید گرفتار دام شد

گفتم دمی بگوشهٔ چشمش نظر کنم — چشمم در او بماند و زیادم مقام شد

ای دل نگفتمت که عنان نظر متاب — اکنونت افکند که زدستت لگام شد

از من عشق روی تو میزاید این سخن — طوطی شکر شکست که شیرین کلام شد

ابنای روزگار غلامان بزر خرند — سعدی باختیار و ارادت غلام شد

آن مدعی که دوست ندادی به بندگی — این بار در کمند تو افتاد و رام شد

شرح غمت بوصف نخواهد شدن تمام — جهدم بآخر آمد و دفتر تمام شد

وله ایضاً

هر کس سر سودائی دارند و تمنائی — من بنده فرمانم تا دوست چه فرماید

حقا که مراد دنیا بی دوست نمی باید — با تفرقهٔ خاطر دنیا بچه کار آید

گوید چرا سعدی از عشق نپرهیزد
مستم من ازین معنی هشیار سری باید

آن نه عشق است که از دل بزبان می آید
وان نه عاشق که ز معشوق بجان می آید

کشتی هر که درین لجهٔ خونخوار افتاد
نشنیدیم که دیگر بکران می آید

عاشق آنست که بی خویشتن از ذوق سماع
پیش شمشیر بلا رقص کنان می آید

اندرون با تو چنان انس گرفتست مرا
که ملالم ز همه خلق جهان می آید

شرط عشق است که از دوست شکایت نکند
لیکن از شوق حکایت بزبان می آید

سعدیا اینهمه فریاد تو بیدردی نیست
آتشی هست که دود از سر آن می آید

از تو دل برنکنم تا دل و جانم باشد
میکشم جور تو تا جهد و توانم باشد

گر نوازی چه سعادت به ازین خواهم یافت
ور کشی زار چه دولت به ازانم باشد

چون مرا عشق تو از هر دو جهان باز ستد
چه غم از سرزنش هر دو جهانم باشد

تیغ قهر ار تو زنی قوت روحم گردد
جام زهر ار تو دهی قوت روانم باشد

در قیامت چو سر از خاک لحد بردارم
گرد سودای تو بر دامن جانم باشد

گر ترا خاطر ما نیست خیالت بفرست
تا شبی محرم اسرار نهانم باشد

هر کسی را بلبت چشم تمنائی هست
من خود این بخت ندارم که زبانم باشد

جان برافشانم اگر سعدی خویشم خوانی
سر این دارم اگر طالع آنم باشد

تا خبر دارم ازو بیخبر از خویشتنم
با وجودش ز من آواز نیاید که منم

پیرهن می بدرم دمبدم از غایت شوق
که وجودم همه او گشت و من این پیرهنم

هرگز حسد نبردم بر منصبی و مالی
الا بر آنکه دارد با دلبری وصالی

دانی کدام دولت در وصف می نیاید
چشمی که باز باشد هر لحظه بر جمالی

کتاب طیبات

بسم الله الرحمن الرحیم

چکند بنده که گردن ننهد فرمان را — چکند گوی که عاجز نشود چوگان را

سرو بالای کمان ابرو اگر تیر زند — عاشق آنست که بر دیده نهد پیکان را

دست من گیر که بیچارگی از حد بگذشت — سر من دار که در پای تو ریزم جان را

کاشکی پرده برافتادی ازان منظر حسن — تا همه خلق ببینند نگارستان را

همه را دیده باوصاف تو حیران ماند — تا دگر عیب نگویند من حیران را

لیکن آن نقش که در روی تو من می‌بینم — همه را دیده نباشد که ببینند آن را

چشم گریان مرا حال بگفتم بطبیب — گفت یکبار ببوس آن دهن خندان را

گفتم آوخ (افسوس ۱۲) که درین درد بخواهم فرسود — که محالست که حاصل کنم این درمان را

پنجه با ساعد سیمین نه بعقل افگندم — غایت جهل بود مشت زدن سندان را

سعدی از سرزنش خلق نترسد هیهات — غرقه در بحر چه اندیشه کند طوفان را

سر بنه گر سر میدان ارادت داری — ناگزیر است که گوئی بود این چوگان را

وله ایضاً

گرفتگان ارادت بجور نگریزند — که شرط عشق بود کز بلا نه پرهیزند

امیدوار از آن دوست طلعت و آن توقع
اگر فقیر و کسلاشند ور که آویزند

اگر تو روی بپوشی وگرنه ممکن نیست
که اهل معرفت از تو نظر بپرهیزند

بگیر جامه صوفی بیار جام شراب
که نیکنامی و مستی بهم نیامیزند

رضای دوست بدست آر و دیگران بگذار
هزار فتنه چه غم باشد ار برانگیزند

مرا که با تو چه [illegible] آشتی افتاد
رواست گر همه عالم بجنگ برخیزند

اگر هلاکت سعدی به تیغ فرقت است
حلال باشد خونی که دوستان ریزند

طریق ما سر [illegible] آستان رضا
که از تو صبر نباشد چو با تو بستیزند

وله ایضاً

من خود ای ساقی از این شوق که دارم مستم
تو بیک جرعه دیگر ببری از دستم

هر چه کوته نظرانند بر ایشان پیماست
که حریفان ز مُل و من ز تأمل مستم

بحق مهر و وفای که میان من و تست
که نه مهر از تو بریدم نه بکس پیوستم

پیش از آب و گل من در دل من مهر تو بود
با خود آوردم از آنجا نه بخود بربستم

سخن عهد و وفایی که میان من و تست
هیچ دانی که بیک جرعه بگیری دستم

من ملامت [illegible] لیکن
با [illegible] گفت که من خود هستم

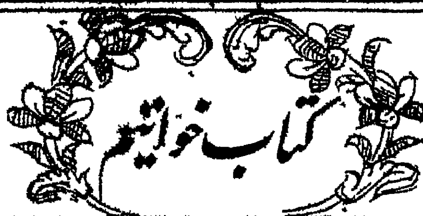
همه [illegible] بنشسته [illegible]
تا تو برخاستی از طلبت ننشستم

[illegible] قسمت [illegible]
تو جفا کردی و من عهد وفا نشکستم

[illegible] گفتی که برو از پی دل
[illegible] بازگردم این بار که رفتم جستم

وله ایضاً

[illegible] ار تو باشم
حیف باشد که تو یار همه [illegible] من یار تو باشم

کتاب خواتیم

دیر آمدی ای نگار سرمست — زودت ندهیم دامن از دست

بر آتش عشق آب تدبیر — چندانکه زدیم باز ننشست

از رای تو سر نمیتوان تافت — وز روی تو در نمیتوان بست

ای سرو بلند بوستانی — در پیش درخت قامتت پست

چشمت بکرشمه خون من ریخت — از قتل خطا چه غم خورد مست

سعدی ز کمند خوبرویان — تا جان داری نمیتوان رست

ور سر ننهی بر آستانش — دیگر چه کنی در دگر هست

وله ایضاً

تو آن نه‌ای که دل از صحبت تو برگیرند — وگر ملول شوی صاحبی دگر گیرند

وگر بخشم برانی طریق رفتن نیست — کجا روند که یار از تو خوبتر گیرند

به تیغ اگر بزنی بیدریغ و برگردی — چو روی باز کنی دامنت ز سر گیرند

هلاک نفس به نزدیک طالبان مراد — اگرچه کار بزرگ [illegible]

روا بود همه خوبان آفرینش را — که پیش صاحب [illegible]

قمر مقابله با روی او نیارد کرد — وگر کند همه کس [illegible]

بچند سال نشاید گرفت ملکی را — که خسروان ملاحت [illegible]

وصال کعبه میسر نمیشود سعدی — مگر [illegible]

از کتاب غزلیات قدیم

سرمست در آمد از خرابات / با عقل خراب در مناجات
بر خاک فگنده خرقهٔ زهد / و آتش زده در لباس طامات
دل مردهٔ شمع مجلس او / پروانه مشتری سعادات
جان داده و او بعجز میگفت / کای مالک عرصهٔ کرامات
از چون تو پیادهٔ چه خیزد / ای کرده برخ هزار شهمات
حقا و بجانت ار توان کرد / با تو بهزار جان ملاقات
گر چشم دلم بصیر بودی / جز عشق نبودی ام مهمات
تا باقی عمر بر چه آید / بر باد شد آنچه رفت هیهات
صافی نبود بدور سعدی / زین پس من و دردی خرابات

بخاک پای عزیزت که عهد نشکستم / ز من بریدی و با دیگری نپیوستم
شگفت مانده ام از بامداد روز وداع / که بر نخاست قیامت که بی تو بنشستم
نماز کردم و از بیخودی ندانستم / که با خیال تو عقد نماز چون بستم
نماز بیخودی از روی شرع جائز نیست / نماز من که پذیرد که روز و شب مستم
طهارت ار نه بخون جگر کند عاشق / بقول مفتی عشقش درست نیست نماز
چنین که دست خیالت گرفت دامن دل / چه بودی ار برسیدی بدامنت دستم
من از کجا و تمنای وصل تو ز کجا / اگرچه آب حیاتی هلاک خود جستم
بکش چنانکه توانی که سعدی آنکس نیست / که با وجود تو دعوی کند که من هستم

وقت آنست کزین دار فنا درگذریم — کاروان رفته و ما بر سر راه سفریم

توشهٔ راه نداریم چه تدبیر کنیم — سفر دور و دراز آمد و ما بیخبریم

پدر و مادر و فرزند و عزیزان رفتند — وه چه ما غافلی هستیم چه کوته نظریم

دم بدم میگذرند از نظر ما یاران — اینقدر دیده نداریم که بر خود نگریم

خانهٔ اصلی ما گوشهٔ گورستانست — خرم آنروز که ما رخت بدان خانه بریم

خانه و خانقه و منزلِ ما زیر زمین — ما به تدبیر سرا ساختن بام و دریم

گر همه مملکت و مال جهان جمع کنیم — ما بجز یک کفن هیچ ز دنیا نبریم

بادشاها تو کریمی و رحیمی و غفور — دست ما گیر که درماندهٔ و بی بال و پریم

یارب از لطف و کرم عاقبتِ خاقانی — خیر گردان که همه در طلب خواب و خوریم

ایضاً

دمی بخرام در بستان که تا سرو روان بینی — دلت بگرفت در خانه برون شو تا جهان بینی

چو دیدی بوستانها را یکی بگذر بگورستان — که گورستان همیگوید بیا تا بوستان بینی

ز موی روشن پیران ز میده یاسمن بینی — ز خط سبز برنایان شگفته ارغوان بینی

تو هم گامی که برداری طوافی کن بگورستان — که تا در زیر هر خاکی جمال لستان بینی

بسی بادام چشمان زداغ مرگ نابینا — بسی پسته دهانان را تو بر بسته دهان بینی

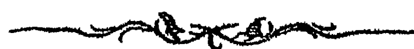
احد گویان بسی بینی که در کنج لحد خفته — بسی خوبان مه رویان بخاک اندر میان بینی

سر تابوت شاهان را اگر در گور بگشائید — کنون در کنج تابوتش دو مشت استخوان بینی

وزیرا اینکه در دستش کلید گنجها بودی — کنون در کاسهٔ چشمش ز موران کاروان بینی

چو چاهی کنده در دل که خلقی را در اندازی — نمی ترسی ازان روزی که خود را اندران بینی

الا خاقانی مسکین چه بندی دل درین دنیا — که تا بر هم زنی دیده نه این بینی نه آن بینی

چه بندی دل درین دنیا که روزی چند مهمانی — چو ناگه مرگ پیش آید خوری آندم پشیمانی

چه مغروری ازین سیم و زر ای طفل زن صورت — نیاید کار تو هر یک ازانچه نیکتر دانی

زبردستی مکن چندان مرنجان زیردستان را — درآن وقتی که مرگ آید پشیمان جال دربانی

نیا داری ازان ساعت که در گورت فرود آند — عزیزان جمله باز آیند تو تنها اندران مانی

کجا آدم کجا حوا کجا یوسف کجا موسی — کجا ایوب زکریا کجا شد نوح طوفانی

خلیل الله کجا رفته ذبیح الله کجا رفته — همه با خاک در خورده تو میدانی که میدانی

کجا شد عیسی مریم که مرده زنده میکردے — کجا رفت سلیمان خود کجا تخت سلیمانی

چو ختم الانبیا هم رفت دیگر کس کجا ماند — بجز ذات مقدس قادر قیوم صمدانی

چو پنجاه رفتی و آخر نیکی بدست ارکی — دگره هیزم دوزخ تو اهل این یقین دانی

نظامی گر تو میدانی که روز مرگ در پیش است — غم روز قیامت خور چه چندین قصه میخوانی

چو ما با ضعف خود در بند آنیم — که بگذاریم خدمت تا توانیم
تو با چندین عنایتها که داری — ضعیفان را کجا ضایع گذاری
بدین امیدهای شاخ در شاخ — کرمهای تو ما را کرد گستاخ
وگرنه ما کدامین خاک باشیم — که از دیوار تو گردی تراشیم

غزل

ای سرو خوش رفتار من گاهی نظر بر من فگن — زیبا تری در انجمن گاهی نظر بر من فگن
تو بردهٔ ایمان من دعوی کنی بر جان من — مشکل کنی آسان من گاهی نظر بر من فگن
ابرو کمان چون ساختی تیر مژه انداختی — اخگیر دل [illegible] اختی گاهی نظر بر من فگن
آنگه که دیدیم سوی تو عاشق شدم بر روی تو — مجنون شدم در کوی تو گاهی نظر بر من فگن
ای در غمت جانان من خسرو همی گوید سخن — بر من فگن [illegible] فگن گاهی نظر بر من فگن

غزل

هر دم آزردگی غیر سبب را چه علاج — ما گذشتیم ز لطفت تو غضب را چه علاج
فرض کردم که بیاد تو دلم خرسندست — لیکن این دیدهٔ دیدار طلب را چه علاج
میتوان عشق نهان داشت اگر دم لیکن — زردی رنگ رخ و خشکی لب را چه علاج
گیرم از سر برود جان شیشه [illegible] صاحب — دل شوریدهٔ مشوق طلب را چه علاج

غزل

نگارا بی تو برگ جان که دارد
سر کفر و غم ایمان که دارد

بامید وصالت میدهم جان
وگرنه طاقت هجران که دارد

غمت هر لحظه جانی خواهد از من
چه انصافست چندین جان که دارد

نیابد جز خیالت در دل من
بجز یوسف سر زندان که دارد

مرا گوئی که فردا روز وصل ست
امید زیستن چندان که دارد

نشاط عشق میجوید عراقی
ببین تا چشم خون افشان که دارد

ایضاً

نخستین باده کاندر جام کردند
ز چشم مست ساقی وام کردند

حریفان را مگر هشیار دیدند
شراب بیخودی در جام کردند

چو گوی حسن در میدان فگندند
بیک چوگان دو عالم رام کردند

بعالم هر کجا درد و الم بود
بهم کردند و عشقش نام کردند

برای صید مرغ جان عاشق
ز زلف خوبرویان دام کردند

چو خود کردند راز خویشتن فاش
عراقی را چرا بدنام کردند

ایضاً

خوشا دردی که درمانش تو باشی
خوشا راهی که پایانش تو باشی

خوشا چشمی که رخسار تو بیند
خوشا جانی که جانانش تو باشی

گل و گلزار خوش آید کسی را
که گلزار و گلستانش تو باشی

خوشی و خرمی و کامرانی
کسی دارد که خواهانش تو باشی

همه خوبی و عشرت باشد آید و رفت	دران خانه که مهمانش تو باشی
مپرس از کفر و ایمان بیدلی را	که هم کفر و هم ایمانش تو باشی
عراقی طالب دردست دایم	به بوی آنکه درمانش تو باشی

غزل اسیر جلال

تیغ در کفش بدیدم خون من بجوش آمد	خنده زد گل ز غم ناله در خروش آمد
در چمن گل و غنچه داد میکشی داد ند	این سبو بدوش آمد وان پیاله نوش آمد
پیر دیر را دیدم سر نوشت پرسیدم	گفت آیت رحمت بهره باده نوش آمد
چشم از نگاهی کرد لعل او حدیثی گفت	هوش مست و بیخود شد بیخودی بهوش آمد
چون اسیر دیوانه توبه از ریا کردم	پند ناصحان ما را اینقدر بگوش آمد

غزل عرفی

هوشم نگاهی برد جانانه چنین باید	یک جرعه خرابم کرد پیمانه چنین باید
بیرون و درون من شد صورت او پیدا	در حضرت کفرستان بتخانه چنین باید
من سهر و میخانه نی کعبه و بتخانه	در کوی خراباتی مستانه چنین باید
صد چاک سپردم من ناکرده قبا در تن	در مستی و جوش اندر دیوانه چنین باید
من حال دل واعظ با هیچ نمی سنجم	در کافری و رندی فرزانه چنین باید
تا کرده بیان عشقت افسانه هجرانرا	در خواب فنا رفتم افسانه چنین باید
در خون جگر عرفی میغلطد و میرقصد	در آتش خود سوزان پروانه چنین باید

غزل

اگرچه کافرم یا بت پرستم	قبولم کن نگارا هرچه هستم

مرا گویند چرا بت می پرستی	چو یارم بت بود من می پرستم
کسی را چیست من در خانۂ خود	مسلمان سیرتم با بت پرستم

مثنوی

چو مجنون را سپردند در تہ خاک	ندا آمد چنین از ایزد پاک
کہ ای مجنون چہ آوردی بدرگاہ	برآمد از دل مجنون یکی آہ
کہ چندان شور لیلی در سرم بود	کجا پرواے روز محشرم بود

غزل حضرت مولانا نظام الدین

دل می کشد بدیدن دلدار میرویم	ہر صبحدم بجانب گلزار میرویم
مستم ز جام عشق تو ناخوردہ بادہ ام	خوشدل شدہ بخانۂ خمار میرویم
صد بار میرویم و نکردی مرا قبول	بی ننگ عاشقیم کہ ہر بار میرویم
درویش انا الحق ہمین بانگ میزنند	منصور وار ہر دمی بردار میرویم
ترک کلہ گرفتم و جامہ دریدہ ام	در آرزوی جبہ و دستار میرویم
یکبار دیدہ بودم از روی ہمچو ماہ	والہ شدم بکوی تو ہر بار میرویم
پرسند دوستان کہ کجا میروی نظام	مشتاق را چہ پرسی بر یار میرویم

رباعی

سرمد غم عشق بوالهوس را ندهند — سوز دل پروانه مگس را ندهند
عمری باید که یار آید بکنار — این دولت سرمد همه کس را ندهند

باز آ باز آ هر آنچه هستی باز آ — گر کافر و گبر و بت پرستی باز آ
این درگه ما درگه نومیدی نیست — صد بار اگر توبه شکستی باز آ

از شبنم عشق خاک آدم گل شد — صد فتنه و شور در جهان حاصل شد
سر نشتر عشق بر رگ روح زدند — یک قطره فرو چکید نامش دل شد

من بندهٔ عاصیم رضای تو کجاست — تاریک دلم نور صفای تو کجاست
ما را تو بهشت اگر بطاعت بدهی — آن بیع بود لطف و عطای تو کجاست

ناکرده گناه در جهان کیست بگو — آنکس که گنه نکرد چون زیست بگو
من بد کنم و تو بد مکافات دهی — پس فرق میان ما و تو چیست بگو

هر نقش که در پردهٔ هستی پیداست — این صورت آنکس است کاین نقش نگاشت
دریای کهن چو برزند موجی نو — موجش خوانند و در حقیقت دریاست

جاهل چو رسد بجهل رو باید کرد — برقع برخ سخن فرو باید کرد
با هیچ مفهم لاف معنی چه زنی — طفلانه بطفل گفتگو باید کرد

رباعی

این هستی تو هستی هست دگر است | وین مستی تو مستی مست دگر است
مغرور مشو چو دوست جویی داری | کاین دوست تو است من بی تو تو دگر است

سرمد گله اختصار باید کرد | یک کار ازین دو کار می‌باید کرد
یا تن برضای دوست می‌باید داد | یا قطع نظر ز یار می‌باید کرد

خوناب دل خور که شرابی به ازین نیست | دندان جگر زن که کبابی به ازین نیست
در کنز و هدایه نتوان یافت خدا را | دل دفتر عشق است کتابی به ازین نیست

اگر خواهم غم دل با تو گویم جا نمی‌یابم | اگر جا یابم آنجا خود ترا تنها نمی‌یابم
اگر یابم ترا تنها و جایی هم شود پیدا | ز شادی دست و پا گم میکنم دردم نمی‌یابم

سرمد اگرش وفاست خود می‌آید | گر آمدنش رواست خود می‌آید
بیهوده چرا در پی او میگردی | بنشین تو اگر خداست خود می‌آید

سرمد گله چون نشد نکو شد که نشد | دل دیده گو نشد نکو شد که نشد
منت کش هیچ کس نشد آنکه ترا | کاری که نکو نشد نکو شد که نشد

ما سیر ملامت تو تولا کرده | وز زاهد بی‌خویشتنی تبرا کرده
آنجا که محبت تو پیدا شد باشد | هر کرده چو ناکرده و ناکرده چو کرده

فرزانه شدیم و یار با ما ننشست | دیوانه شدیم و یار با ما ننشست
گفتند که بیگانه شو از خویش برآ | بیگانه شدیم و یار با ما ننشست

سرنوشت ما بدست خود نوشت | خوشنویس است و نخواهد بد نوشت
این سخن باید به آب زر نوشت | یک جهان گردد نگردد سرنوشت

رباعی

آنکس که ترا تاج جهانبانی داد — مارا همه اسباب پریشانی داد
پوشاند لباس هر کرا عیبی دید — بی عیبان را لباس عریانی داد

افسوس که گلرخان کفن پوش شدند — وز خاطر یکدگر فراموش شدند
آنانکه بصد زبان سخن میگفتند — آیا چه شنیدند که خاموش شدند

شاها بکرم بر من درویش نگر — بر حال من خسته و دلریش نگر
هر چند نیم لائق بخشایش تو — بر من منگر بر کرم خویش نگر

گه راست کند صورت مردی و زنی — گه بشکند این طلسم جانی و تنی
کس نیست که اوستاد قضا را پرسد — کز بهر چه سازی و چرا می شکنی

شرطست که در امر قضا دم نزنی — زین نوع که گفتی نه تو مردی نه زنی
گل را چه مجال ست که پرسد ز کلال — کز بهر چه سازی و چرا می شکنی

ای سوخته سوخته سوختنی — وی آتش دوزخ ز تو افروختنی
تا کی گوئی که بر عمر رحمت کن — حق را تو کئی برحمت آموختنی

نورم نارم حدیقه ام گلزارم — دیرم صنمم برهمنم زنارم
نی نی غلطم ازین میان هیچ نیم — بوی گلم و طبیعت بیمارم

واجب چو تنزل کند از حضرت ذات — پنج ست مراتبات او را درجات
غیب ست و شهادت بوسط روح مثال — الخامس جمعیت تلک الحضرات

نظم

آدمی چیست برزخ جامع — صورت خلق و حق درو لامع

متصل با دقایق جبروت — مشتمل بر حقایق ملکوت

رباعی

ای دل بر ما مباش بی دلبر ما — یک دلبر ما به از دو صد دلبر ما
نی دل بر ما نه دلبر اندر بر ما — یا دلبر ما فرست یا دل بر ما

کم با نذر اسرار که مرقوم نشد — در پرده سخن نیست که مفهوم نشد
در معرفتش چو نیک فکری کردم — معلوم شد که هیچ معلوم نشد

خمار ره قلندر سزد ار بمن نمائی — که دراز و دور بینم ره و رسم پارسائی
بقمار خانه رفتم همه پاکباز دیدم — چو بصومعه رسیدم همه یافتم دغائی

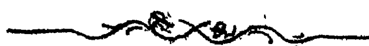
یا هم او را یا نیابم جستجوئی میکنم — حاصل آید یا نیاید آرزوئی میکنم
رازهای دل بیان سازم به پیش یار خود — بشنود یا نشنود من گفتگوئی میکنم

وای بر شاعران نادیده — غلطی را بخود پسندیده
سرو را قد یار میگویند — سرو چوبیست ناتراشیده

سعدیا مشهور در عالم بس است — خانهٔ سعدی همین خار و خس است
قافله رفتست ما هم در پیئیم — از برای چند روز اینهم بس است

قطعه

شبلی سوال کرد بدرگاه رب کریم — منصور را بدار چرا داده حکیم
منصور بود واقف پنهان راز دوست — هر کس که راز فاش کند این سزای اوست

قطعات

به آب دیده پرورده‌ام نهالی — بامیدیکه بار می خواهد آمد
بوقت گل گل دیگر شگفته — بوقت بار بار خاطر آورد

زشت و زیبا هرچه بینی دست پروردی منه — عیب صنعت در حقیقت عیب صنعتگر است
گرچه مذهب مختلف شد هیچکس نومید نیست — باغبان را در چمن هر گل برنگ دیگر است

خصامی نا شناسا گر کافرم خواند — چراغ کذب را نبود فروغی
(نام شاعر ۱۲)
مسلمان خوانمش من در مکافات — دروغی را جزا باشد دروغی

خسروا از راه کرم بپذیرید — آنچه من بنده حسن میگویم
چون سخن خسرو نیست — سخن اینست که من میگویم

شریعت را مقدم دار اکنون — طریقت از شریعت نیست بیرون
کسی کو در طریقت راسخ آید — حقیقت راه بروی خود کشاید

صاحب کمال را چه غم از نقص مال و جاه — چون ماه پیکری که برو سرخ و زرد نیست
مردیکه هیچ جامه ندارد باتفاق — بهتر که جامه که درو هیچ مرد نیست

هرکه چون کاغذ و قلم باشد — دو زبان و دو رویه گاه سخن
همچو کاغذ سیاه کن رویش — چون قلم گردنش به تیغ بزن

درین امید بسر شد دریغ عمر عزیز — که آنچه در دلم است از درم فراز آید
امید بسته بر آمد ولی چه فائده زانکه — امید نیست که عمر گذشته باز آید
دل را اگرچه صاف کنی همچو آئینه — بیشک جمال دوست به بینی در آئینه
او در دل من است و دل من بدست او — چون آئینه بدست من و من در آئینه

منم مجنون بسی در کوه و صحرا خوش وطن دارم
ز هجر دوست می میرم چه پروای وطن دارم

دو گونه رنج و عذاب ست جان مجنون را
بلای صحبت لیلی و فرقت لیلی

تو بر کرهٔ توسنی بر کمر
نگه کن تا نه پیچد ز حکم تو سر

نیش عقرب نه از پی کین ست
مقتضای طبیعتش این ست

نه بم داند آشفته حالی نه زیر
بر آواز دولاب رقصد فقیر

پشت پناه من بود دیوار دلبر ما
از گریه بر من افتاد می خاک بر سر ما

بدان خوبی رخ بت را که آراست
که گشتی بت پرست از حق نمیخواست

بهشت آنجا که آزاری نباشد
کسی را با کسی کاری نباشد

چه نامی که مولای نام تو ام
درم ناخریده غلام تو ام

ساقیا برخیز و در ده جام را
خاک بر سر کن غم ایام را

تو آن نه که دل از صحبت تو بر گیرم
و گر ملول شوی دلبر دگر گیرم

داد حق را قابلیت شرط نیست
بلکه شرط قابلیت داد اوست

ای برادر تو همین اندیشهٔ
مابقی تو استخوان و ریشهٔ

چو خون خداوند ریزد کسی
در نگش نباشد بدنیا بسی

عقل انسانی پذیرائی خطاست
آنچه در عقلت نیاید آن خداست

حق جان جهان ست جهان جمله بدن — توحید همین ست دگرها همه فن

نخورد شیر نیم خوردهٔ سگ — گر به سختی بمیرد اندر غار

خیالات نادان خلوت نشین — بهم بر کند عاقبت کفر و دین

دُر ابلق کسی کم دید موجود — مگر اشک بتان سرمه آلود

آنانکه چشم خویش بیک حیله وا کنند — خر را ولی کنند مگس را هما کنند

هزاران عاقل و فرزانه گشتند — ولی از عاشقی بیگانه گشتند

اگر دنیا و عقبی پیش آید — نظر کردن دران هرگز نشاید

مقام فقر بس عالی مقام ست — منی و ما دران منزل حرام ست

مائیم پرگناه تو دریای رحمتی — جائیکه عفو تست چه باشد گناه ما

گهر فشان شده ابر سیه چو گرد قمر — شفق ز دامن شب وانمود روی سحر

سراینده هرگز نگردد خموش — ولیکن نه هر وقت باز ست گوش

فراوان خزینه فراوان غم ست — کم ست انده آنرا که دنیا کم ست

وصف دهن تنگ ترا هیچ نگفتم — یک قطره بود پیش دهانت یم قلزم

در خرمن کائنات کردم چو نگاه — یک دانه محبت ست و باقی همه کاه

سنگین دل ست آنکه بظاهر ملایم ست — پنهان درون پنبه نگر پنبه دانه را

زبان برجای خود ماند زبان ست — اگر یک نقطه زاید شد زیانست

ما و من در نیم شب گر بگذرد اندر چمن — خورشید ریزد بر زمین از ماه نو سیارها

چار بودم سه شدم اکنون دوم — از دوئی گر بگذرم یکتا شوم

نیست غیر از یک صنم در پردهٔ دیر و حرم — کی شود آتش دو رنگ از اختلاف سنگها

مرگ هرکس در حقیقت نقش حال زندگیست
تا در نرسد وعدهٔ هر کار که هست

هرچه کس بیند به بیداری همان بیند بخواب
سودی نکند یاری هر یار که هست

ریاضت کش از بهر نام و غرور
بگو دل را که گرد غم نگردد

که طبل تهی را رود بانگ دور
که زیرا غم زخوردن کم نگردد

ز ضعف رشتهٔ آهم گسسته می آید
نفس ز سینه دو صد جا شکسته می آید

خوک باش و خرس باش و یا سگ مردار باش
هرچه خواهی باش عرفی اندکی زردار باش

بغض و عداوت و حسد و کینه و ریا
این حیله شد حلال مگر می حرام شد

می که بدنام کند اهل خرد را غلط است
بلکه می میشود از صحبت نادان بدنام

گذشته خواب و آینده خیال است
غنیمت دان همین دم را که حال است

نور جهان گرچه بصورت زن است
در صف مردان زن شیر افگن است

ز بیدردان علاج درد خود جستن بدان ماند
که خار از پا برون آرد کسی از نشتر عقرب

بخور مے تا زخویشت وارهاند
وجود قطره با دریا رساند

شراب شوق او خوردن حلال است
دمی بی یاد او بودن حرام است

گر تو میخواهی که باشی خوشنویس
مینویس و مینویس و مینویس

کسے مرد تمام است کز تمامی
کند با خواجگی کار غلامی

می خوردن و خاموش نشستن سهل است
گر بدولت برسی مست نگردی مردی

بنام آنکه او نامے ندارد
بهر نامی که خوانی سر بر آرد

خونی نکرده ایم و کسی را نکشته ایم
جرمم همین که عاشق روئی گشته ایم

نه مونسی نه رفیقی نه همدمی دارم
حدیث دل بکه گویم عجب غمی دارم

به طبعم هیچ مضمون به ز لب بستن نمی آید
خموشی معنی دارد که در گفتن نمی آید

سینه‌ها را خامشی گنجینهٔ گوهر کند
یاد دارم از صدف این نکتهٔ سربسته را

در پی جانان جان هم رفت
این هم رفت و آن هم رفت

زمان خوشدلی دریاب دریاب
که هر دم در صدف گوهر نباشد

دلم در زلف او گر شد بجا شد
پریشان با پریشان آشنا شد

حاشا که زبان سگی گزنده است
در حبس دهان ازو فگنده است

ببینیم که تا کردگار جهان
درین آشکارا چه دارد نهان

نفس را اسیر شد خود کردهٔ حیف
بلا را در بغل پروردهٔ حیف

مرید نفس دونان گم دیدن از چیست
ندانم سگ پرستی مذهب کیست

ظاهرا بر زنان چو آب از غالبی
باطناً مغلوب وزن را طالبی

من شنیدم یار من فردا رود در راه شتاب
یا الهی تا قیامت بر نه آید آفتاب

سرو در باغ بیک پای ستاده است نگر
در رکاب تو دود گر بودش پای دگر

این بنده چه داند که چه میباید خواست
داننده توئی هر انچه بهتر آن ده

خدا امید باند خدا میدهد
نه کس امید باند نه کس میدهد

چه نسبت خاک را با عالم پاک
که ادراکست عجز از درک ادراک

خداوندا ز هستی ساده بودیم
ز بیم نیستی آزاده بودیم

سرگذشتم را چه پرسی بشنو از من سرگذشت
موی سر از پا گذشت و خار پا از سر گذشت

چه پرسی ز من حال دل غمدیده‌ات چون شد
دلم شد خون و خون شد آب و آب از دیده بیرون شد

زهی سعادت آنکس که یارش آرد یاد
کند ز بند غم و محنت و الم آزاد

بغیر سبزه نبود شد کسی مزار مرا — که قبرپوش غریبان همین گیاه بست

عشق من فاش شد از گریهٔ زارم الفرد — من باین پرده دری روی بجانان چه کنم

هلالی که بر آسمان جای اوست — تراشیدهٔ ناخن پای اوست

آهن که بپارس آشنا شد — فی الحال بصورت طلا شد

ای تماشاگاه عالم روی تو — تو کجا بهر تماشا میروی

آن شوخ چنان ربود از من — گویا که دلم نه بود از من

بوسه بمن دادی و رنجیده — بازستان اگر نه پسندیده

حمد را با تو نسبتی ست درست — بر در هر که رفت بر در تست

حسن یوسف دم عیسی ید بیضا داری — آنچه خوبان همه دارند تو تنها داری

بی چاشنی درد کسی مرد نباشد — نامرد بود هر که درو درد نباشد

بی نوا یار چه سازم چه کنم — چه کنم آه چه سازم چه کنم

بنشینم و صبر را کنم یار — تا یار مرا شود خریدار

دردم ز حد گذشت بدرمان خبر کنید — کارم بجان رسید بجانان خبر کنید

نه چندان بخور کز دهانت برآید — نه چندانکه از ضعف جانت برآید

هر که کاه و جو خورد قربان شود — هر که نور حق خورد قرآن شود

زاید از لقمهٔ حلال اندر دهان — میل خدمت عزم رفتن آن جهان

تن ز سرگین خویش چون خالی کنی — پر ز گوهرهای اجلالی کنی

هر که صاحب همت آمد مرد شد — همچو خورشید از بلندی فرد شد

آب حیات آتش افسرده دامن است — مجنون محبت بدامن صحرا نمیرود

آسودگی بگوشهٔ هستی ندیده ایم
جان داده ایم و کنج مزاری خریده ایم

از زین دردی که آید ازان بگذرد
کار دنیا کسی تمام نکرد
[illegible]
تو پی مقصود گر مشغول [illegible]
[illegible]
بنایم گوهر شکر تو گفتن

زمانه به مردم [illegible] بشمرد
هر چه گیرید مختصر گیرید
[illegible] زمین است
[illegible] ویک دیدیم
[illegible] درستانی
[illegible]

درد خواه [illegible] خواه و درد خواه
زاده ظالم ستمگر شود
چون ازان اقبال شیرین شد دهان

گر تو هستی اهل درد و مرد راه
تیغ چون شکست خنجر شود
تلخ شد بر آدمی ملک جهان

به سودای جانان زجان مشتغل
به سودای خودشان نه پروای کس
ندارند چشم از خلایق پسند

به ذکر حبیب از جهان مشتغل
نه در کنج توحیدشان جای کس
که ایشان پسندیده حق بسند

حرص قانع نیست صائب ورنه اسباب معاش
عیش دنیا جز چند روزی بیش نیست
بدانش ترا رهنمون کرده اند
تو بندگی چو گدایان بشرط مزد مکن
ره عقل جز پیچ بر پیچ نیست
[illegible]

آنچه ما درکار داریم اکثری درکار نیست
حاصل [illegible] از بیش نیست
که بر حال تو حکم [illegible] کرده اند
که خواجه خود روش بنده پروری داند
بر عارفان جز خدا هیچ نیست
حاصل تحصیل ما تحصیل حاصل بوده است

گر وصلی از غمزهٔ دلدار یابی مژده باد　در میان جان و جانان ما جدایی رفت رفت

بی مگس هرگز نماند عنکبوت　رزق را روزی رسان پر میدهد

پرده بر غنچه افگنده برون نارد بخش　تا نکهت گل بجنبه آید بدماغش

گر شود لطف و کرم در شان من　جلوهٔ طاعت دهد عصیان من

زان بد در سرای مرد نکو　همدرین عالم ست دوزخ او

چو مستور باشد زن خوبروی　بدیدار او در بهشت ست شوی

بر تواضع های دشمن تکیه کردن ابلهی ست　پای بوس سیل از پا افگند دیوار را

اسیرش نخواهد رهایی ز بند　شکارش نجوید خلاص از کمند

چندین فنون شیخ نیرزد به نیم خس　راحت بدل رسان که همین مشربست و بس

دشمن زندگیست خود را پسند　زنده دشمن سیاه باید کرد

طفل رضیع مادر خود را شناخته ست　آشنا نیست منور تو بروزگار خویش

حباب وار زبهر تماشا آمده ایم　که سر کشیم و نگاهی کنیم و آب شویم

ثنای خود بخود گفتن نمی زیبد ترا صائب　چو زن پستان خود مالد حظوظ نفس یابد

چون ازو گشتی همه چیز از تو گشت　چون ازو گشتی همه چیز از تو گشت

چون محبت میل کشف وحدت ست　پرده سوز غیریت از غیرت ست

تا کی از هجر تو گریم زار زار　ده مرا از شربت وصلت قرار

مردان خدا خدا نباشند　لیکن ز خدا جدا نباشند

مزاج حسن نازک آنچنان ست　که بوی گل برو بار گران ست

اشتیاقی که بدیدار تو دارد دل من　دل من داند و من دانم و داند دل من

کرا یارا که بگذارد قدم پیش / که آن آهو رمد از سایهٔ خویش

جعفر ببوستان جهان دم غنیمت ست / شادی نصیب گر نشود غم غنیمت ست

حلوا اگر بنست و دونان رسد بدست / نزدیک اهل غیرت ازان هم غنیمت ست

دل باستدلال بستم ماندم از مقصود دور / نردبان کردم تصور راه بام یار را

قدسی ندانم چون شود سودای بازار جزا / او قد آمرزش بکف من غنچ عصیان در بغل

مدعی آمد عیادت از زبان یار کرد / آه این پرسش مرا بار دگر بیمار کرد

هم اسم توئی و هم مسمّی / عاجز شده عقل زین معما

کوتاه همتی که پی حاصل دو کون / دست دعا بحضرت بیچون کند دراز

نمیگویم که از عالم جدا باش / بهر کاری که باشی با خدا باش

از راستیست جای الف درمیان جان / واو از کجی همیشه بود درمیان خوان

علم ملک غیب را نسخه کجاست / سرّ حق در سینهٔ ما و شماست

غیرتش غیر در جهان نگذاشت / لاجرم جمله عین اشیا شد

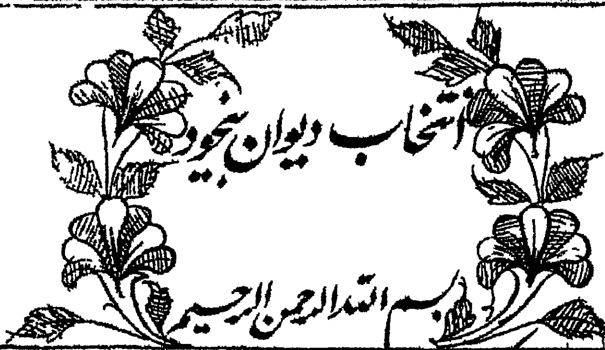
باطن آرائی چه بیکاری بود / ظاهر آرائی دکانداری بود

اردو

بنی مکان جو سلاطین گذشتہ کے بیوت / گور میں قیصر مکین جو ان تربت کا ہے قوت

کل تھا شور و دورباش اور آج ہر جانب سکوت / پردہ داری میکند بر قصر قیصر عنکبوت

بوم نوبت میزند بر گنبد افراسیاب

رخت بمیخانه کشیدیم ما / ساغر مستانه چشیدیم ما
چاک نمودیم گریبان نام / پیرهن ننگ دریدیم ما
راست چو تیریم بعشق بتان / گرچه کمان وار خمیدیم ما
سوی خرابات ز مسجد شدیم / از خود و بیگانه رهیدیم ما

وحشتی از هر دو جهان داشتیم
بیخود و دیوانه رهیدیم ما

طفل اشک است نور دیدهٔ ما / آه ما قامت کشیدهٔ ما
جز خیال جمال او مائل / نه شود خاطر کبیدهٔ ما
کی شود رام و آید اندر دام / باز آن آهوی رمیدهٔ ما
روی دارم کنون بسوی خاک / بنگرید از قد خمیدهٔ ما
نفس شد رام و یافتم آرام / جذب احوال آرمیدهٔ ما
غزلم مطلع رخ و زلف است / بیت ابرو و سر قصیدهٔ ما
از ازل منصب ظلوم و جهول / ثبت کردند در جریدهٔ ما
تا نه عشقش فروختم دل را / عقل شد بندهٔ خریدهٔ ما
وحده لا شریک خواهد گفت / سبزه از خاک بر دمیدهٔ ما

عین ذاتست جلوه گر هر جا
وهم غیرست آفریدهٔ ما

شد فراموش من شکست سلم
بیخودا دهن وریغ ما +

کبریائی هست شان یار ما
بی نشانی ها نشان یار ما

از لب شیرین او خورده شکر
طوطی گویا زبان یار ما

نقطهٔ موهوم باشد آن دهان
خط مفروضی میان یار ما

ابروانش قاب قوسین دلم
چشمهٔ حیوان دهان یار ما

باخودی در این مع آن افتاده
هر که بیخود شد از آن یار ما

گر بگوئی تو بار نیست مرا
جز خیال تو کار نیست مرا

بسر زلف بسته پایم
سر سیر و شکار نیست مرا

بکن رحم بیا بیا یکبار
زندگانی دوبار نیست مرا

جلوه فرما مرا ز من بربا
طاقت انتظار نیست مرا

چون برآرم نفس ز دلتنگی
با تو صحبت برآ نیست مرا

خاک من پاک کرد آئینه را
بر دل از کس غبار نیست مرا

میکشد یار سوی خود جبرا
بیخودم اختیار نیست مرا

تا که نفس سرکش مارام نیست
در جهان مارا دمی آرام نیست

همچو سیماب نمیابد قرار
در برم گر یار سیم اندام نیست

حضرت عشق ست فیاض زمان — با وجود او کسی ناکام نیست
سربسر خامی ست در کار جهان — پخته مغز از خیال خام نیست
هرچه آید گو بیا بر چشم ما — بیخود از خواهش آرام نیست

دیده و دل را تمنای شماست — در سر شوریده سودای شماست
با پریرویان نه آسایم دلم — در دل دیوانه ام جای شماست
از می چشمت بود سرشار یم — سجدهٔ مستانه بر پای شماست
کشتهٔ جادو نگاهان گشته ام — مرده دل را چشم احیای شماست
از برای قتل ما تدبیر چیست — رای بیخود تابع رای شماست

کار دنیا انتشاری بیش نیست — فخر و عاری اعتباری بیش نیست
لت مخور بهر حصول جاه و مال — نشأهٔ دولت خماری بیش نیست
خود گلی چون غنچه دلتنگی چرا — آرزو ها خار خاری بیش نیست
علت عالم محقق شد بما — جزو خاکی و بخاری بیش نیست
کار و بار این جهان جز بیخودی — بر دل وارسته باری بیش نیست

دل بکمند زلف خود بست که بست یار بست — عاشق درد مند را خست که خست یار خست
عالم غیب و بی نشان بود که بود یار بود — در همه کون و هم مکان هست که هست یار هست
بند تعینات ساخت که ساخت یار ساخت — باز ز قید این و آن رست که رست یار رست

زهد و عبادت و ورع گرد که گرد یار گرد
بیخود از شراب عشق مست که مست یار

از خیال روی نیکویت رهائی مشکل ست — وز نهال قد دلجویت مرا پا در گل ست
ناقصی در عشق تا در بیم جان افتادهٔ — خوش سپارد جان بجانان آنکه مرد کامل ست
ره نوردان محبت را پیام ما رسان — کاندرین ره یکقدم از خود گذشتن منزل ست
در دبستان محبت ابجد از خود رفتگی ست — معنی بسم الله آن فهمد کسی کو بسمل ست

بیدل سر بسته بیخود مجو از این و آن
هر که فهمد این معما دانمش اهل دل ست

بیماری عشق را دوا نیست — جز خون جگر دگر غذا نیست
ملبوس شهان همه لباس ست — خوشتر ز برهنگی ردا نیست
صد بار شکستهٔ دلم را — لیکن این شیشه را صدا نیست
عشق ست بلای جان عاشق — خوشحال کسی که مبتلا نیست

با خود چو بیا کجاست جایش
بیخود گوید که او کجا نیست

از می عشق هر که سرشار ست — زنده با حق بخلق مردار ست
کار و بار دگر بجز یادش — همه بیکار و بر دلش بار ست
غیر را در حریم عزت او — گفتمت بار بار کے بار ست
یار شد چون زبان او با دل — در دلش یار و بر زبان یار ست

هست سردار عاشقان بیخود

آن که منصور وار بر دار است

عاشقی تا بر تن خود جستن جانان عبث — تا که درد دل نداری خواهش درمان عبث
با قناعت ساز و پیش کس مبر دست نیاز — مهر دونان انقدر باشد دونان عبث
میرسی در کعبه زاهد زود از راه تری — زهد خشک و صوم و تو بی دیده گریان عبث
ای حسرت گردم قدم رنجه نفرمودی که — سوختم در انتظارت این دل بریان عبث
ساختی آئینه تا بینی جمال خویش را — خوب میدانم نباشد خلقت انسان عبث
عیسیا بیمار عشقم نیست جز وصلم علاج — میزنی تا چند نشتر بر رگ شریان عبث
از خدا گردت جدا او هم تو باشد تهمت — لعن طعن تست بر بیچاره سلطان عبث
باش گریان مثل شبنم تا رسی بر آسمان — میشود بهر دو روزه عمر گل خندان عبث

بوده آزاد خواهش قید بندی شد گران
مانده بیخود چرا از خود درین زندان عبث

خویشتن را می ندانم الغیاث — اشک حسرت می فشانم الغیاث
تا نیابم مرشد آئینه دل — دیدن روی تو نتوانم الغیاث
شد یقینم آنچه دانم ما سوا — از چه گه گه در گمانم الغیاث
آتش عشق تو در جانم فتاد — سوخت مغز استخوانم الغیاث

سوختی دل را و بیخود ساختی
در فراقت خسته جانم الغیاث

ذکر خدا و فکر زبان میشود این نمیشود — عشق بتان و جمع جان میشود این نمیشود
صاف کن اول ای نفس خانه دل ز رجس خس — شاه درون منزلش تعبیه میشود این نمیشود

دوست چو هست روبرو چیست غرور جستجو　　یار و خیال غیر او میشود این نمیشود

خواب و خیال شد جهان در نظرم که دید جان　　وحدت ذات و این همه آن میشود این نمیشود

گر بدلت بود صفا وعده او شود وفا　　شرک و دانش خدا میشود این نمیشود

از رخ و زلف آن صنم واعجبا عجیب تم　　شام و سحر بگه بهم میشود این نمیشود

زاهد خشک و چشم تر صوفی و دیگر گهر　　در همه خاک سیم و زر میشود این نمیشود

دوش بگوش من سروش گفت سخن بهوش　　واعظ و ناگه خموش میشود این نمیشود

زاهد دین و حور عین بیخود و یار نازنین
عشق و عقل دوربین میشود این نمیشود

جان و دلم اسیر غم کرد که کرد یار کرد　　آب و گلم خمیر غم کرد که کرد یار کرد

از سر من خیال غیر برد که برد یار برد　　خار غمم از حرم و دیده کرد که کرد یار کرد

درد فراق در دلم داد که داد یار داد　　از غم عشق بسملم کرد که کرد یار کرد

راز نهان بگوش جان گفت که گفت یار گفت　　دین همه ظاهر و عیان کرد که کرد یار کرد

درد و سوز از حبیب جان مرا هم او طبیب　　از ازلم غمش نصیب کرد که کرد یار کرد

تیر نگاه تیز سوی جان سپرش دل و جگر　　در ره عشق بی سپر کرد که کرد یار کرد

عابد و بنده خدا زاهد و کننده ریا　　عاشق و درد لا دوا کرد که کرد یار کرد

در خد و خال آن نگار بود که بود یار بود　　زار و نزار و دلفگار کرد که کرد یار کرد

حسن و نقاب حجاب حسن و عذاب حجاب　　عاشق و خانمان خراب کرد که کرد یار کرد

عشق و آه آتشین عشق و شورش حزین　　عشق و خاطر حزین کرد که کرد یار کرد

گر تو شنیدی عشق هست که هست یار هست　　صوفی و رند می پرست کرد که کرد یار کرد

برد دلم اگر بناز بازیم اوست جان نواز
بیخود و سر بسر نیاز گرد که گرد یار گرد

سر بپای تو گر فدا گردد — باری این بار سر ادا گردد
سر ز پایت نمیتوان برداشت — سایه از مهر کی جدا گردد
غنچه لب کشا که این گل تر خند — دردهای مرا دوا گردد
طی شدی دیده حریم بود حیا — گرد سر گشتنم بجا گردد
چشم بی نور من تو نور شود — گر سرشکم چو با جرا گردد
...ی از ناز گر تو دشنامی — بهر من به ز صد دعا گردد

طرفه شوریست در شراب عشق
هر که بیخود شود خدا گردد

غنچه و راحت را چه میدانم زیار — شاکی و شاکر نیم از روزگار
در حقم میشی دیگری را بانه نیست — اعتبارم کن که گفتم بار بار
در سر بلبل بود سودای گل — نشتر فصادش سر زد از نوک خار
میروی با غیر و میگوئی بیا — چون کنم زین جبر جانان اختیار
برقراری نیست چون گردون ولی — بر مدارش چشم امیدی مدار
نشئه دار فنا را کو بقا — سر چو صهبا اول و آخر خمار
خاک تیره کرد خیره چشم تو — ورنه در گردست پنهان شهسوار
ننگ و نام عاشقان جز نام نیست — ننگ از نام ست و از ننگ هست عار

میدهد برباد بیخود خاک خود

هر گنه نا کرده کردم اعتراف

نشود نفس ز آرزو تا پاک
نرود جان من ز دل تا پاک

سبب حزن بیم ناپاکی ست
پاک شو پاک تا شوی بیباک

رنج و راحت بدهر شاد توام
شاد گردد هر آنکه شد غمناک

بر و افتادگی ز خاک آموز
شد چو پامال رفت بر افلاک

نحن اقرب که بود سر خفی
منجلی شد ز صاحب لولاک

لیس فی الدار غیره دیار
فهم کن گر ترا بود ادراک

ساخت آدم ز خاک این پاک
بیخود آدم شوی چو گردی خاک

از لاله خانی داغ غم در دل
وز سرو تو بی پا ایم در گل

فردوس و رضوان ترک شناسیم
در کوی جانان داریم منزل

از هر گنه شستن باریست آسان
وز تو گسستن کاریست مشکل

[illegible] بردن از تو جان و ایمان از من
داد و ستد را هستیم کامل

بیخوابی آموخت عینک ز چشمم
بیتابی آموخت سیماب از دل

با خود پرستی کو عشق و مستی
از خود پرستی هستی تو غافل

در کوی جانان هر سو ببینی
صد همچو بیخود مقتول و بسمل

عشق تو پنهان داریم در دل
تخم محبت کاریم در دل

بینم جمالت در هر مظاهر
غیر از خیالت ناریم در دل

از تمام دنیا ننگ ست ما را
نور فخر ظاهر عاریم در دل

با سوز هجران سازیم تا کی
بی نور رویش تاریم در دل

هان بخت کاران خاریم در عشق
گر جز وصالش آریم در دل

دل غنچه سان ست در هجر آن گل
وز خار خارش خاریم در دل

چون دیده تر غماز عشق ست
پوشیده بیخود زاریم در دل

تا که لطف گشت زین تا کام کم
میطپد دل میکند آرام رم

بسکه در هجر تو آب از دیده رفت
نیست در چشم زبهر نام نم

سر بنه بر کاسهٔ زانوی خویش
گر نمیخواهی که بینی جام جم

عاشق از شادی نمیگنجد به پوست
یافت تا از تیغ خون آشام شم

ماجرای گریهٔ بیخود مپرس
هست چشمانش در این ایام یم

آبروی فقرم گو گرچه آب پاک نیم
خاک بر سر فقرم تا که مثل خاک نیم

می شناسد عالم را هر که خویش را بشناخت
درد کس نمیدانم تا که دردناک نیم

درد عشق پیدا کن تا دوا رسد از غیب
از رفوست استغنا تا که سینه چاک نیم

تهمتی ز عشق او بسته اند بر سر من
تا بپای قاتل خود کشتهٔ هلاک نیم

پاک سوخت آتش غم خاکسار بیخود کرد
به تعجبم که چرا خالی از تپاک نیم

همه عالم خیال میدانم
بیخودی را کمال میدانم

هر کمالی که ماسوای حق است   در حقیقت زوال میدانم
اصل و فرع است پیش من یکسان   تخم را هم نهال میدانم
چون بجز یار نیست اغیاری   هجر را هم وصال میدانم
بگذر از ژاژخایی ای ناصح   من همه این قیل و قال میدانم
هر که می را حرام میگوید   خون او را حلال میدانم

حال فردا و دی مپرس از من
بیخودم حفظ حال میدانم

شد فدای پای جانان جان من   مصحف روئیش بود ایمان من
سجدهٔ مستانه ام باشد نماز   درد دل با تو بود قرآن من
از سر و سامان بود دردسرم   بی سر و سامانیم سامان من
در سرم هر دم سر آزادگیست   قید تن باشد کنون زندان من

بیخودم ای کوهکن جان میکنم
بهر شیرین به که شیرین جان من

خوردن غم شود غذای من   عیب پوشی بود ردای من
اشک گرم آبروی من باشد   آه سرد است خوش هوای من
صحت عقل بود بیماری   هر نوع عشق شد دوای من
سوخت یکسر و ساخت خاکستر   آتش عشق ماسوای من

بیخودم لیکن اینقدر دانم
که قضایش بود رضای من

افتقارم بود غنای من | افتخارم بود غنای من
جار مجرای سیل شد اشکم | بشنو این ست ماجرای من
شیشهٔ دل شکسته شد صد بار | نشنیدی یکی صدای من
بیوفا خو گرِ جفا شده ام | امتحان تا بکی وفای من
آتش عشق سوخت پاک مرا | خاکساریست کیمیای من
با رقیب التفات بیجا یست | هر دم آزردگی بجای من
انتهایم به پیش تو مردن | پس تو دانی ز ابتدای من
دوش در گوش میفروشم گفت | بگذر از خویشتن برای من

بیخودی فارغ از سیم کرد
درد من بود خود دوای من

صاحب این خانهٔ تن کیست آن | هیچ نفهمیده شد این چیستان
یک عددی واحد و کردی شمار | این صد و پنجه چهل و بیست آن
این همه حیران مشو اندر صفات | ذات تو بازیگر و بازیست آن
هر که زبانش بدروغ آشناست | مانده خجالت زده تازیست آن

بیخود اگر دیدهٔ حق بین بود
دیده شو این جز هم چیست آن

هر کرا در سر بود سودای او | میشود امروز او فردای او
هر که راهی یافت در کوی حبیب | جنت الماوا شود ماوای او
وای بر زاهد که منع عشق گفت | عاشقان را کی بود پروای او

نسبتی نکو سرو را با قامتش — چوب خشک و آن قد زیبای او
ادعاے عشق و آنگہ بیم جان — صادقم کاذب بود دعواے او
چشم مستش ہر کہ بیند مے شود — دیدہ و دل ساغر و میناے او

ہر کہ خود را دید بجوید جز خدا
خام باشد سر بسر سوداے او

بر سرم گر رود جفائی تو — از دلم کے رود وفاے تو
نہ یکے من قتیل ناز توام — عالمے کشتۂ اداے تو
بہ یکس برایگان بہانزا — جان من میدہم براۓ تو
معنی نام ہر مدست کہ نیست — ابتداۓ و انتہاۓ تو
خون عاشق چکار مے آید — نشود گر حناى پاۓ تو
ہیچ کارت مدان کہ نہانست — ہمہ پیداست بر خداۓ تو
ہمہ جا جلوۂ تو مے بینم — در دلم نیست ما سواۓ تو
منظر تو حواس و اعضایم — بینم از تو روم بپاۓ تو
ہر چہ بینیم و آنچہ مے شنویم — صورت تست و ہم صدائی تو
راہ دار است گو ز صوم و صلوٰۃ — ہمہ میدانم افتراۓ تو

وصف خود خود بگو و خود بشنو
کے ز ہجو شود ثناۓ تو

جائی تو کجا جویم اے شاہد ہر جائی — جانی ہمہ تنہا را با این ہمہ تنہائی
زلفست تبا دہست جان دل ما رہست — ہر نام بود نامت ہم اسم و مسمائی

آب است وجود تو اظهار شهود تو
امواج نمود تو ای قطرهٔ دریائی

خبرم نبود با تو صبرم نبود بی تو
حیرت زده ام بی تو هوشم نه شکیبائی

زیبا خد و رعنا قد خار نگر دلها شد
ختم است بتو جانان زیبائی و رعنائی

ای دلبر ترسائی گر ترس خدا داری
بر این لب خشک من آئی لب ترسائی

در میکدهٔ امکان نا نیست ز آسایش
بر کن قدح باده تا گیرد دم آسائی

یار است درون دل جوئی تو در آب و گل
حاجی چه کنی حاصل زین بادیه پیمائی

خود را چه نمیدانی از دوست چه پرخوانی
بیخود نشدی فانی ای وای ز خود رائی

دو جهان وهم سراب است تو هم میدانی
زندگی نقش بر آب است تو هم میدانی

رخ مهتاب از آن مه شیدا که ندارم تابی
جان و دل در تب و تاب است تو هم میدانی

بوسه بشمرده دهی عیب بود شاها ترا
بذل شه را چه حساب است تو هم میدانی

شیخ در صحبت ما غرق خجالت کردی
نزد ما عالم آب است تو هم میدانی

دم آبی است تمنای دل از شمشیرت
تشنه لب طالب آب است تو هم میدانی

زاهدا نیست بجز باده علاج غفلت
آب را دافع خواب است تو هم میدانی

چشم خونبار بود باعث ویرانی دل
خانه از سیل خراب است تو هم میدانی

تیغ را آخته باز چه ترسی ز عذاب
قتل عشاق ثواب است تو هم میدانی

چه عجب گر سخنی گفتی و بیخود کردی
لب لعلت می ناب است تو هم میدانی

گفتم که ز سوز دل در جان نبود تابی
گفتا که بدان آتش از دیده بران آبی

گفتم بفراق تو از خواب و خورم فارغ
گفتا که دهم از عشقم آنگاه خور و خوابی

گفتم ز لعل تو از هوش چرا رفتم
گفتا که نمیدانی لب هست می نابی

گفتم که ز وصل تو دارم هوسی در دل
گفتا که مجو هرگز این گوهر نایابی

گفتم که مرا بیخود از هجر چه فرمانی
گفتا که نمی بینم در عشق تو ادبی

گر وصل خواهی با یار جانی
خود را نه بینی غیرش ندانی

در جست و جویش ما شو دویدیم
جایی ندیدیم از وی نشانی

چون بر در دل کردیم منزل
شد آشکارا راز نهانی

زاهد چه خوانی از زهد و تقوی
خواهم ربایم زین قصه خوانی

تا گشته فانی هرم ازلی
آمد نگه بیشم تا لن ترانی

تا یار با ما دارد قرانی
زیبا ست بر ما صاحبقرانی

باقی و فانی دانم بیخود
عشقست باقی عقل است فانی

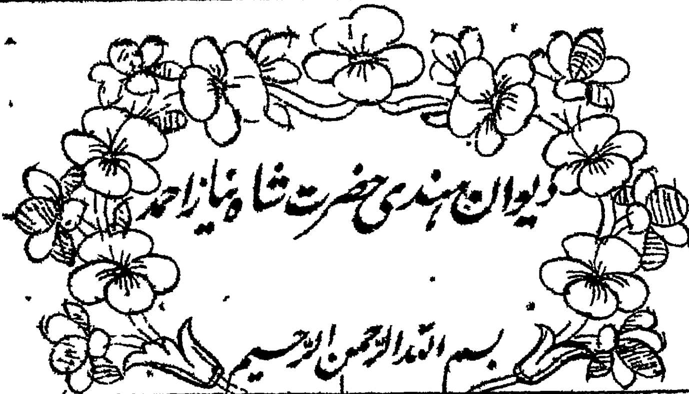
دی پیش آمد شهسواری بر اسب
از خویش رفتم و یک نگاه شد

از نشه عشق مدهوش شدم
گشته در دانش گم کرده راهش

در هر قدم سر کردم نثارش
در هر دو عالم آنجا حال بیابی

جز دل آتش خاکستر غبارش
آب و هواش آتش و آبی

شرع و شریعت نامی ندارد
جز بیخود میارستی ندارد

گر کون و مکان مظہر نیرنگ نہوتا
ہر آن میں اوسکا یہ نیا ڈھنگ نہوتا

ہوتا نہ اگر اوسکے تماشے میں تحیر
حیرت سے میں آئینہ نمط دنگ نہوتا

اسرار حقیقت کے خبردار جو ہوتے
ہفتاد و دو ملت میں کبھی جنگ نہوتا

امکان سے باہر ہے تری کنہ کا پانا
ورنہ دل آگاہ مرا تنگ نہوتا

چادر سے موج کی نہ چھپے چہرہ آب کا
برقع حباب کا نہو برقع حباب کا

اپنا ہی کچھ تصرف اوہام ہے کہ ہم
چہرے پہ تھکے پاتے ہیں پردہ نقاب کا

آنکھیں موندی ہوئی ہوں تو پھر دن بھی رات ہے
اسمیں قصور کیا ہے بھلا آفتاب کا

کس کام کی یہ ہستی موہوم کائنات
سیراب کب کرے تجھے دھوکھا سراب کا

اپنا حجاب آپ ہی تو ہے میاں نیاز
اٹھنے میں تیرے ہوتا ہے اٹھنا حجاب کا

تمھارے عشق میں گر جان کے دینے سے میں ڈرتا
کوئی دن جیکے آخر موت سے مرنا ہی پھر پڑتا

کہاں عشق کا مرنا کہاں یہ موت سے مرنا
یہاں اب روح تن سے چھٹتی نہ یاں تن مرنے میں چھٹتا

اگر پروانہ بلبل کی طرح مرنے سے تھم رہتا
یہ رونا شمع کو اسکے لیے تا صبح کیوں پڑتا

گنجائش خیال طلسم جہاں کہاں
آنکھوں میں جسکے جلوۂ حق ہو بسا ہوا

گھر کو تو اپنی ہستی کے ویران کر نیاز
ہستی سے حق کے پھر وہ رہیگا بسا ہوا

دل خانۂ خدا ہے صنم اسکو مت گرا
ممکن نہیں جو پھر بنے یہ گھر ڈھا ہوا

اے مرغِ دل اکھڑ گئے جب بال و پر ترے
کہ کیا کریگا دام سے چھٹکر پھنسا ہوا

سُن سُنکے شورِ عشق کے حالات اے نیاز
ڈر ڈر کے دل بغل میں ہے جاتا دھسا ہوا

دیکھتا آپ ہے سنے ہے آپ
نہ کوئی اوسکے ماسوا دیکھا

دید اپنی کی تھی اوسے خواہش
آپ کو ہر طرح بنا دیکھا

شمع ہو کر کے اور پروانہ
آپ کو آپ میں جلا دیکھا

کرکے دعویٰ کہیں انا الحق کا
بر سرِ دار وہ کھنچا دیکھا

تھا وہ برتر شما و ما سے نیاز
پھر وہی اب شما و ما دیکھا

یار کو ہمنے جا بجا دیکھا
کہیں ظاہر کہیں چھپا دیکھا

کہیں ممکن ہوا کہیں واجب
کہیں فانی کہیں بقا دیکھا

کہیں عاشق نیاز کی صورت
سینہ بریان و دل جلا دیکھا

تمہارے دور میں ہمنے ساقی عجب ہی رنگِ شراب دیکھا
ادھر تو واعظ گرا پڑا ہے ادھر کو زاہد خراب دیکھا

جو ایک جھپکی میں جزو سے کل ہوا اور ایک قطرے سے ہو دریا
تمام عالم میں تو نے ہمدم کوئی بھی مثلِ حباب دیکھا

نہیں ہے دھوکا کچھ اسمیں اے دل کہ یہ ہے دھوکا طلسمِ عالم
جو کچھ سنا تھا سو ہے فسانہ جو کچھ کہ دیکھا سو خواب دیکھا

جو ہے آمد آمدِ عشق کا مجھے دلنے مژدہ سنا دیا
خرد و ہوش و شکیب نے وہیں کوس کوچ بجا دیا

جسے دیکھنا ہی محال تھا نہ تھا اوسکا نام و نشاں کہیں
سو ہر ایک ذرہ میں عشق نے ہمیں اوسکا جلوہ دکھا دیا

کروں کیا بیاں میں تجھے شیخ اثر اسکے لطفِ نگاہ کا
کہ تعینات کی قید سے مجھے ایکدم میں چھڑا دیا

میرے چکھنے کے لئے ایک جرعہ بھی بس اوسکا تھا بہت
تو نے شیشہ ہی سے ساقیا سرِ خم کو لیکے جھکا دیا

تجھے عشق بلبل و پروانہ سے کام تھا کہ انہو انہیں کا تجھو نکلنا
غضب ایک شیر کے واسطے تونے نیستان کو جلا دیا

تیری ناسمجھ جتنا جنھیں کہیں ہیں خودپسندی کے سبب قرین
نہ دکھائی دیگی تجھے کبھی کہیں جیسے کسی نے سمجھا دیا

تو نے اپنا جلوہ دکھا انکو جو نقاب منہ سے اٹھا دیا
وہ ہیں محو حیرت و بیخودی مجھے آئینہ سا بنا دیا

وہ جو نقش پاکی طرح رہی تھی نمود ہستی وجود کی
سو کشش سے دامن ناز کی آکے او بھی زمین سے مٹا دیا

کیا ہی پیچ و خم اب عدم میں تھا نہ تھا زلف یار کا کچھ خیال
سو جگا کے شور ظہور نے مجھے اس بلا میں پھنسا دیا

ذرا چھپ نگاہ رقیب سے پڑی آ اس گلی میں تبھی مری خاک
تو نے ایک جھونکے میں ایسا آ کے وہاں سے اوڑا دیا

رگ و پے میں آگ بھڑک اٹھی جھلکے ہو رہا سبھی تن بدن
مجھے ساقیا مے آتشیں کا یہ جام کیسا پلا دیا

یہ نہال شعلۂ حسن کا تر ابر جھلکے سر افلاک ہوا
مری کاہ ہستی نے مشتعل ہو اور اسے یہ نشو و نما دیا

جبھی جا کے مکتب عشق میں سبق مقام فنا لیا
جو لکھا پڑھا تھا نیاز نے سو وہ صاف دل سے بھلا دیا

معمور ہو رہا ہے عالم میں نور تیرا
از ماہ تا بماہی سب ہے ظہور تیرا

ہر آنکھ تک رہی ہے تیرے ہی منھ کو پیارے
ہر کان میں ہوں پاتا معمور شور تیرا

جب جمیں یہ سمائی جو کچھ کہ ہے سو تو ہے
پھر دل سے دور کب ہو قرب و حضور تیرا

بھاتا نہیں ہے واعظ خیر دید حق مجھے کچھ
تجکو رہے مبارک حور و قصور تیرا

وحدت کے ہیں یہ جلوے نقش و نگار کثرت
گر سر معرفت کو پاوے شعور تیرا

گر حرف بے نیازی سر زد نیاز سے ہو
پتلے میں خاک کے ہے پیارے غرور تیرا

اے دل کہیں نجا یو زنہار دیکھنا
اپنے ہی بیچ یار کا دیدار دیکھنا

خوبان اس جہان کا تماشا جو تو کرے
آئینہ وار طلعت دلدار دیکھنا

نیرنگیوں سے یار کی حیران نہ ہو جیو
ہر رنگ میں اوسیکو نمودار دیکھنا

اے دل قمار عشق میں ٹک کھیلیو سنبھل
بازی نہ کیجیو ہار مرے یار دیکھنا

گر نقد جان طلب کرے وہ شوخ دلربا
انکار ہو ان نہ کیجیو زنہار دیکھنا

ہرگز نہ وا نہ کیجیو اس گل سے اے نیاز
سب راحتیں ہیں اسکو نمودار دیکھنا

لشکر غم آپڑا اے صلیم دلپر ٹوٹ لوٹ
یان نہ اب اے الامان تھی وان صدا آئے لوٹ لوٹ

دیکھکر نیرنگیان تیری اسیران بلا
ملت و مذہب کی قیدون سے گئے سب چھوٹ چھوٹ

چل بچل ہی کارخانہ ہستی موہوم کا
چل نیاز اب تجھسے مل اہی خود ہی چھوٹ چھوٹ

ہاتھ کو دنیا و دین سے جھاڑ دیئے اہل حب
مت ستا ناحق زمین کو پاؤن اپنے کوٹ کوٹ

پستی دیوار ہستی ہے شکست و ریختن
گر بنا اپنی ہی چاہے بنا کر ٹوٹ ٹوٹ

کیا کرون راز دل ونکو آگے چھپ سکتا نہیں
ضبط کر کر تھا چھپایا اب تلک تو گھوٹ گھوٹ

یہ سب آزادان مطلق ہیں تماشائے یکدرخت
ایک جڑ سے ہین یہ نکلین ڈالیان سب پھوٹ پھوٹ

خاک کے پتلے نے دیکھ کیا ہی مچایا ہے شور
چرخ و فلک کے اوپر کر رہا ہے اپنا زور

عشق کے میدان میں آ صورت انسان بنا
عاشق ہوا ہوا چاند کا جیسے چکور

سینے میں قلزم کو لے قطرہ کا قطرہ رہا
بل بے سمائی تری اور سے سمندر کے چور

جب وہ ہوا جلوہ گر تخت خلافت اوپر
عالم علوی کے اڑ گئے ہاتھوں کے مور

دلمیں ہم اپنے نیاز رکھتے ہیں منظر ناز
سو سمجھے ہے یہ بھید اوسکا جسکی نہو چشم کور

نہیں کو تیری نہیں ہے نہ ہے کو تیری ہیں
زمانہ ٹوٹ پڑے پر نہ سلجھے تیری ہوڑ

صنم کو پوجے برہمن حرم کو مانے شیخ
یہ دونو ایک ہیں باتون کسے کسے دونون چھوڑ

سواے ہستی حق کے جو کچھ نظر آوے — یقین جانو کہ وہ خیال کی ہی گھوڑ
ازل سے لیکے ابد تک وہی جو ہی سو ہی — برنگ بحر رواں جمیں ہی نہ توڑ نہ جوڑ

جس یار کی ہو یاد میں گھر بار فراموش — ہوتا ہی کوئی دل سے وہ دلدار فراموش
جو مست ہیں تجھ درس کے ایسا تی سرشار — ہو کیوں نہ اونھیں خانۂ خمار فراموش
گر بادۂ توحید پیئیں اہل مشارب — ہفتاد و دو ملت کی ہو تکرار فراموش
پردے کو ٹک ایک منہ سے اگر یار اٹھاوے — ہو جائیں زخود مردم ہشیار فراموش
یہ چہرۂ زیبا جو برہمن کبھی دیکھے — ہو جاوے اوسے بت کی پرستار فراموش
جب دلمیں کھنچا نیاز کے تجھ حسن کا نقشہ — ہو کیوں نہ اوسے صورت اغیار فراموش

غم کو ٹک کرتا ہی کم جریان اشک — طرفہ رکھتا ہی اثر درمان اشک
آہ آتشبار کے شعلوں کو دیکھ — آہ پل پل سوکھتی ہی جان اشک
ہیں جدا ہر خانہ یا آنکھیں نیاز — جس سے نکلیں ہیں در غلطان اشک
کیا بلا ہی اندنوں طوفان اشک — راتدن ہی بارش باران اشک
یا الٰہی زورق گردوں سنبھال — بیطرح آمڈا ہی یہ طوفان اشک
پھک چکے تھے ہوتا ہی بار و بھی — گر نہ ہوتا اس گھڑی احسان اشک
جنکو آنکھوں میں سدا رکھتے تھے ہم — رل گئے گلیوں میں وہ طفلان اشک
تھیں یہ آنکھیں منظر ایوان تن — ہو گئیں اب مجری عمان اشک

کچھ نہیں ہوتا ہی رونے سے نیاز
لغو ہی گر ہو کوئی نازان اشک

آئے ہی جبکہ نشۂ توحید کی ترنگ — دکھلائے ہی تجلی طوری ہر ایک سنگ

سینے مین میرے آہ دھوان سا اٹھے ہی کچھ
لگتا ہی دلمین جب نگہ گرم کا خدنگ

گرداب دلمین زورق گردون ہی غرق ہی
وسعت نہوے اوسکی نیاز ایک ذرہ تنگ

کس پیار کی نگاہ کا دلمین لگا خدنگ
مرگ وحیات اپنی ہو ہمین دونون ایک رنگ

کیا طرفہ اجتماع نقیضین ہی جسکیم
آنکھونکے وہ لڑانے مین کھلتا ہی صلح و جنگ

بیٹھا جو ہی تو عشق کے دریا مین آ نیاز
دیکھا نہین ہی اسکی بلا کا مگر نہنگ

دکھلا رہا ہی شاہد نیرنگ اپنے رنگ
دیکھ اوسکی جلوہ گری یونکو مین عقل و ہوش دنگ

وہ پارسا ہین جو زمین تیرے خراب مست
مستی کے نام سے جنھین آتا تھا عار و ننگ

فرش زمین ہی خاک نشینونکا بسترا
بیخانمان عشق کا تکیہ ہی خشت و سنگ

خون جگر روان ہی یہ مجرائے چشم سے
کہتے ہو تم نیاز جسے اشک سرخ رنگ

وحشت پیمائی سے ہی اپنی بیابان نازان
اپنے پابوس سے ہی خار مغیلان نازان

تنگ ذرا ہوتی ہی کم وحشت دل رنجے سے
ہی سزاوار جو ہون دیدۂ گریان نازان

وحدت ایسی ہوئی ہی جلوہ نما
ایک ہی سو ہزار آنکھون مین

ہمکو نقاش ہی نظر آتا
سب یہ نقش و نگار آنکھون مین

جسکو سمجھے تھے قطرہ ہی وہ نیاز
قلزم بیکنار آنکھون مین

کچھ نہین کھلتا مجھے مین کون ہون
صورت حیرت ہون یا شکل جنون

عشق ہی سرمایۂ دیوانگی
سحر کب پاتا ہی اوسکو اور فسون

آہ و نالہ نے مجھے رسوا کیا
ورنہ پنہان تھا مرا راز درون

گر نہ بہتے لخت دل آنکھونکی راہ
رنگ اشک ایسا نہوتا رشک خون

حسن جانان جلوہ گر ہر شے مین ہی
دید مین اسکے نہین کوئی زبون

کون پا سکتا ہی مجھ گم گشتہ کو
جسنے پہچانا ہو اپنے آپ کو

وین ڈھونڈھے آکے یا دنیا سے دون
ہی نیاز اپنے قدم پہ جبہ نگون

اگر مجھ مین سیر تبان دیکھتا ہون
وہ جلوۂ حق عیان دیکھتا ہون

سبے جسطرح حق پرستی ہون کرتا
مگر خود پرستی زیان دیکھتا ہون

جو رب الحرم ہی صنم بھی وہی ہی
حرم دیر مین ایکسان دیکھتا ہون

اوسے برہمن اور اوسے شیخ مانے
یہ آپس کا جھگڑا یہان دیکھتا ہون

ازل سے ابد تک جو کثرت ہی پیدا
سو وحدت کا دریا روان دیکھتا ہون

نیاز اب کہون کس سے راز حقیقت
یہ عالم سراپا گمان دیکھتا ہون

بھلا اک غزل اور بھی ایسی کہیو
تجھے مین فصیح البیان دیکھتا ہون

جدھر دیکھتا ہون جہان دیکھتا ہون
خدا ہی کا جلوہ میان دیکھتا ہون

نہ تن دیکھتا ہون نہ جان دیکھتا ہون
تجھی کو نہان اور عیان دیکھتا ہون

اگر کوئی جانے جہان غیر حق ہو
سو مین اسکو دھوکا گمان دیکھتا ہون

یہ جو کچھ کہ پیدا ہی سب عین حق ہی
کہ اک بحر ہستی روان دیکھتا ہون

کہان غیر ہو اور کسے غیر بولون
سوے اللہ کدھر اور کہان دیکھتا ہون

جسے ذات بے رنگ و بیچون کہین ہین
بہر رنگ جلوہ کنان دیکھتا ہون

نیاز اب ہوا ناتوانی سے تو پیر
دلی عشق تیرا جوان دیکھتا ہون

ملک خدا مین یارو آباد ہین تو ہم ہین
تعمیر دو جہان کی بنیاد ہین تو ہم ہین

دیکھا پڑھ پڑھ کر آخر نظر پڑا ہے
اپنا ہی دیکھتے ہیں ہم ہندو بت یارو
پھیلا کے دام الفت گھرتے گھراتے ہم ہیں
ٹھہرا ہے عشقبازی دن رات کھیل اپنا
شادی و غم یہ دونوں اپنی ہی چال لیتیں ہیں
کاریگری کی اپنی یہ سب مصوری ہے
ہستی کے کاغذوں پر اپنے ہی دستخط ہیں
جو کچھ کہ یہ گڑھت ہے سو ہے ہتھوٹی اپنی
روی زمین کے اوپر مانند گردبادی

گر نقد ہیں تو ہم ہیں نقاد ہیں تو ہم ہیں
گر داد ہیں تو ہم ہیں فریاد ہیں تو ہم ہیں
گر صید ہیں تو ہم ہیں صیاد ہیں تو ہم ہیں
گر قیس ہیں تو ہم ہیں فرہاد ہیں تو ہم ہیں
دلگیر ہیں تو ہم ہیں اور شاد ہیں تو ہم ہیں
تصویر ہیں تو ہم ہیں بہزاد ہیں تو ہم ہیں
گر فرد ہیں تو ہم ہیں اور صاد ہیں تو ہم ہیں
فولاد ہیں تو ہم ہیں حداد ہیں تو ہم ہیں
گر خاک ہیں تو ہم ہیں اور باد ہیں تو ہم ہیں

تعلیم اور تعلم سب ہے نیاز
شاگرد ہیں تو ہم ہیں استاد ہیں تو ہم ہیں

یہ تیری جلوہ گریاں آنکھوں میں چھا رہی ہیں
پیاری ادائیں تیری دل میں سما رہی ہیں
اودھر تو زلفیں کھینچیں دل اپنی ہی طرف کو
ایدھر اشارتوں سے آنکھیں بلا رہی ہیں
اعجاز کر رہی ہیں ناز و ادائیں تیری
وہ قتل کر رہی ہیں اور وہ جلا رہی ہیں
کیونکر نیاز مانے اوروں کی خوش کلامی
اسکو پیاری باتیں پیا کی بھا رہی ہیں

کافر عشق ہوں نہیں بندۂ اسلام نہیں
بت پرستی کے سوا اور مجھے کام نہیں
عشق کو پوجتا ہوں قبلہ و کعبہ اپنا
ایک پل دلکو مرے اسکے بن آرام نہیں
ڈھونڈھتا ہے تو کدھر یار کو میرے ایاہ
منزلش در دل ما ہست لب بام نہیں
بوالہوس عشق کو تو خانۂ خالا مت بوجھ
اوسکا آغاز تو آسان ہے یہ انجام نہیں

پھانسنے کو دل عشاق کی الفت بس ہی
گھیر لینے کو یہ تسخیر کم از دام نہیں

دیکھ لینے ہی تلک مہر کی تھی ہم پہ نگاہ
پھر جو دیکھا تو بجز غصہ و دشنام نہیں

رات دن غم سے ترے ہجر کے لڑتا ہی نیاز
یہ دل آزاری مری جان بھلا کام نہیں

عاشق زار ہوں نہیں طالب آرام نہیں
ننگ و ناموس سے کچھ اپنے تئیں کام نہیں

بیسر و پائی سے عشاق کو خطرہ کیا ہی
اثر عشق ہی یہ گردش ایام نہیں

نشۂ چشم سے ہوں ساقی توحید کے مست
احتیاج اپنے تئیں ظرف مے و جام نہیں

بوالہوس پاؤں نہ رکھیو کبھی اس راہ کے بیچ
کوچۂ عشق ہی یہ رہگذر عام نہیں

بے نہایت ہی کہ پایا نہیں جسکا پایان
جس جگہ ہو پہنچے آغاز ہی انجام نہیں

عالم عشق کی دنیا ہی نرالی دیکھی
سحر و شام وہاں یہ سحر و شام نہیں

زاہدا حال مرا دیکھکے حیران کیوں ہی
مشرب کفر ہی یہ ملت اسلام نہیں

ساقی مست کے دیدار کا سرشار ہوں میں
اسلیے دل کو تمنائے مے و جام نہیں

عار کیا ہی تجھے لوگوں کی ملامت سے نیاز
عاشقوں میں تو اکیلا ہی تو بدنام نہیں

نیستی ہستی ہی یارو اور ہستی کچھ نہیں
بیخودی مستی ہی یارو اور مستی کچھ نہیں

لامکان کی منزلت پاتا ہی کب ان جو مکان
ہو کے ویرانے کے آگے ہسکی بستی کچھ نہیں

کچھ نہیں سب کچھ ہی یارو اور سب کچھ کچھ نہیں
غیر اسکے معنی رمز الستی کچھ نہیں

یہ جو کچھ ہونا جسے کہتے ہیں ہستی ہی میاں
فقر میں پستی یہی ہی اور پستی کچھ نہیں

بندگی اور حق پرستی کچھ نہونا ہی نیاز
کچھ نہونے کے سوا اور حق پرستی کچھ نہیں

مدرسے مین عاشقونکے جسکی بسم اللہ ہو
اوسکا پہلا ہی سبق یارو فنا فی اللہ ہو

یہ سبق طولانی ایسا ہی کہ آخر ہو نہو
بے نہایت کو نہایت کیسے یا ربّاہ ہو

دوسرا پھر ہو سبق علم الفنا کا انتفا
یعنے اس اپنے فنا سے کچھ نہ وہ آگاہ ہو

وڈر آگے تب چلے جب چوڑ ہو پیچھے مدد
اس دقیقے کو وہی پہونچے جو حق آگاہ ہو

تیسرا اوسکا سبق ہی پھر کے آنا اسطرف
اب بقا باللہ حاصل اوسکو خاطر خواہ ہو

ڈھائی انچھ پیم کے مشکل ہی جنکا ربط و ضبط
حافظ و ملا میان پر کب دلیل راہ ہو

حضرت عشق آکے ہووین گر مدرس چند روز
پھر تو علم فقر کی تحصیل خاطر خواہ ہو

ای نیاز اسپے توجہ کچھ ہو تمھین بس فقط
حضرت عشق آپ ہو اور آپ ہی نام اللہ ہو

اک توجہ آپکی وافی و کافی ہی ہمین
کیسا ہی قصہ ہو طولانی تو وہ کوتاہ ہو

وہ یار ہی میرا ارسے او دیکھنے یارو
دیکھا نہو گر تمنے خدا دیکھ لو یارو

در ملک دلم شاہ جنون لائے ہی تشریف
اے عقل و خرد اب چلو باہر کو سدھارو

ہم آگ مین جلنے سے بہت راضی ہین ناصح
لو اپنی بہشتون کو تمھین سرستی مارو

ہم جرم محبت کے گنہگار ہین یارو
بگڑے ہین یکے اپنے کو لوگو نہین مارو

مشکل ہی جو چپ رہتے ہین جی ہووے ہی بیکل
وہ یار برا مانے ہی گر رو رو پکارو

گر راحت و آرام گیا جانے دو اے دل
ثابت رہو تک عشق مین ہمت کو نہ ہارو

عشقمین تیرے کوہ غم سر پہ لیا جو ہو سو ہو
عیش و نشاط زندگی چھوڑ دیا جو ہو سو ہو

پوچھو نہ مجھ خراب سے یارو صلاح کار تم
اپنے تو اب رہے نہین ہوش بجا جو ہو سو ہو

مجھ سے مریض کو طبیب ہاتھ تو اپنا مت لگا
اسکو خدا پہ چھوڑ دے پھر خدا جو ہو سو ہو

عقل کے مدرسے سے اٹھ عشق کے میکدہ میں آ
جام فنا و بیخودی اب تو پیا جو ہو سو ہو

لاگ کی آگ لگتے ہی پنبہ نمط یہ جلگیا
رخت وجود جان و تن کچھ نہ بچا جو ہو سو ہو

دیدہ و دل بہم ہین ایک سے جھین اور بوجھ مین
آنکھون کے سامنے عیان لین لیا جو ہو سو ہو

ہجر کی جو مصیبتین عرض کین اوسکے روبرو
ناز و ادا سے مسکرا کہنے لگا جو ہو سو ہو

ہستی کی اس سرائے مین رات کی رات بس رہے
صبح عدم ہوئی نمود پانون اٹھا جو ہو سو ہو

دنیا کے نیک و بد سے کام ہمکو نیاز کچھ نہین
آپ سے جو گذر گیا پھر اوسے کیا جو ہو سو ہو

عشق ستاتا ہی کیون آ مجھے ہر آن تو
میرے تو آرام کا لیگیا سامان تو

صبر و قرار و شکیب تاب و توان عقل و دین
سنے تو لی اپنی راہ رہگئی اک جان تو

دیکھا نہین ہی ہنوز چہرہ دلدار کو
کسکو تکے ہی بھلا دیدہ حیران تو

غمنے تو ہمدم بگاڑ دی میری سب حیثیت
مانون تجھے مین اگر لے مجھے پہچان تو

پوچھے ہی ہر ایک سے کسکا ہی عاشق نیاز
سمجھو نہین ہی خبر ایسا ہی انجان تو

افسانہ مرے درد کا اوس یار سے کہدو
فرقت کی مصیبت کو دل آزار سے کہدو

مین عشق کی ملت مین ہون ای شیخ و برہمن
جا عشق مرا سبحہ و زنار سے کہدو

چھوڑو مجھے بیخود میرا آرام یہی ہی
بے نام و نشان رہنے دو بس نام یہی ہی

بیکار و معطل ہی رہون کار جہان سے
فہمید مین اپنی تو بڑا کام یہی ہی

لے سر سے قدم تک ہون جلا شمع کی مانند
شاید کہ میان عشق کا انجام یہی ہی

کافر ہون جو مین اپنے تئین جانون کہ مین ہون
جو کچھ ہی سو تو ہی مرا اسلام یہی ہی

سوجھے نہین دن رات ترے دھیان مین پیارے
اپنی تو سحر ہی یہی اور شام یہی ہی

کہتے ہین نیاز آپ کو اس شکل مری مین
یہ سچ ہے کہ تو پاک پہ یان نام یہی ہے

غم جدائی کو ہم جانین یا خدا جانے — بلا کشون پہ جو گذرے تری بلا جانے
پتا ہو جسکو سر و کار عشق سے آکر — وہ جیتے جی میان اپنے تئین ہوا جانے

جب بر و رو دل حضرت عشق آن پکارے — گوشہ ہوئی عقل اور ہوے اوسان کنارے
بازی رہی لیجائیگا اس کھیل مین ہے دل — جو پہلے کٹا مہرۂ سر جان کو ہارے
گر حسن مین مہر ہین تمھارے نہ خورشید — ذرات یہ کیون ہوتے ہین قربان تمھارے

وہ دھیان اپنے کو نہ خاک نہ افلاک سے باندھے — عرفان اگر چاہے دل پاک سے باندھے
گر جلوہ گہ یار ہو آئینۂ دل — پھر اوسکا تصور کوئی کس تاک سے باندھے

مجھے بیخودی یہ تو نے بھلی چاشنی چکھائی — کسی آرزو کی دل مین نہین اب رہی رسائی
نہ حذر ہے نہ خطر ہے نہ رجا ہے نہ دعا ہے — نہ خیال بندگی ہے نہ تمنای خدائی
نہ مقام گفتگو ہے نہ محل جستجو ہے — نہ وہان حواس پہونچین نہ خرد کو ہے رسائی
نہ مکین ہے نہ مکان ہے نہ زمین ہے نہ زمان ہے — دل بینوا سے میرے وہان چھاونی ہے چھائی
نہ وصال ہے نہ ہجران نہ سرور ہے نہ غم ہے — جسے کہیے خواب غفلت سو وہ نیند مجکو آئی
[illegible] تو دو تجھے جہان [illegible] — جو دوئی کے تھے لوازم سو رہائی انسے پائی

یہان ہین رہا ہون جب تو سخن نیاز بولون
سنوگے زبان نو سے وہی جو کہیگا نائی

[illegible] سے نہین یہ شب تار کے — شرارے ہین آہ شرربار کے
مبارک رہے تجکو واعظ بہشت — میان ہم تو طالب ہین دیدار کے

چھپا تھا تجھ سے چشم خونخوار کے
لیا زلف نے دام مین مار کے

خموشی کا عالم ہی اپنا مقام
نہین آشنا بحث و تکرار کے

جو آزاد ہین کفر و اسلام سے
نہ قیدی ہین سبحہ نہ زنار کے

یہ دل بے بہا جنس ہے اے نیاز
بہا مت اسے بن خریدار کے

جو ہین آشنا سر اسرار کے
وہ ہین یار ہر یار و اغیار کے

اندھیرا اوجالا نہان اور عیان
یہ جلوے ہین سب جلوہ یار کے

بنا توڑ ہستی کی سے گنج وصل
پڑا گنج ہی زیر دیوار کے

منہ اپنا جو تو نے دکھایا مجھے
وہین پھیر جو دیکھا نپایا مجھے

بسا میری آنکھون مین تو اس قدر
کہ تجھ بن نظر کچھ نہ آیا مجھے

کہان تک کہون لطف و احسان عشق
کہ جیون جیون گھٹا مین بڑھایا مجھے

یہان تک دیا مجکو حسن عروج
کہ بندے سے مولا بنایا مجھے

مین قربان ہون تیری نظرون کے یار
ملاتے ہی آنکھین گمایا مجھے

کہان مین کدھر بیخودی کا مقام
وہان سے یہان تو ہی لایا مجھے

نیاز اب یہی ہے دعا و طلب
رکھے اپنا ہی بندہ خدایا مجھے

یہ جو ہے کون و مکان یارو یہ ہے سب لاشئے
جسکو کہتے ہو جہان یارو یہ ہے سب لاشئے

گرچہ سب بے نام و نشان کا ہے یہ سب نام نشان
پر یہ نام اور نشان یارو یہ ہے سب لاشئے

نہ تصور مین حق آوے نہ بیان کر سکیے
چہ تصور چہ بیان یارو یہ ہے سب لاشئے

سو جھا ہی وہی جو کچھ کہ تصور بندھ جاے
حق جسے کہیے وہان یارو یہ ہے سب لاشئے

تا ہم فناک کہین صاحب لولاک جہان
بس وہان وہم وگمان یار دیدہ ہی سب لاشے

نہ تو کچھ بولو نہ دیکھو نہ سنو مثل نیاز
دیدہ وگوش و زبان یار دیدہ ہی سب لاشے

کہتے ہین عشق جسکو ہمارا ہی نام ہے
شور و فغان کی اپنے یہان دھوم دھام ہے

گر پھونک دون جہان کو تو کچھ عجب نہین
مین آگ کا بھبوکا ہون میرا یہ کام ہے

ہوش و خرد سے ہمکو سروکار کچھ نہین
ان دونون صاحبونکو ہمارا سلام ہے

منزل ہماری پاتے ہین کب شیخ و برہمن
اسلام و کفر سے پرے اپنا مقام ہے

دیر و حرم مین اور کلیسا کنشت مین
پھرتا ہمارے نام کا ہر دم ہر گدام ہے

پر اک نیاز اسپہ سے ممتاز ہے کہ وہ
شاہ نجف امیر عرب کا غلام ہے

بہار چند روزہ سے دل اپنا شاد کیون کیجے
ہوا سے تن پرورونکو عبث برباد کیون کیجے

لگا کر دیدہ و دانستہ اپنے پاؤن پر تیشہ
بکوہ عشق اپنا قتل جیون فرہاد کیون کیجے

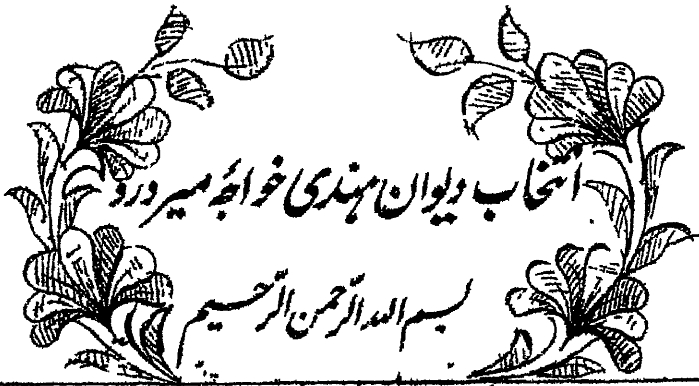
لب شیرین کی باتون پر جو کیجے تلخ کام اپنا
گئے اوقات راحت کے تئین پھر یاد کیون کیجے

نہ کیجے خال و خط کے دام و دانے پر میان لگو
اگر کیجے تو پیچھے نالہ و فریاد کیون کیجے

نہو گر مرغ دل کے آب و دانے کی خبر لینی
تو اپنے دام مین اسکے تئین صیاد کیون کیجے

جو مانگون ہون مین آزادی کہے ہے مسکے یون ظالم
جسے لیجے غلامی مین اسے آزاد کیون کیجے

نیاز اب چپ رہو کوتہ کرو افسانہ غم کو
جہان سے اوٹھ گئی ہے داد بس فریاد کیون کیجے

انتخاب دیوان ہندی خواجہ میر درد

بسم اللہ الرحمن الرحیم

مقدور ہمین کب ترے وصفونکی رقم کا
حقا کہ خداوند ہی تو لوح و قلم کا

اوس مسند عزت پہ کہ تو جلوہ نما ہی
کیا تاب گذر ہووے تعقل کے قدم کا

بستے ہین ترے سایہ مین سب شیخ و برہمن
آباد تجھے ہی تو گھر دیر و حرم کا

ہی خوف اگر جیمین تو ہی تیرے غضب سے
اور دل مین بھروسا ہی تو ہی تیرے کرم کا

مانند حباب آنکھ تو اے درد کھلی تھی
کھینچا نہ پر اس بحر مین عرصہ کوئی دم کا

جھکتا نہین ہمارا دل تو کسی طرف یان
اے درد منبسط ہی ہر سو کمال اوسکا

جیمین سما رہا ہی ازبس غرور تیرا
نقصان گر تو دیکھے تو ہی قصور تیرا

مدرسہ یا دیر تھا یا کعبہ یا بتخانہ تھا
ہم سبھی مہمان تھے وان تو ہی صاحب خانہ تھا

وائے نادانی کہ وقت مرگ یہ ثابت ہوا
خواب تھا جو کچھ کہ دیکھا جو سنا افسانہ تھا

ہوگیا مہمان سرائے کثرت موہوم آہ
وہ دل خالی کہ تیرا خاص خلوتخانہ تھا

جگ مین آکر اِدھر اودھر دیکھا
تو ہی آیا نظر جدھر دیکھا

نالہ فریاد آہ اور زاری
آپ سے ہو سکا سو کر دیکھا

اون لبون سے نہ کی مسیحائی
ہمنے سو سو طرح سے مر دیکھا

عرض کرواتی ہی رو بہ بازیان سب نہ یان
اپنے اپنے بوریے پر جو گدا تھا شیر تھا

ذکر میرا ہی وہ کرتا تھا صریحاً لیکن
مین جو پوچھا تو کہا خیر یہ مذکور نہ تھا

جگ مین کوئی نہ ٹک ہنسا ہوگا
کہ نہ ہنسنے مین رو دیا ہوگا

دل زمانے کے ہاتھ سے سالم
کوئی ہوگا کہ رہ گیا ہوگا

یک بیک نام سے اوٹھا میرا
جی مین کیا اوسکے آگیا ہوگا

اندازہ وہ ہی سمجھے مرے دلکی آہ کا
زخمی جو کوئی ہوا ہو کسیکی نگاہ کا

ہر چند فسق مین تو ہزارون ہین لذتین
لیکن عجب مزا ہی فقط دل کی چاہ کا

لیکن ازل سے تا بہ ابد ایک آن ہی
گر درمیان حساب نہو سال و ماہ کا

رحمت قدم نہ رنجہ کرے گر تری ادھر
یارب ہی کون سپر تو ہمارے گناہ کا

شاہ و گدا سے اپنے تئین کام کچھ نہین
نے تاج کی ہوس نہ ارادہ کلاہ کا

ای درد چھوڑتا ہی نہین مجکو جذب عشق
کچھ کہربا سے بس نہ چلے برگ کاہ کا

دل کسکی چشم مست کا سرشار ہوگیا
کسکی نظر لگی جو یہ بیمار ہوگیا

بیٹھا تھا خضر آکے مرے پاس ایکدم
گھبرا کے اپنی زیست سے بیزار ہوگیا

سینۂ و دل حسرتون سے چھا گیا
بس ہجوم یاس جی گھبرا گیا

تجھسے کچھ دیکھا نہ ہمنے جز جفا
پر وہ کیا کچھ ہی کہ جی کو بھا گیا

کھل نہین سکتی ہین آنکھین مری
جی مین یہ کسکا تصور آگیا

تجھی کو جو یان جلوہ فرما نہ دیکھا
برابر ہی دنیا کو دیکھا نہ دیکھا

اذیت مصیبت ملامت بلائین
ترے عشق مین ہمنے کیا کیا نہ دیکھا

حجاب رخ یار تھے آپ ہی ہم
کھلی آنکھ جب کوئی پردا نہ دیکھا

شب و روز اے درد در پے ہوں اوسکے
کسو نے جسے یاں نہ سمجھا نہ دیکھا

اپنا تو نہیں یار میں کچھ یار ہوں تیرا
تو جسکی طرف ہووے طرفدار ہوں تیرا

تو چاہے بچا ہے مجھے کچھ کام نہیں ہے
آزاد ہوں اس سے بھی گرفتار ہوں تیرا

ترے کہنے سے میں از بسکہ باہر ہو نہیں سکتا
ارادہ صبر کا کرتا ہوں نہیں پر ہو نہیں سکتا

کرے کیا فائدہ ناچیز کو تقلید اچھوں کی
کہ جم جانے سے کچھ اولا تو گوہر ہو نہیں سکتا

کہاں کا ساقی اور مینا کدھر کا جام و میخانا
مثال زندگی پھر آپ اپنا آپ پیمانا

کسو سے کیا بیان کیجے اس اپنے حال ابتر کو
دل اوسکے ہاتھ دے بیٹھے جسے جانا نہ پہچانا

نظر جب دل پہ کی دیکھا تو مسجود خلائق ہے
کوئی کعبہ سمجھتا ہے کوئی سمجھے ہے بتخانا

حیرت ہے یہ کہ تجھسے ستمگر کے ہاتھ میں
آنکھوں نے دل کو کیونکے دیا دیکھ بھال کر

اے درد کر تک آئینۂ دل کو صاف تو
پھر ہر طرف نظارۂ حسن و جمال کر

شادی کی اور غم کی ہے دنیا میں ایک شکل
گل کو شگفتہ دل کہو تم یا شکستہ دل

یارب درست گو نہ ہوں تیرے عہد پہ
بندے سے پر نہو کوئی بندا شکستہ دل

کی جسکی جوں حباب زمانے نے دل دہی
چھوڑا نہ پھر اوسے نہ کیا تا شکستہ دل

بارے یہ داغ عشق ہوا شہر یار دل
مدت سے بے چراغ پڑا تھا دیار دل

تیری کہیں گلی کے گیا تھا خیال میں
کرتا ہوں اب تلک میں ترا انتظار دل

اوٹھتا ہے بعد مرگ بھی مانند گردباد
اے درد خاک سے مری اب تک غبار دل

کچھ لائے نہ تھے کہ کھو گئے ہم
تھے آپ ہی ایک سو گئے ہم

جوں آئینہ جسپہ یاں نظر کی
ساتھ اپنے دو چار ہو گئے ہم

ماتم کدۂ جہان میں جوں ابر
اپنے تئیں [illegible] پہ رو گئے ہم

ہستی نے تو ٹک جگا دیا تھا — پھر کھلتے ہی آنکھ سو گئے ہم

گلیم بخت سیہ سایہ دار رکھتے ہین — یہی بساط مین ہم خاکسار رکھتے ہین

بتون سے کے جبر اوٹھائے ہزار ہا ہمنے — جو اسپہ بھی نہ ملین اختیار رکھتے ہین

بھری ہی آکے جنھو نمین ہواے آزادی — حباب وار کلہ بھی اوتار رکھتے ہین

نہ برق ہین نہ شرر ہم نہ شعلہ نی سیماب — وہ کچھ ہین پر کہ سدا اضطرار رکھتے ہین

جنھون کے دلمین جگہ کی ہی نقش عبرت نے — سدا نظر مین وہ لوح مزار رکھتے ہین

ہر ایک سنگ مین ہی شوخی بتان نہان — خنک ہین سب یہ پہ دل مین شرار رکھتے ہین

ہر شام مثل شام ہون مین تیرہ روزگار — ہر صبح مثل صبح گریبان دریدہ ہون

آہ مشتاق ترے مفت موے جاتے ہین — اک نظر بھولے سے بھی ہووے توجی پاتے ہین

گو سلامت ہون مین ظاہر مین پہ دلکے خطرات — رات دن گھن کیطرح میرے تئین کھاتے ہین

گر دیکھیے تو مظہر آثار ربط ہون — ور سمجھیے جون عکس مجھے محو فنا ہون

احوال وہ عالم ہی مرے دل پہ ہویدا — سمجھا نہین تا حال پر اپنے مین کیا ہون

ہون قافلہ سالار طریق قدما درد — جون نقش قدم خلق کو مین راہ نما ہون

نہ ہم غافل ہی رہتے ہین نہ کچھ آگاہ ہوتے ہین — انھین طرحو نمین ہم ہر دم فنا فی اللہ ہوتے ہین

اگر جمعیت دل ہی تجھے منظور قانع ہو — کہ اہل حرص کے کب کام خاطر خواہ ہوتے ہین

پرکھیا درد کچھ مت رکھ ترقی اور تنزل کا — کہ اپنے ذہن مین یان تو گدا بھی شاہ ہوتے ہین

تو مجھسے نہ رکھ غبار جی مین — آوے بھی اگر ہزار جی مین

بیزار ہی مجھ سے تو پہ مجھکو — اب تک ہے وہی پیار جی مین

یون پاس بٹھا جسے تو چاہے — پر جا گہ نہ کیجیو یار جی مین

کیا فائدہ درد شور و شر سے
او بجے ہو جو کچھ سو مارجی ہین

ہر چند تیری سمت سوا راہ ہی نہین
تس پر بھی آہ یان کوئی آگاہ ہی نہین

وہ مرتبہ ہی اور ہی فہمید کے پرے
ہم جسکو یو سمجھے ہین وہ اللہ ہی نہین

ہم بھی فلک سے کرتے کسی چیز کی طلب
ڈھونڈھا پر اپنے دلمین تو کچھ چاہ ہی نہین

انسان کی ذات سے ہین خدائی کے کھیل یان
بازی کہان بساط پہ گر شاہ ہی نہین

سو رنگ سے ہین جلوہ نما گو بتان خلق
اپنا ترے سوا کوئی دلخواہ ہی نہین

گر کہتے ہو کہ ہو وہی ہادی وہی مضل
تو راہ پر ہین سب کوئی گمراہ ہی نہین

اے درد مثل آئینہ ڈھونڈھو اسکو آپ مین
بیرون در تو اپنی قدمگاہ ہی نہین

ہستی ہے جبتک ہم ہین اسی اضطراب مین
جون موج آپھنسے ہین عجب پیچ و تاب مین

نے خانۂ خدا ہے نہ ہے یہ بتون کا گھر
رہتا ہے کون اس دل خانہ خراب مین

آئینۂ عدم ہی مین ہستی ہے جلوہ گر
ہے موج زن تمام یہ دریا حباب مین

غافل جہان کی دید کو غفلت نظر سمجھ
پھر دیکھنا نہین ہے اس عالم کو خواب مین

ہر جز کو کل کے ساتھ معنی ہے اتصال
دریا سے گو جدا ہے پہ ہے غرق آب مین

پیری نے ملک تن کو اجاڑا وگرنہ یان
تھا بندوبست اور ہی عہد شباب مین

مین اور درد تجھ سے خریداری بتان
ہے ایک دل بساط مین سو کس حساب مین

ہم تجھ سے کس ہوس کی فلک جستجو کرین
دل ہی نہین رہا ہے جو کچھ آرزو کرین

تر دامنی پہ شیخ ہماری نہ جا ابھی
دامن نچوڑ دین تو فرشتے وضو کرین

سر تا قدم زبان ہین جون شمع گو کہ ہم
پر یہ کہان مجال جو کچھ گفتگو کرین
نے گل کو ہے ثبات نہ ہمکو ہے اعتبار
کس بات پر چمن ہوس رنگ و بو کرین
ہے اپنی یہ صلاح کہ سب زاہدان شہر
اے درد آکے بیعت دست سبو کرین

کدھر بہکی پھرتی ہے اے بیکسی تو
ترے جنس کا یہان خریدار مین ہون
ادھر بات کہنا ادھر دیکھ لینا
سمجھتا ہون سب ایک عیار مین ہون
اگر مجھسے ملیے کچھ عیب کیا ہے
نہ بد وضع تو ہے نہ بدکار مین ہون

اون نے کیا تھا یاد مجھے بھولکر کہین
پاتا نہین ہون تب سے مین اپنی خبر کہین
ظالم جفا جو چاہے سو کر مجھپہ تو ولے
پچھتاوے پھر تو آپ ہی ایسا نکر کہین

باغ جہان کے گل ہین یا خار ہین تو ہم ہین
گر یار ہین تو ہم ہین اغیار ہین تو ہم ہین
دریاے معرفت کے دیکھا تو ہم ہین ساحل
گر وار ہین تو ہم ہین ور پار ہین تو ہم ہین
وابستہ ہے ہمین سے گر جبر ہے وگر قدر
مجبور ہین تو ہم ہین مختار ہین تو ہم ہین
تیرا ہی حسن جگ مین ہر چند موج زن ہے
تسپر بھی تیرے تشنۂ دیدار ہین تو ہم ہین
الفاظ خلق ہمہ ہین سب جملات سے ہے
معنی کی طرح رابط گفتار ہین تو ہم ہین
اورون سے تو گرانی یکلخت اٹھ گئی تھی
اے درد اپنے دلکے گر بار ہین تو ہم ہین

جمع مین افراد عالم ایک ہین
گل کے سب اوراق بر ہم ایک ہین
ہووے کب وحدت مین کثرت سے خلل
جسم و جان گو دو ہین پر ہم ایک ہین
نوع انسان کی بزرگی سے ٹک ایک
حضرت جبریل محرم ایک ہین

کام مردونکے جو ہین سو وہی کر جاتے ہین
جانسے اپنی جو کوئی کہ گذر جاتے ہین

موت کیا آکے فقیروں سے تجھے لینا ہی — مرنے سے آگے ہی یہ لوگ تو مرجاتے ہین

آہ معلوم نہین ساتھ سے اپنے شب و روز — لوگ جاتے ہین چلے سو یہ کدھر جاتے ہین

مرتا نہین ہون کچھ مین اس سخت دل کے ہاتھون — پیتا ہون آپ اپنے کمبخت دل کے ہاتھون

ہمت رفیق ہووے تو فقر سلطنت ہے — آتا ہے ہاتھ لینے یان تخت دل کے ہاتھون

کیا فرق داغ گل مین کہ جس گل مین بو نہو — کس کام کا وہ دل ہے کہ جس دل مین تو نہو

ہووے نہ حول و قوت اگر تیری درمیان — جو ہم سے ہو سکے ہے وہ ہم سے کبھو نہو

جو کچھ کہ سے ہنے کی ہے تمنا ملی مگر — یہ آرزو رہی ہے کہ کچھ آرزو نہو

نہین ممکن کہ جیسے ظلمت امکان زائل ہو — چھڑا دے آہ کوئی کیونکہ زنگی سے سیاہی کو

نہ لازم ہستی اوسکو نہ ہستی ہی ضروری ہے — بیان کیا کیجیے اے درد ممکن کی تباہی کو

نہ مطلب ہے گدائی سے نہ یہ خواہش کہ شاہی ہو — الٰہی ہو وہی جو کچھ کہ مرضی الٰہی ہو

نگینے کے سوا کوئی بھی ایسا کام کرتا ہے — کہ ہو نام اور کا روشن اور اپنی روسیاہی ہو

نہین شکوہ مجھے کچھ بیوفائی کا تری ہرگز — گلہ تب ہو اگر تو نے کسو سے بھی نباہی ہو

اہل فنا کو نام سے ہستی کے ننگ ہے — لوح مزار بھی مری چھاتی پہ سنگ ہے

فارغ ہو بیٹھ فکر سے دونون جہان کی — خطرا جو ہے سو آئینۂ دل پہ زنگ ہے

حیرت زدہ نہین ہے فقط تو ہی آئینہ — یان ٹک بھی جسکی آنکھ کھلی ہے سو دنگ ہے

کب ہے دماغ عشق بتان فرنگ کا — مجکو تو اپنی ہستی ہی قید فرنگ ہے

عالم سے اختیار کی ہر چند صلح کل — پر اپنے ساتھ مجھکو شب و روز جنگ ہے

ارض و سما کہان تری وسعت کو پا سکے — میرا ہی دل ہے وہ کہ جہان تو سما سکے

وحدت مین تیری حرف دوئی کا نہ آسکے — آئینہ کیا مجال تجھے منہ دکھا سکے

ہین وہ فتادہ ہون کہ بغیر از فنا مجھے
نقش قدم کیطرح نہ کوئی اوٹھا سکے

قاصد نہین یہ کام ترا اپنی راہ لے
اوسکا پیام دل کے سوا کون لا سکے

غافل خدا کی یاد پہ مت بھول زینہار
اپنے تئین بھلا دے اگر تو بھلا سکے

یارب یہ کیا طلسم ہی ادراک فہم یان
دوڑے ہزار آپ سے باہر نہ جا سکے

گو بحث کرکے بات بٹھائی پہ کیا حصول
دل سے اوٹھا غلاف اگر تو اوٹھا سکے

اطفاے نار عشق نہو آب اشک سے
یہ آگ وہ نہین جسے پانی بجھا سکے

مست شراب عشق وہ بیخود ہی جسکو حشر
اے درد چاہے لائے بخود پر نہ لا سکے

ہی غلط گر گمان مین کچھ ہی
تجھ سوا بھی جہان مین کچھ ہی

دل بھی تیرے ہی ڈھنگ سیکھا ہی
آن مین کچھ ہی آن مین کچھ ہی

بیخبر تیغ یار کہتی ہی
باقی اس نیم جان مین کچھ ہی

ان دنون کچھ عجب ہی میرا حال
دیکھتا کچھ ہون دھیان مین کچھ ہی

اور بھی چاہیے سو کہیے اگر
دل نامہربان مین کچھ ہی

درد تو جو کرے ہی جی کا زیان
فائدہ اس زیان مین کچھ ہی

جی کی جی ہی مین رہی بات نہونے پائی
ایک بھی اوس سے ملاقات نہونے پائی

دید وا دید تو ہوئی دور سے میرے اوسکے
پر جو مین چاہتا تھا سو بات نہونے پائی

فرصت زندگی بہت کم ہی
مغتنم ہی یہ دید جو دم ہی

دل پر چاک ہی گل خندان
شادی و غم جہان مین توام ہی

دین و دنیا مین تو ہی ظاہر ہی
دونون عالم کا ایک عالم ہی

خیر و شر کو سمجھ کہ ہیں دونوں — سانپ کی زیست ہے تجھے سم ہے

سلطنت پر نہیں ہے کچھ موقوف — جسکے ہاتھ آوے جام سو جم ہے

نہ ملینگے اگر کہیگا تو — تیری خاطر ہمیں عدم ہے

دل عاشق کی بیقراری کو — وہی سمجھے ہے جو کہ محرم ہے

مراجی ہے جب تک تری جستجو ہے — زبان جب تلک ہے یہی گفتگو ہے

خدا جانے کیا ہوگا انجام اسکا — میں بے صبر اتنا ہوں وہ تند خو ہے

تمنا ہے تیری اگر ہے تمنا — تیری آرزو ہے اگر آرزو ہے

کیا سیر سب ہمنے گلزار دنیا — گل دوستی میں عجب رنگ و بو ہے

غنیمت ہے یہ دید وا دید یاران — جہاں آنکھ مند گئی نہ میں ہوں نہ تو ہے

نظر میرے دل کی پڑی درد کس پر
جدھر دیکھتا ہوں وہی روبرو ہے

غیر سے کیا معاملہ آپھی میں ہیں یہ تمام پیچ — قید خودی نہ ہوا گر پھر تو عجب فراغ ہے

حال مرا نہ پوچھیے میں جو کہوں سو کیا کہوں — دل ہے سو ریش ریش ہے سینہ سو داغ داغ ہے

سنتے ہیں یوں کہ آہ تو ہم ہی میں چھپ رہا کہیں — اپنی تلاش سے غرض ہمکو ترا سراغ ہے

اپنے تئیں تو ہر گھڑی غم ہے الم ہے داغ ہے — یاد کرے ہمیں کبھی کب یہ تجھے دماغ ہے

جی کی خوشی نہیں گرو سبزہ و گل کے ہاتھ کچھ — دل ہو شگفتہ جس جگہ وہ ہی چمن ہے باغ ہے

یہ تحقیق ہے یا کہ افواہ ہے — کہ دل سے تئیں دل سے یاں راہ ہے

اگر بے حجابانہ وہ بت ملے — غرض پھر تو اللہ ہی اللہ ہے

نہ یاں علم و دانش نہ فضل و ہنر — فقط ایک دل ہے کہ آگاہ ہے

بند احکام عقل مین رہنا
یہ بھی اک نوع کی حماقت ہی

ایک ایمان ہی بساط اپنی
نہ عبادت نہ کچھ ریاضت ہی

شخص و عکس اس آئینے مین جلوہ فرما ہوگئے
اوسنے دیکھا آپ کو ہم اوسمین پیدا ہوگئے

آئے تھے اس مجمعے مین قصد کرکے دور سے
ہم تماشے کے لیے آ بھی تماشا ہوگئے

تہمت چند اپنے ذمے دھر چلے
جس لیے آئے تھے سو ہم کر چلے

زندگی ہی یا کوئی طوفان ہی
ہم تو اس جینے کے ہاتھون مر چلے

کیا ہمین کام ان گلون سے ای صبا
ایک دم آئے ادھر اودھر چلے

دوستو دیکھا تماشا یان کا بس
تم رہو اب ہم تو اپنے گھر چلے

شمع کے مانند ہم اس بزم مین
چشم تر آئے تھے دامن تر چلے

ڈھونڈتے ہین آپ سے اسکو پرے
شیخ صاحب چھوڑ گھر باہر چلے

ہم نجانے پائے باہر آپ سے
وہ ہی آڑے آگیا جیدھر چلے

جون شرر ہی ہستی بے بود یان
بارے ہم بھی اپنی باری بھر چلے

ساقیا یان لگ رہا ہی چل چلاؤ
جب تلک بس چل سکے ساغر چلے

درد کچھ معلوم ہی یہ لوگ سب
کس طرف سے آئے تھے کیدھر چلے

سب [illegible] کہتے ہین تو کہنے دو
بات لائے ہو تم بھلی ایسی

وہ ملیگا تو ہم بھی سنتے ہین
آپ لگ چلیے کیا چلی ایسی

اوسکے گھر مین کدھر سے پہونچیے [illegible]
دل بتادے کوئی گلی ایسی

تجھ سے بکنا عبث ہی کسی بات کے لیے
مین آگیا ہون صرف ملاقات کے لیے

ہستی ہی سفر عدم وطن ہی
دل خلوت و چشم انجمن ہی

دیکھا تو یہ شورش ہیں ما
ہنگامۂ وصل جان و تن ہے

مست جا تر و تازگی پہ اسکی
عالم تو خیال کا چمن ہے

سیماب کشتہ کسکا مارا حیات کیدھر
گرجی کو مار سکیے اسے وہ دکیمیا ہے

کعبے کو بھی نجائیے دیکو بھی نہ کیجے منہ
دل میں کسو کے ور دیان ہووے تو وا کیجے

دونوں جگہ میں معنی مولی ہے جلوہ گر
غافل ایاز کون ہے محمود کون ہے

غافل تو کدھر بھٹکے ہے ٹک دل کی خبر لے
شیشہ جو بغل میں ہے اوسی میں تو پری ہے

رباعیات

کچھ کشش نے ترے اثر نہ کیا
تجکو ہی انتظار دیکھ لیا
تشنگی اور بھی بھڑک گئی
جون جون میں آنسوؤنکو اپنے پیا

زلفوں میں کسو کے جو گرفتار نہوتا
کچھ کام مجھے تجھسے شب تار نہوتا
مرنا ہی لکھا ہے مری قسمت میں عزیزان
گر زندگی ہوتی تو یہ آزار نہوتا

ناصح میں دین و دل کے تئیں اب تو کھو چکا
حاصل نصیحتوں سے جو ہونا تھا ہو چکا
زاہد کیا کرے ہے وضو کو کہ روز و شب
چاہے کہ دل سے دھوئے کدورت سو دھو چکا

افراد

محبت نے ہمکو تم جو دیا
سو یہ ہے کہ سب کام سے کھو دیا

بارے مجھے بتا تو سہی کیا سبب ہوا
پھر مجھپہ مہربان و اللہ غضب ہوا

گلہ کرتا نہیں ہوں کچھ تری نامہربانی کا
مجھے شکوہ ہے اپنی طالع اپنی سخت جانی کا

رسوائیاں اوٹھائیں جور و عتاب دیکھا
عاشق تو ہم ہوے پر کیا کیا عذاب دیکھا

بر میں مرے وہ سیمبر آیا نہیں ہنوز
مقصود میرے دلکا بر آیا نہیں ہنوز

رباعی

نہ کہا تو نے ایکبار افسوس
حال پر میرے صد ہزار افسوس
جو کہ ہونا تھا دل پہ ہو گذرا
نہ کرا ہی درد بار بار افسوس

گرچہ ہم مردہ دل ای جان جہان جیتے ہین
تجھ بن ایواسے جو سمجھے تو کہان جیتے ہین
زندگی جس سے عبارت ہی سو وہ زیست کہان
یون تو کہنے کے تئین کہیے کہ ہان جیتے ہین
ابھی مرنے کے بھی وہ بات نہین آتی نظر
جس توقع پہ کہ ہم اب تئین یان جیتے ہین

دل تو سمجھائے سمجھتا بھی نہین
کیجیے سودا ہی تو سودا بھی نہین
اوسکی باتین مجھسے کیا پوچھو ہو تم
مدتین گذرین کہ دیکھا بھی نہین
داد کو تو ہو پہنچنا معلوم ہے
کوئی یان فریاد سنتا بھی نہین
ہین تو سب باتین نصیحت کی کہین
پر اثر ہوتا ہی دل کے تئین کہین
جسکے بن دیکھے نہ نیند آتی ہین
خواب مین بھی دیکھتے اسکو نہین
صورتین کیا کیا ملین ہین خاک مین
ہی دفینہ حسن کا زیر زمین

رباعیات

آگے ہی بن سنے تو کہے ہی نہین نہین
تجھسے ابھی تو ہمنے وہ باتین کہین نہین
ہین معنی بلند مرے عرش سے پرے
مت کہہ کہ بات درد کی کرسی نشین نہین

رونگا ہین جو چار ہوتی ہین
برچھیان ہین کہ پار ہوتی ہین
بیوفائی پر اوسکی دل مت جا
ایسی باتین ہزار ہوتی ہین

سیر کر دنیا کی غافل زندگانی پھر کہان
زندگی گر کچھ رہی تو نوجوانی پھر کہان
دیکھ میرے ضعف کو کہنے لگا رو کر طبیب
کوئی دم کو یہ ہی اسکی ناتوانی پھر کہان

کہیں ہوئے ہیں سوال و جواب آنکھوں میں
یہ بے سبب نہیں ہیں مجھسے حجاب آنکھوں میں

کرے ہے مست نگاہوں میں ایک عالم کو
پیے پھرے ہے یہ ساقی شراب آنکھوں میں

ہر دم بتوں کی صورت رکھتا ہے دل نظر میں
ہوتی ہے بت پرستی اب تو خدا کے گھر میں

ایسا ہی غم نے تیرے پامال کر دیا ہے
کچھ دل رہا نہ دل میں نہ کچھ جگر جگر میں

فرد

افسوس اہل دید کو گلشن میں جا نہیں
نرگس کی گو کہ آنکھیں ہیں پر سوجھتا نہیں

رباعیات

اے درد یہاں کسو سے نہ دل کو پھنسائیو
اک چلبلے سب سے یوں تم پہ جی مت لگائیو

میں دل کے ساتھ کب تئیں کشتی لڑا کروں
اب اختیار ہاتھ سے جاتا نہ رہیو

آتے نہیں نہ در سے یہ جو کچھ چاہو سو بیداد کرو
یہ نہ آجائے کہیں جی میں کہ آزاد کریو

مت کہیں عیش تمہارا بھی منغص ہووے
دوستان درد کو مجلس میں نہ یاد کریو

کیا جانیے کیا دل پہ مصیبت یہ پڑی ہے
اک آگ سی کچھ ہے کہ وہ سینے میں گڑی ہے

اس طرح سے اک لخت جو آنسو نہیں تھمتے
معلوم ہوا درد کہیں آنکھ لڑی ہے

آیا نہ چین جی کو نہ دل سے تپک گئی
میں چپ رہوں کہاں تک میں چھاتی تو پک گئی

اب کون چال دل کہے اس مست ناز سے
اک آہ تھی سو وہ بھی [illegible]

دل ہی پہ جب اختیار نہ ہووے تو کیا کرے
اپنا جب اختیار نہ ہووے تو کیا کرے

عاشق تو جانتا ہی نہیں اور کون ہے
اور سکو پر اختیار نہ ہووے تو کیا کرے

یہی پیغام درد کا کہنا
گر کوئی کوے یار میں گذرے

کونسی رات آن ملیگا
دن بہت انتظار میں گذرے

گر جان ہے تو جان کے آزار ساتھ ہے
یان زندگی کے مرون دشوار ساتھ ہے

دنیا وہ فاحشہ ہے کسو سے نہیں بچی
دیکھا جسے تو اوسکے یہ مردار ساتھ ہے

گر معرفت کا چشم بصیرت مین نور ہے
تو جسطرف کو دیکھیے اوسکا ظہور ہے

آتی ہے دل مین اور ہی صورت نظر مجھے
شاید یہ آئنہ بھی کسی کے حضور ہے

افراد

اگر عیان ہے تو تو ہے وگر عیان تو ہے
نظر ضد کے دیکھ لیا مین جہان تہان تو ہے

دل کو سب قیدون سے اوسوقت میان آزادی ہے
مرچکے اب نہ نہیں غم ہے نہ کچھ شادی ہے

مرا تو جی وہین رہتا ہے نت جہان تو ہے
اگرچہ مین یہ نہیں جانتا کہان تو ہے

نہ مرتے ہی بنے نہ نیند آتی نہ وہ صحبت بسر ہوتی ہے
یہ جیتے جاگتے ہم پہ قیامت شب گذرتی ہے

کیجیے کیا آہ کدھر جائیے
چھوٹیے اس دکھ سے جو مر جائیے

اس طرح جی مین سانس اٹکتے ہے
سانس ہے یا کہ پھانس کھٹکے ہے

عبث دل بیکسی اپنی یہ تو ہر وقت روتا ہے
نکر غم اے دوانے عشق مین ایسا ہی ہوتا ہے

نہ بس درد پیدا ہوئے تیرے پنہ ونکو مارا ہے
اگر آزار بھی ہوتا ہے تو رجع مفاصل ہے

رباعیات متفرق

پیدا کرے ہر چند تقدس بندا
مشکل ہے کہ حرص سے ہو دل برکندا

جنت مین بھی اکل و شرب سے کب ہے نجات
دوزخ کا بہشت مین بھی ہوگا دھندا

کس کا کون کیا کسو سے کہنا
اپنا اپنا ہر ایک کا ہے سہنا

گذرے ہے اب اس طرح جیسے اے درد
رونا چپکے پڑے اکیلے رہنا

آرام نہ دنکو بیقراری سے کے سبب — نے رات کو چین آہ و زاری کے سبب
واقف نتھے ہمتوان بلاؤن سے کبھو — یہ کچھ دیکھا سو تیری یاری کے سبب

یون دیکھیکے اپنے غم سے مجکو رنجور — کہتا ہے سمجھ تو سہی گر کچھ ہے شعور
اتنا بھی نہ مر کوئی دنون جیتا رہ — ملنا ہے تجھے پھر بھی جو ہے مجھے منظور

ای درد اگرچہ ہم مین ہے جوش و خروش — رہتے ہین و لے اہل تامل خاموش
سو جرعون کو شراب کی وہ پی جاتے ہین — گرداب کے مانند جو ہین دریانوش

ای درد بہت کیا ہی دیکھا ہمنے — دیکھا تو عجب جہان کا لیکھا ہمنے
بینائی نہ تھی تو دیکھتے تھے سب کچھ — جب آنکھ کھلی تو کچھ نہ دیکھا ہمنے

غم کھاتے ہین اور آنسو نت پیتے ہین — دنرات مجھے عجب طرح بیتے ہین
گذرے ہے جو کچھ کہ گذرے ہے کیا کہیے — پر شگفتگی یہ کہ اب تلک جیتے ہین

جب سے توحید کا سبق پڑھتا ہون — ہر حرف مین کتنے ہی ورق پڑھتا ہون
اس علم کی انتہا سمجھ آگئے — ای درد ابھی تو نام حق پڑھتا ہون

ای درد سبھون سے برملا کہتا ہون — توحید نہین چھپا چھپا کہتا ہون
ملا کو بھی اسمین نہین ہے انکار — بندا بندا خدا خدا کہتا ہون

کی بہت طریق زہد مین عمر تباہ — اب کیجیے دل کو معرفت سے آگاہ
جون کوچہ مسواک اسے مین دیکھا — کوچہ ہے یہ سربستہ نہین اسمین راہ

کب جسمین ہو دنیا کی طلب ڈھیہ سکے — جس دل مین ہوس بھری ہے کب ڈھیہ سکے
تسکین شہود حق سے ہوتی ہے نصیب — اوٹھ جائے نظر سے خلق تب ڈھیہ سکے

مت پوچھ کہ مین نے عمر کیونکر کاٹی — جسطرح سے کٹ گئی یہ دو دن کر کاٹی

کس واسطے چاہیے پر کیا اتنا — دو روز کی زندگی ہی جون کر کاٹی
محبت کے لیے کب تئین مرتے رہیے — کب تک یہ کفر دل مین بھرتے رہیے
اب درد جو کچھ کہ زندگی باقی ہی — اللہ کو واسطے یاد کرتے رہیے

پیری چلی اور گئی جوانی اپنی — ای درد کہان ہی زندگانی اپنی
کل اور کوئی بیان کریگا اسکو — کہتے ہین اب آپ ہم کہانی اپنی

تیرے لیے درد کو کسی سے نہ بنی — بہتیرون نے چاہا پہ کبھی سے نہ بنی
یہ خانہ خراب رفتہ رفتہ آخر — ایسا بگڑا کہ اپنے جی سے نہ بنی

کچھ آپھی گرا کے آپھی کچھ چنتا ہی — کہتا ہی کچھ آپ آپھی کچھ سنتا ہی
ای درد ہمیشہ یہ دل دیوانہ — کیا کیا کچھ ادھیڑتا ہی اور بنتا ہی

عاشق ہوسے جسکے اوسکے محبوب بنے — دلخواہ سب اوسکے ساتھ اسلوب بنے
تس پر بھی جو کچھ بنی سو دیکھی تمنے — بس درد خدا سے اب تمھین خوب بنے

رباعی مستزاد

گر شوق ہی تمھین حق کے پہچاننے کا - ابرام کرو — کہتا ہون سخن چھوٹا سا پر ماننے کا - اک کام کرو
ہی خیر اگر تمھین تو لازم ہی تمھین پہچانو اپنے — ورنہ تم ہی ہو تو فائدہ کیا جاننے کا - آرام کرو

مخمسات

باطن سے جنھون کے تئین خبر ہی — ظاہر پہ اونھین تو کب نظر ہی
پتھر مین بھی عشق کا اثر ہی — اس آگ سے سوختہ جگر ہی
ہر سنگ مین دیکھ تو شرر ہی

خاموش ہو ترک گفتگو کر — باطن کی صفا کی جستجو کر

حیرت مین وصال آرزو کر — آئینۂ دل کو روبرو کر

دیدار نصیب ہر نظر ہی

ہستی نے کیا ہی گرم بازار — لیکن ہی یہان نگاہ درکار

سختی سے نہ رکھہ قدم تو زنہار — آہستہ گذر میان کہسار

ہر سنگ دکان شیشہ گر ہی

دیدار نما ہی شاہد گل — اور زلف کشا عروس سنبل

جب دل نے مرے کیا تامل — تب پردۂ رنگ و بو گیا کھل

دیکھا تو بہار جلوہ گر ہی

نزدیک و بعید ہی برابر — مت ہو ورم یاس سے مکدر

آئینۂ وہم ہی سراسر — مانند نگہ نکل تو باہر

تیرے تئین تجھ تلک سفر ہی

ہر عجز مین کبریا ہی محجوب — ہر نقص مین ہی کمال مطلوب

کوئی نہین ہی جہان مین معیوب — آتے ہین مری نظر مین سب خوب

گر عیب ہی پردۂ ہنر ہی

اے درد رموز کبریائی — کذب سمجھے ہی زاہد ریائی

بے عجز نہین ہی دلربائی — ہی مجھکو جہان یہ پرکشائی

پرواز شکست بال و پر ہی

نے فکر صبح کی نہ غم شام تھا ہمین — نے شوق بادہ تھا نہ سر جام تھا ہمین

جب تک عدم مین تھے عجب آرام تھا ہمین — اس ہستی خراب سے کیا کام تھا ہمین

اے نشۂ ظہور یہ تیری ترنگ ہے

زیان ہوائے آب ہے نے حرص نان کی
نے دہشت سقر نہ ہوس ہے جنان کی

زاہد یہ باتین سب ہین ترے امتحان کی
فارغ ہو بیٹھ فکر سے دونون جہان کی

خطرا جو ہے سو آئینہ دل پہ زنگ ہے

ترکیب بند

شاہنشہ ملک کفر و دین تو
ہے تخت نشین دلنشین تو

ہون لفظ بمعنی آشنا مین
ہے معنی لفظ آفرین تو

اے زیور دست غیب ہر جا
انگشت نما ہے جون نگین تو

کافر ہون نہ ہون جو کافر عشق
ہے ناز بتان نازنین تو

دشمن ہے کہان کدھر کو ہے دوست
ہے گرمی بزم مہر و کین تو

ویرانی وادی گمان تو
آبادی خانہ یقین تو

ہیہات جہان یہ کور چشمان
ڈھونڈھین ہین تجھے تو ہو وہین تو

کرتا ہے یہ کون دیدہ بازی
گر روشنی نظر نہین تو

تو ہی تو ہے وا کی بیحجابی
ہے پردہ چشم شرمگین تو

معشوق ہے تو ہی تو ہی عاشق
عذرا ہی کدھر کہان ہے وامق

اک عمر گذر گئی سمجھتے
معلوم کیا نہ مین نے کیا ہون

تنکا بھی نہ ہل سکا نہ مجھسے
شرمندہ جذب کہربا ہون

بیگانہ جو مجھسے وان بہت ہے
تقصیر یہ ہے کہ آشنا ہون

سوچو تو نہ بوجھے کچھ وہ کافر | گر آوے خدا ابھی مین تو کیا ہون
آئندہ نہ کیجیے محبت | دنیا ہی نپٹ ہی جائے عبرت
پوچھے کوئی جسکی بات مجھسے | کرتا ہی مجھے ترا ہی مذکور
ایذا مین ہی دیکھ کیا حلاوت | بے نوش نہین ہی نیش زنبور
قائل نہین اختیار کا مین | بندہ ہی سمجھ مین اپنی مجبور
تو عشق کے رنگ کی سیر کر ٹک | واصل ہی کوئی کوئی ہی مہجور
پروانہ و شمع مل گئے یون | ہین بلبل و گل جدا جدا دون
اس زیست کا اعتبار کیا ہی | کوئی دم مین یہ زندگی ہوا ہی
گذرا ہی نظر سے ایک عالم | یہ چشم نہین ہی نقش پا ہی
ڈھاتا تو ہی دلکے تئین ولیکن | تو جان یہ خانۂ خدا ہی
ظاہر ہی تجھی سے تو یہ عالم | تو مجکو بتا کہان چھپا ہی
ہی دید فنا ہی حاصل چشم | عقدہ یہ حباب پر کھلا ہی
دنیا سے امید پائداری | یہ وہم ترا کدھر گیا ہی
جون آئینہ منہ کسی سے مت پھیر | تیرے دلمین اگر صفا ہی
کچھ پائی خبر نہ مین نے دل کی | کسکے وہ خیال مین گیا ہی
ہی میرے تئین سراغ دل کا | پھرتا ہون لیے یہ داغ دل کا

مت کہہ کہ فلک مین ہین بڑے ڈھنگ | کس کا ہی سمجھ تو ٹک یہ نیرنگ
بر عکس سمجھ صفا کو اوسکی | آئینے کے دل مین ہی بھرا زنگ
کرتا ہی تو صلح غیر سے تو | ہمسے ہی مگر ارادۂ جنگ

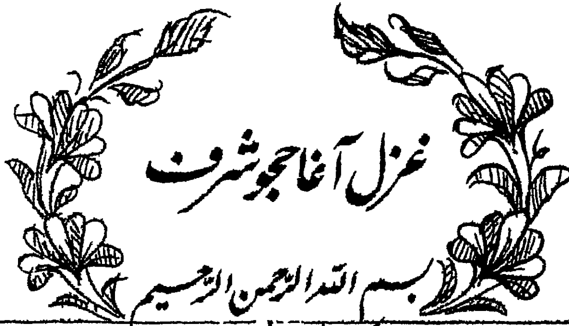
کرتا ہی یہ دل تو روز نالے — ہر فن سے زیادہ تر خوش آہنگ
مین غنچۂ دل گرفتۂ دل — تو عقدہ کشائے خاطر تنگ

عاشق ہوا ور اضطرار کرنا — اک جا نہ کہین قرار کرنا
ہم بھی ہین امیدوار بو کے — ایدھر بھی صبا گذار کرنا

مدت تئین عشق ذلیہ ور تھا — دیکھا تو محبت کا دردسر تھا
پوچھا مین کہ دلکو کیون اجاڑا — کہنے لگا خوب اپنا گھر تھا
ای درد جہان کہین ہین دیکھا — وہ یار مرا ہی جلوہ گر تھا

خاموش ہو مت جتا کسو کو — آتا ہی نظر خدا کسو کو

غزل آغا حجو شرف

بسم اللہ الرحمن الرحیم

عشقبازی کا مزہ لوٹیے کامل ہوکر
چاہیے یارکو اپنے ہمہ تن دل ہوکر

ضبط کیا تونے کیا ہی متحمل ہوکر
واہ رے دل کہ تڑپتا نہین بسمل ہوکر

دیکھ ہی لینگے ہمین بھی نظر رحمت سے
ابتو آئے ہین گنہگارونمین شامل ہوکر

واجب الرحم ہون رحمت سے نہین بچ آتے
حق تلف کرتے ہو حقدار کا عادل ہوکر

مل گئی مٹی مین اوٹھی تھی جہان سے مٹی
خاک تھے خاک ہوے خاک مین شامل ہوکر

ناتوان ہین کوئی کیا گور سے بڑھکر ہوگا
تنگ رکھتی ہی مسافرکو یہ منزل ہوکر

بخشے جائینگے گنہگارونکو خلعت ہونگے
حلے دلوائیگی رحمت تری نازل ہوکر

یارنے دولت دیدار کا انکار کیا
منہ دکھانے کے نہ قابل رہے سائل ہوکر

اپنے ہرزخم مین تصویر کا عالم دیکھا
لالہ وگل کا مرقع ہوئے گھائل ہوکر

خاک لیلی کی جو تھک جاتی ہی اوڑتے اوڑتے
تربت قیس اٹھا لیتی ہی محمل ہوکر

ای شرف بہتے ہین آنسو جو تری آنکھون سے
یار کے دل کو یہ لہرائینگے ساحل ہوکر

در شہوار سے بڑھکر وہ سمجھا میرے اشکونکو
یہ وہ خوش گوہر ہین جو نگاہ یار مین آگئے

خود اپنے ہاتھ سے مین پھوڑ ڈالون انہی آنکھونکو
ذرا بھی جو تفاوت حسرت دیدار مین آئے

کوئے صنم سے اٹھکے ہم اصلا نجائینگے | جنت کے سبز باغ کا دھوکا نکھائینگے

انجام کار آپ ہی عاجز وہ آئینگے | جی کھول کے ستائین کہان تک ستائینگے

خود ہمکو ڈھونڈھ لیگا ہے جسکی ہمین تلاش | دیر و حرم کے گرد نہ چکر لگائینگے

خاطر کا بار جاتے ہین جو حیات مین | کب ہے یقین کہ وہ مرا مردہ اٹھائینگے

کوئی طلب کریگا جو اعمال کا جواب | تقدیر کا ہم اپنی نوشتہ دکھائینگے

مطلع

مذہب عشق کا پابند ہر انسان دیکھا | شہر الفت مین نہ ہندو نہ مسلمان دیکھا

مثل گل حسن ترا پیرہن رنگین بر | دایہ نے روز تولد بھی نہ عریان دیکھا

غزل

علم کا زور دیا عقل کی طاقت بخشی
خاک کے پتلے کو اللہ نے عزت بخشی

کیا دمِ نزع مین نظارۂ جانان کرتا
موت نے چشم زدن کی بھی نہ مہلت بخشی

التجا شاہ سے کرتی ہے گدائی پاپوش
اوسکو دولت اوسے مولی نے قناعت بخشی

شعر پُر درد نہ کس طرح کہون اے ریحان
عاشقانہ مجھے خالق نے طبیعت بخشی

ایضاً

لطفِ شبِ وصال تب اے نوجوان ملے
لب سے ملے لب اور زبان سے زبان ملے

پالا نہ بدمزاج سے انسان کا پڑے
معشوق جس کسیکو ملے مہربان ملے

کیا دل کی اصل عاشق جانباز کے حضور
دین جان بھی جو ہمکو کوئی قدردان ملے

کم سن حسین لطیف حیادار باوفا
معشوق اس تلاش کا اے دل کہان ملے

برباد جسنے خاک نشینون کو کر دیا
خوش ہون جو تو بھی خاک مین اے آسمان ملے

اوسکا مقام دیر مین بھی ہے حرم مین بھی
دونون جگہہ تلاش کرینگے جہان ملے

سستا سمجھکے لیجیو ریحان ضرور تم
سودا ہے عشق دیجیے اگر نقد جان ملے

قطعہ

نوک مژگان اے سینے سے جگر سے پار ہے
جامۂ ہستی سراسر اپنا سوزنکا ہے

عشقبازی کا ہنر مجھکو خداداد آیا
قیس آیا نہ سکھانے کو نہ فرہاد آیا

ہجر ہے تو تیرا ہی تحمل ہے جان جائے
عشق پروانے کا جو عاشق ہو وہ بیجان جائے

ہو بیقرار بحث سے جھڑ رہے ہر استخوان مین
چھالے بہت پڑینگے ہما کی زبان مین

چہرہ دیا جو برق تو کاکل سحاب دی
جو چیز دی خدا نے تجھے لاجواب دی

تھی لو لگی جو آتشِ رخسارِ یار سے
چنگاریاں نکلتی ہین سنگِ مزار سے

حجاب آپس مین کیسا شرم کیسی ہوش مین آؤ
تکلف برطرف اے جانجان آغوش مین آؤ

جلانے کو دلِ عشاق کے درپردہ روشن ہے
رخِ زیرِ نقاب اوسکا چراغِ زیرِ دامن ہے

تمھاری بیوفائی سے تو آتے شرم آتی ہے
مگر کچھ بس نہین چلتا محبت کھینچ لاتی ہے

خرد کھتی ہے کیا نا قدردان سے ملکے پاؤگے
محبت کھتی ہے دیکھون تو تم کیونکر نبھاؤگے

اپنی خوشی سے آپکو کرتا ہون پیار کیا
مجبور ہون مین دل پہ مرا اختیار کیا

قطعہ

صاف طینت دوست دشمن کو نہین پہچانتے
یار و اغیار اپنے اور بیگانے ریحان ایک ہین

عکس کی ہم بات دیتے ہین پر یکا خیال
دیکھو آئینے مین ہندو او مسلمان ایک ہین

انتخاب دیوان داراب علیخان ہنر

بسم اللہ الرحمن الرحیم

مین ہاتھ مل کے رہگیا پہونچا نہ یار تک
رنگ اپنا پاؤن پڑکے حنا نے جما لیا

آواز مین نے دی تو وہ بولے رقیب سے
چپکے رہو جواب نہ دو بس خبر نہو

غزل

لبون سے لبون کو ملا دیجیے
اجی جان بلب ہون جلا دیجیے

وہ ہنستا ہے راہ بہ سے کہتا ہون نہین
مرے دل کو اون سے ملا دیجیے

معطر ہون خوشبو سے چین و ختن
جو زلفون کو اپنی ہلا دیجیے

اِسی دست رنگین سے ہو لطف کر
مجھے اِک گلابی پلا دیجیے

رقیبون مین کیجے مجھے سرخرو
گلوری بنا کر کھلا دیجیے

تماشا جنون کا جو منظور ہو
تو زنجیر میری ہلا دیجیے

اگر آپ کو ہے مجھے ملنا نہین
تو خنجر گلے سے ملا دیجیے

سناتے ہین غزلین تمھین روز ہم
کسی دن تو اِسکا صلا دیجیے

نہ آیا وہ مہرو تو نالون سے اب
جگر آسمان کا ہلا دیجیے

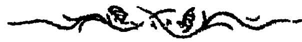
خفا ہی کئی دن سے وہ ای منیر
ہمین چلکے اوس سے ملا دیجیے

وہ دیکھے کبھی ہمکو سیدھی نظر سے
یہی آرزو ہی یہی بس ہوس ہی

کعبے مین بتکدے مین کلیسا مین دیر مین
جلوے دکھاتی ہی تری قدرت کہان کہان

کس طرح دود نالۂ سوزان عیان نہو
ممکن نہین کہ آگ لگے اور دھوان نہو

ای شوخ وہ سنے تری باتین بھی بھلا
مچھلی کی طرح جسکے دہن مین زبان نہو

غزل ظفر

بسم اللہ الرحمن الرحیم

کیا کہون دل مائل زلف دوتا کیونکر ہوا / یہ بھلا چنگا گرفتار بلا کیونکر ہوا

خاکساری کیا عجب کھوئے اگر دل کا غبار / خاک سے دیکھو کہ آئینہ صفا کیونکر ہوا

جو نہ ہونا تھا ہوا ہے تمھارے عشق مین / تمنے اتنا بھی نہ پوچھا کیا ہوا کیونکر ہوا

پاک شی کچھ اور ہے مین قطرۂ ناپاک ہون / بولتا کیا جانے کیا ہے مین تو مشت خاک ہون

تیرا حسن ہم جلوہ گر دیکھتے ہین / جہان دیکھتے ہین جدھر دیکھتے ہین

کرین کیونکہ دل کی نہ ہم پاسداری / کہ ہر دل مین ہم تیرا گھر دیکھتے ہین

نہین رکھتے نام اور کو وہ جو اپنے / گریبان مین مُنہ ڈالکر دیکھتے ہین

ترا رخ ہے یہ صاف حیران ہو کر / ترے مُنہ کو آئینہ گر دیکھتے ہین

قدم کیونکہ بحر محبت مین ڈالین / کہ ہر موج موج خطر دیکھتے ہین

کہان ہین وہ آنکھین ہماری کہ دیکھین / ظفر اوسکو اہل نظر دیکھتے ہین

وا ے ای بیخبرو تمکو خبر خاک نہین / کہ سفر سر پہ ہے سامان سفر خاک نہین

تیرے بیمار کی کیا خاک کرے کوئی دوا / ہوتا اکسیر کا بھی اوسکو اثر خاک نہین

برسون گذرے کہ ہوئی خاک ہماری برباد / ابتو اُس کوچے مین ای باد سحر خاک نہین

جلکے ہم خاک ہوے عشق مین اوسکے لیکن / اُسکو ابتک اثر سوز جگر خاک نہین

ذرہ ذرہ مین ہے یان خاک کے پیدا خورشید / لیکن آتا تجھے غفلت سے نظر خاک نہین

دے ہے تقدیر سوا اونکو ہنرمندون سے / جنکو جز بے ہنری آتا ہنر خاک نہین

خاک مین آنسوؤنکو میرے ملاتا کیا ہی
تجکو ای دیدۂ تر قدر گہر خاک نہین

گرم جوشی جو ہی اس ہستیِ موہوم پہ یہ
اور فرصت ہی نہین مانند شرر خاک نہین

ابر مژگان سے رکھا مین نے ہمیشہ سیراب
لیکن اس نخل محبت مین ثمر خاک نہین

آئنہ کیونکہ ترے حسن کا ہو عیب نگر
پڑتی ہان چاند پہ ای رشک قمر خاک نہین

ہم سے ظاہر وہ ہوے صاف تو کیا ہوتا ہی
دل تو صاف انکا ہوا ہم سے ظفر خاک نہین

مجھے تیغ نگہ سے قتل کر تو سوچتا کیا ہی
نگاہ ناز سے تیری زیادہ خونبہا کیا ہی

طبیبوں سے علاج دردمند عشق کیا پوچھے
وہ کیا جانے کہ ہو کیا درد اسکی دوا کیا ہی

نمک چھڑکے نہ وہ زخموں پہ جبتک کوئی کیا جانے
کہ لذت عشق مین کیا ہی محبت مین مزا کیا ہی

تری آنکھوں سے جاری آنسوؤں کا آج ہی دریا
بتا دے مجھکو بھی تو ای ظفر یہ ماجرا کیا ہی

غزل

شکل انسان مین خدا تھا مجھے معلوم نہ تھا
حق سے ناحق مین جدا تھا مجھے معلوم نہ تھا

باوجودیکہ دلا مژدۂ نحن اقرب
مین نے قرآن مین سنا تھا مجھے معلوم نہ تھا

مطلع دل پہ مرے چھایا تھا زنگ کی بدلی
چاند بادل مین چھپا تھا مجھے معلوم نہ تھا

ہو کے سلطان حقیقت اسی آب و گل مین
در بدر مثل گدا تھا مجھے معلوم نہ تھا

ہو کے خاموش عجب ہمنے تماشا دیکھا
رنگ بیرنگ ہوا تھا مجھے معلوم نہ تھا

غزل بسمل

بسم اللہ الرحمن الرحیم

عجب ڈھب کی یہ تعمیر خراب آباد بستی ہی
جو پستی یان بلندی ہی بلندی یان کی پستی ہی

تردد کیون تمھین اے ساکنان ملک ہستی ہی
عدم کی راہ سیدھی ہی بلندی ہی نہ پستی ہی

سر مرقد مرے آکر لگا وہ پوچھنے یارو
یہ کسکی قبر ہی جسپر بڑی حسرت برستی ہی

بنایا اوس صنم کے عشق نے مسکن مرے دل مین
خدا کے گھر مین بھی ہونے لگی اب بت پرستی ہی

حصول جاہ کی تدبیر جو یہ لوگ کرتے ہین
ہماری طمع باطل دیکھکر تقدیر ہنستی ہی

وصال اوسکا عوض مرنے کے گر ٹھہرے غنیمت ہی
متاع وصل جانان جان دینے پر بھی سستی ہی

عجائب رنگ دیکھا ہمنے اس نیرنگی دنیا کا
کبھی بستی مین صحرا ہی کبھی صحرا مین بستی ہی

رہائی حشر تک ممکن نہین ہی زلف جانان سے
کبھی چھٹتی نہین بسمل طبیعت جب سے پھنستی ہی

غزل

اگر دل تجھے دعوی عاشقی ہی
مٹا دے گلا دوستی بس یہی ہی

کسی نے نہ پوچھا کہ کیا تجھپہ گذرا
عجب رنگ الفت عجب دوستی ہی

فخر ہی فقر خدا کیا قدرت اللہ ہی
شاہ بدتر ہی گدا سے جو گدا ہی شاہ ہی

اشک آنکھون مین زبان پر نالہ لب پر آہ ہی
نوجوانی کا ہی عالم بیکلی بیحد چاہ ہی

دل سے ہوکر سون جدا پھر ایسا ملنا کیا ضرور
صاف کیجے پہلے دل کو پھر صفائی کیجیے

اپنا عاشق جانکر کہتا ہی مجھ سے وہ صنم
بادشاہی کر چکے صاحب گدائی کیجیے

کی وفاداری بہت کچھ بیوفائی کیجیے
جان دیکر ترک تجھسے آشنائی کیجیے

غزل

خواب تھا یا خیال تھا کیا تھا
ہجر تھا یا وصال تھا کیا تھا

کل جو دل دو دو ہاتھ اچھلتا تھا
وجد تھا یا وہ حال تھا کیا تھا

مصحفی کل جو چپ تو بیٹھا تھا
کیا تجھے کچھ ملال تھا کیا تھا

جی سے مجھے چاہ ہی کسیکی
کیا جانے کوئی کسیکے جی کی

رونے پہ مرے جو تم ہنسو ہو
یہ کونسی بات ہی ہنسی کی

شاہد رہیو تو ای شب ہجر
جھپکی نہین آنکھ مصحفی کی

یہ ہی وہ درد کہ جس درد کا چارا ہی نہین
وان پڑی آنکھ جہان اپنا گذارا ہی نہین

وعدۂ وصل زبانی ہی مین کیونکر مانون
ہاتھ پر ہاتھ تو اس شوخ نے مارا ہی نہین

ہو کنارہ تو لگے کوئی کنارے سے کہین
بحر الفت کا جو ڈھونڈھا تو کنارا ہی نہین

مصحفی کیونکہ سبکبار کہون اپنے تئین
بار ہستی کو تو سر سے اوتارا ہی نہین

غزل جرأت

غم بہت دنیا مین ہی پر عشق کا غم اور ہی
ہی اسی عالم مین لیکن اوسکا عالم اور ہی

بیچ تھوڑا سا اٹھانا تجھکو ہمدم اور ہی
تن مین مجھ بیمار غم کے دم کوئی دم اور ہی

زخم دلکو منت جراح کچھ لازم نہین
زخم ہی یہ اور ہی کچھ اسکا مرہم اور ہی

دیکھ مجھ غمکشتی جرأت [illegible] کرے
چپ رہو کچھ اندنون مین اوسکا عالم اور ہی

غزل میان نظیر

جو تو کہتا ہی اے غافل یہ میرا ہی یہ تیرا ہی
یہ جھگڑا ہی اوسیکا ہی نہ میرا ہی نہ تیرا ہی

تو اول سوچ تو دل مین کہ تو ہی کون اور کیا ہی
نمازی ہی شرابی ہی اُچکا ہی لُٹیرا ہی

فرشتہ ہی پری ہی دیو ہی یا آدمی جن ہی
بلا ہی بھوت ہی یا من مزور یا کمیرا ہی

تری کیا ذات ہی کیا نام ہی کیا کام کرتا ہی
مسافر ہی وطن ہی یا ترا اسجا پہ ڈیرا ہی

جب ان چیزون سے تو اپنے تئین کچھ چیز ٹھہرا لے
تو اوسکے بعد پھر کہیو یہ میرا ہی یہ تیرا ہی

یہ چیزین تو غرض کیا ہین تو اپنا ہی نہین مالک
سمجھ اے بے خبر نادان یہ کس غفلت نے گھیرا ہی

تو کچھ سوت کا دھاگا عبث بل پیچ کھاتا ہی
یہ سب وہم غلط ہی اور قصور فہم تیرا ہی

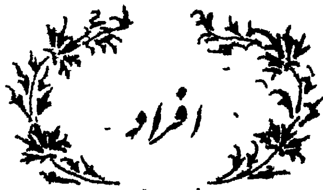
تو کیا جانے کہ تجھسا کتنے کس چرخے مین کاتا ہی
تو کیا جانے کہ تجھکو کس اٹیرن مین اٹیرا ہی

تماشا ہی مزا ہی سیر ہی کیا کیا اہا ہا ہا
مصور نے عجب کچھ رنگ قدرت کا بکھیرا ہی

ترقی مین تنزل ہی تنزل مین ترقی ہی
اندھیرے مین اُجالا ہی اوجالے مین اندھیرا ہی

طلسمات حقیقی ہی یہ کچھ سمجھا نہین جاتا
یہی چاند اور یہی سورج یہی شام اور سویرا ہی

نظیر اللہ اللہ اس جہان مین دم غنیمت ہی
کہان ہم اور کہان پھر تم کوئی دم کا بسیرا ہی

افراد

صبح پیری شام ہونے آئی میر — تو نہ چیتا اور بہت دن کم رہا

زندگی زندہ دلی کا ہی نام — مردہ دل خاک جیا کرتے ہین

طفلی سے گریہ کا یہ کھلا حال وقت مرگ — آغاز ہی مین روتے تھے انجام کے لیے

زندہ وہی ہین جو کہ ہین تم پر مرے ہوئے — باقی جو ہین سو قبر مین مردے بھرے ہوئے

اوس بلا سے جان نے آتش دیکھیے کیونکر بنے — دل سوا شیشے سے نازک دل سے نازک خوے دوست

کیون تو گھبراتا ہی دل کس سوچ نادانی مین ہی — پیش آتی ہی وہی جو کچھ کہ پیشانی مین ہی

غم جو گذرے ہی مرے دل پہ بیان کیا کیجے — پر جہان بس نہ چلے ہاے وہان کیا کیجے

کس سے کہون مین جاکے برائی نصیب کی — لگتے ہی دل خدا نے جدائی نصیب کی

رسم و راہِ دوستی مین جان تمھین ہم دے چکے — تم ہمارے ہو نہ ہو پر ہم تمھارے ہو چکے

سنکے یہ کہتا ہی میرے نالۂ جانکاہ کو — کیون مجھے ایسا بنایا کیا کہون اللہ کو

خدا نے جس گھڑی پیدا ترا جمال کیا — قضا یہ بولی کہ آج آسنے کمال کیا

چاہیے اچھون کو جتنا چاہیے — یہ اگر چاہین تو پھر کیا چاہیے

گردش مین تیرے لیے جہان ہی — او خانہ خراب تو کہان ہی

ملک خصال پریوش فرشتہ خو کہتا — مجال تھی کہ سگِ یار کو مین تو کہتا

جھڑکی سہی ادا سہی چین جبین سہی — سب کچھ سہی پر ایک نہین کی نہین سہی

صدا دو لشکر سے یار سے آواز آتی ہی — محبت مین جو بٹ جائے وہ اس کا رہین آئے

آہ اے دل یہ تونے کیسی کی
ہٹ ترے دل کی ایسی تیسی کی

آہ کیجے تو آن جاتی ہے
گر نہ کیجے تو جان جاتی ہے

آہ کیون بار بار کرتا ہے
سچ بتا کسکو پیار کرتا ہے

یہ سمجھا نو کہ آہ کرتا ہون
جی نکلنے کی راہ کرتا ہون

دل سے کہدو کہ آہ سرد کے ساتھ
ٹھنڈے ٹھنڈے چلے تو چل نکلے

دل ہے تو دل لگی بھی کسی جا ضرور ہے
یہ راست ہے تو کہیے مرا کیا قصور ہے

چھپائے سے یہ حال چھپتا نہین
میان دل پھنسا ہے تمھارا کہین

دل دیا جان دیا جان نجانا تمنے
اک سخن ہمنے کہا مان نمانا تمنے

دل دیکے ہمنے یار کو دلبر بنا دیا
اتنے ستم سے کہ ستمگر بنا دیا

دل سے لو لگا ہین کام رہبر کا
کیا پتا چاہیے ترے گھر کا

غم دل کو پسند ہو گیا ہے
سونا سوگند ہو گیا ہے

غم کھاتا ہون لیکن مری نیت نہین بھرتی
کیا غم ہے مزے کا کہ طبیعت نہین بھرتی

خون رگ مجنون سے ٹپکا فصد لیلی نے جو لی
عشق مین تاثیر ہے پر جذبہ دل چاہیے

کر دیا اک جان دو قالب عشق نادر کار نے
درد سر ہمکو ہوا صندل لگایا یار نے

سر بوقت ذبح اپنا اوسکے زیر پاے ہے
یہ نصیب اللہ اکبر لوٹنے کی جاے ہے

جدا کرتے ہین سر پر یہ نہین جلاد کرتے ہین
کہ بازو تولکر بے بال و پر آزاد کرتے ہین

وہ خفا ہو کر جو اپنے گھر چلے
خانہ ویرانی ہماری کر چلے

شیشہ لا ساقی کہ ہے دورا تمام
چلتے چلتے بھی کوئی ساغر چلے

کشتہ جی سے ترا گذر ہی گیا
ایسی کاری لگی کہ مر ہی گیا

چین کرلو چار دن افلاک کے سایہ تلے
جاگنا ہیگا بھلا افلاک کے سایہ تلے
پھر خدا جانے کہ کیا ہو خاک کے سایہ تلے
حشر تک سونا ہی آخر خاک کے سایہ تلے

صبر و طاقت سبھی گئے دل سے
ای مرے داغ دل سے تو نہ گیا
اگر سیدھی کہیے تو ترچھی نظر ہی
سوال دگر ہی جواب دگر ہی

دست سوال سیکڑون عیبونکا عیب ہی
جس ہاتھ مین عیب نہین دست غیب ہی
ہرگز نہ رکھو زخم جگر پر مرے مرہم
یہ داغ سیے جائینگے جب جائینگے مرہم
ہنستی ہی قبر اہل غرورون کی شان پر
پتلا تو خاک کا ہی دماغ آسمان پر

اب تو جاتے ہین بتکدے سے میر
پھر ملینگے اگر خدا لایا

آنسوؤن مین ہی یہ نقشہ میرے چشم زار کا
بنگیا ہی صاف ڈورا موتیونکے ہار کا
ای ذوق تکلف مین ہی تکلیف سراسر
آرام مین ہی وہ جو تکلف نہین کرتا

تکلف نہین ہمسے زیبا تمھارا
تمھارا ہمارا ہمارا تمھارا
کیا مصیبت زدونکا جینا ہی
سیکڑون داغ ایک سینا ہی
ادھر دیکھنا اور ادھر جانے والے
سنیے تو بتا دینگے ہم جانے والے
دشمنی نے سنا نہوئیگا
دوستی نے جو ہمین دکھلایا

یا خدا عشق صنم کا کوئی بیمار نہو
دم نکل جائے بلاسے پہ یہ آزار نہو
شعلہ رویون ہی مین جھلا دل بیتاب اپنا
کیا ہی انگارون پہ ٹھہرا ہی یہ سیماب اپنا
تسخیر ملک کی ہی بنا اتفاق سے
برباد ہوگئی ہی ریاست نفاق سے
تفرقہ ایسا بھی کم دیکھا ہی ای ہمدم کہین
جی کہین ہی دل کہین ہی اور ہین ہم کہین
کسیکے لینے دینے مین نہین کعبہ نے شیخ
تمھارا غم ستاتا ہی اسے

تجھ سے دیکھا سبکو اور تجھکو نہ دیکھا جو نگاہ
تو رہا آنکھوں میں اور نہاں ہی آنکھوں سے رہا

تیرے دھوکے میں یہ دل ناداں
ہر کسیکو پکار اٹھتا ہے
سر مرا کاٹ کے پچھتائیگا
کسکی پھر جھوٹھی قسم کھائیگا
نزع میں ہیں نہ ادھر آئیگا
ابھی کیا سن ہے دہل جائیگا

ویسے کسیکو تاب جہاں تک ترا چلے
پاؤں کے بدلے ہاتھوں سے راہ خدا چلے

گر بادۂ توحید پییں اہل شراب
ہفتاد و دو ملت کی ہو تکرار فراموش
اسرار حقیقت سے خبردار جو ہوتے
ہفتاد و دو ملت میں کبھی جنگ نہ ہوتا

سنتے نہ ہماری پھر خبر لی
چھاتی پتھر کی کیوں جی کر لی
جب موت کسیطرح نہ آئی
گھبرا کر ہمنے عاشقی کی
دم آخر ہی بیٹھ جا مت بیا
ٹک ٹھہر جا کہ ہم بھی چلتے ہیں

اگر بخشے زہے رحمت نہ بخشے تو شکایت کیا
سر تسلیم خم ہے جو مزاج یار میں آئے
نہ وہ لطف و عنایت اور نہ وہ پہلی بات تجھی ہے
غرض لاحق جو ہوتی ہے کبھی انسانکی انسان سے
تو نے دل اچھا کیا جو اوس سے یاری چھوڑ دی
ہاں میاں سچ ہے جو دیکھی چیز پیاری چھوڑ دی
جو سمجھے اپنا جو اوسکا دل کسی پر آیا ہے
مر چکا از مرگ عیسی آپ ہی بیمار ہے
ہم آپ سے تم ہوئے کہ میر ہوئے
انھیں زلفوں کے سب اسیر ہوئے
تمنا ہی دل میں [illegible] آئیگی
ردوانہ [illegible] ولیکن بات کہتا ہے ٹھکانے کی
[illegible] تمنا ہوں [illegible]
[illegible] اپنا حسینوں ہی [illegible]
[illegible] سے تجھکو [illegible]
[illegible] زندگی برباد ہے

[illegible] آرزو نہ ہو
[illegible] دیدار ہوگا

اتمو ترسے دیوانے پہ یہ آن بنی ہے — اعضا شکنی ہوچکی اب جان شکنی ہے
اک نان سگ کے لیے منت دو نان مشکل — اس سگ کے لیے منت سگبان مشکل
کیا ہوا ہمکو بیٹھو وسے بیٹھے — شمع کی پشت و رو برابر ہے
صبر کا کرنا دلا بیجا نہین — دیکھ تو ہوتا ہے کیا گھبرا نہین

اک مدت پاسے غبار رہے اک مدت گلخن تابی کی — برسون ہم یون ہین گھر سے نکلے عشق نے خانہ خرابی کی
سوا اے اندوہ و یاس حرمان ہم انہ حاصل جہانسے ہمکو — اٹھائین کانٹے پہ بار ہستی سفر ہے بہتر یہانسے ہمکو
سینے مین سوزش ہے اور ضبط فغان کا حکم ہے — آگ گھر مین لگ رہی ہے اور بجھانا منع ہے
طفلی مین چلے گھٹنیون اب جھک گئی گردن — جب پاؤن نہ اوٹھتے تھے تو اب سر نہین اٹھتا
سنگ لیئین دیکھ اوسے تاب لائین آنکھین — وقت تجھے کام کے کچھ کام نہ آئین آنکھین
عشق کو سہل سمجھ سب نے ملائین آنکھین — ہجر شاباش تجھے خوب دکھائین آنکھین
ہردم بتون کی صورت رکھتا ہے دل نظر مین — ہوتی ہے بت پرستی اتمو خدا کے گھر مین

اہل غیرت کی زندگانی ہے — آبرو کس کوئین کا پانی ہے
جام جم رکھدے طاق کسرے پہ — میرا چلو شراب سے بھر دے
مین بندہ ہون ترا خدا جانتا ہے — خدا جانے تو مجکو کیا جانتا ہے
بتون کو کوئی اور کیا جانتا ہے — بڑے سنگدل ہین خدا جانتا ہے
مرا حال ظالم تو کیا جانتا ہے — جو گذرے ہے مجھپر خدا جانتا ہے
ہوا گل کو کیا کچھ نہین بھید پاتے — گئی رات شبنم کو پانی چواتے
قاصد ابس یہی پیغام ہمارا کہنا — واہ او وعدہ فراموش ترا کیا کہنا
کوے صنم مین سب سے ہمارا سوال ہے — احوال پوچھتے ہین سے کوئی مفلس کا مال ہے

قتل بے شمشیر ہم تو ہو گئے
آئینہ دکھلا دیا وہ ہو گئے

اہلِ دولت سے کوئی نزع مین اتنا پوچھے
ساتھ کیا کیا لیا اسوقت مین کیا کیا چھوڑا

ہم سرِ شام سے مشتاق ملاقات رہے
کہیے ای وعدہ فراموش کہان رات رہے

چومنے کے لیے جب مانگون کفِ پا مانگون
منہ مرا کیا لبِ شیرین کا جو بوسا مانگون

بوسہ کہتے ہو نہین دینے کا
یہ بھی ایک ڈھب ہی لگا لینے کا

گر مزارون پہ وہ خرام کرین
مردے جی اوٹھین اور سلام کرین

کب تلک جیونگا مین موت اکدن آنی ہے
ہجر مین جو آجائے عین مہربانی ہے

بہت قمری سکے تئین سرو ستایا تو نے
راست تو یہ ہے کہ پھر پھل بھی نہ پایا تو نے

عبث شیخ و برہمن دیر و کعبے پر جھگڑتے ہین
یہ نادان آہ وہ چلتے ہین جسمین پھیر پڑتے ہین

اوٹھ گئی ہین سامنے سے کیسی کیسی صورتین
روئیے کس کے لیے کس کس کا ماتم کیجیے

دنیا مین گرچہ فکر تجھے سو لگی رہے
آصف یہ شرط ہے کہ اودھر لو لگی رہے

عبث تم اپنا روکاوٹ سے منہ بناتے ہو
وہ آئی لب پہ ہنسی دیکھو مسکراتے ہو

کسطرح سے ماہ نو انجم کے عقدے وا کرے
جس جگہ لاکھون گرہ ہوین ایک ناخن کیا کرے

کیون فق ہے آج رنگ رخ آفتاب کا
کھولا ہے بند یار نے شاید نقاب کا

آج پہلو مین ہمارا دل ناشاد نہین
کسکو دے آئے کہان بھول آئے یاد نہین

کرے جب انت ہی تو مرگ سے کیا چارہ سازی ہے
دلا جب اٹھ گئین نردین قریب ختم بازی ہے

جبتک ہے روح جسم مین چلتے ہین ہاتھ پانو
دولہے کے دم کے ساتھ یہ ساری برات ہے

الٹی ہو گئین سب تدبیرین کچھ نہ دوا نے کام کیا
آخر اس بیماری دل نے اپنا کام تمام کیا

ذکر میرا مجھسے بہتر ہے کہ اوس محفل مین ہے
رتبہ دیکھو میرے کینے کا کہ اسکے دل مین ہے

بل میں پھنسائیگی یہ کسی بیگناہ کو
ہوا سے بال لٹکنے جو رخسار ونپہ ہلتے ہین
شل نی ہر استخوان سے درد کی آواز ہے
کسی سے گو جدا ہین شل تار ساز ہم لیکن
کا ٹوشیمین اتبک چلی جاتی ہین گومین مرگیا

چوٹی سے پیچ یا وہین زلف سیاہ کو
دل ہمارا ٹک گئے ہر بیٹھ دونون قت ملتے ہین
یہ نہین معلوم یارب سوز ہی یا ساز ہے
ذرا چھیڑے سے ملتے ہین ملا کے جسکا جی چاہے
جانے گل کا نٹے مری تربت یہ ظالم دھر گیا

اچھے برے کا موئین مرتا ہی ایک
گر ہے طلب تجکو غرض ہو حصول

کیون نکرے آدمی پھر کام نیک
جہد کرا سمین نہو ہرگز ملول

ہے ہے ٹک اسطرف کو ابھی پھر کے دیکھلو
میری نظر مجھی کو لگے دور چشم بد

اک ناتوان کا جاتا ہے جی پھر کے دیکھلو
اسدم تو ین رسم ہو یہ نہ پھر کے دیکھلو

وہ نہین بھولتا جہان جاؤن
کیون خفا رشک حور ہوتا ہے

آہ مین کیا کرون کہان جاؤن
آدمی سے قصور ہوتا ہے

تمنے جو صاحب سلامت دور کی منظور کی
ہمکو بھی منظور ہے صاحب سلامت دور سے

لوح مزار پر بھی یہ مصرع لکھائینگے
کوچہ یار عین کاشی ہے

مرجائینگے یہ دل ہے کسی سے لگائینگے
جوگیا دل رہان کا باشی تھا

باغ ارم سے بہتر میرہین تری گلی ہے
میرا اس زندگی سے موت بھلی
وصل ہونا تھا سو وصال ہوا

ساکن تری گلی کا ہیران ہین وی ہے
لوگ یہ تو کہیں وہ مسافر ہے
او یہ جھگڑا ہی تمام ہوا

وصل کو تو محال کہتے تھے
مرگئے پر نہوا یار خبر گیر کبھی

مرنے کو بھی وصال کہتے ہیں
پھر بے چلے کوئی نہ پوچھے یہ نہ پوچھے

جو ہاتھ ہار تھا مری گردن کے تو واسطے
زندہ عیسی سے بھی ہوتا نہیں مارا اسکا

کیہ بنا ہی وہ سر دشمن کے واسطے
آگ پانی مین لگاتا ہی شرارا اسکا

کیا بھروسا ہی زندگانی کا
زندگی یہ حباب کی سی ہی
مین جو بولا کہا کہ یہ آواز
نازکی اُن لبون کی کیا کہیے

آدمی بلبلا ہی پانی کا
یہ نمائش سراب کی سی ہی
اوسی خانہ خراب کی سی ہی
پنکھڑی اک گلاب کی سی ہی

اللہ رے روشنی مرے سینے کے داغ کی
اندھیاری رات مین نہین حاجت چراغ کی

جو مرو زبان یہ بات لائے
نظر بدلی جو دیکھی اوس صنم کی
صندلی رنگون پہ مائع دل ہوا
خاکسارون سے جو رکھیگا غبار
درد سر کی جو بہت دوا لایا
مسی مالیدہ لب پر رنگ پان ہی
عاشق کا بانکپن نہ گیا بعد مرگ بھی

ہی بات تو یہ کہ کر دکھائے
ندی نالے نے فرصت ایکدم کی
درد سر کی کسکے ماتھے جائیگی
اے فلک بدلی تری ہو جائیگی
خاک پا یار کی اوٹھا لایا
تماشا ہی تہ آتش دھوان ہی
تختے پہ جو لٹایا وہان بھی اکڑ گیا

مرنے کے بعد راحت دنیا ہوئی نصیب
پوشاک قطع ہوتی ہی نہلائے جاتے ہین

شکر للہ کہ جان پر آئی
نہ شکایت زبان پر آئی

اودھر دیکھو کہ کس نازو ادا سے یار آتا ہی
شمیم کاکل پیچان سے مین ہوا اوڑھ گیا

مسیحا کی موئی امت کو ٹھوکر سے جلاتا ہی
تو آپ کہنے لگے اسکو سانپ سونگھ گیا

بولی اوسکی جو کان پڑتی ہی
[illegible] مین جان پڑتی ہی

توبہ کی یار سے مرتے یہ غضب تو دیکھو
جب کہ مین خاک ہوا خاک سے پیمانہ ہوا

پہلے مین خاک ہوا خاک سے پیمانہ ہوا
تب میسر مجھے اک بوسہ جانانہ ہوا

تھے نہ جیتے جی کم فرصت ہم اپنے غم سے کم خالی
چلو اب ہو چکا ملنا نہ تم خالی نہ ہم خالی

ہم تو رخصت ہو چلے اور تمکو خوش رکھے خدا
دل ہمارا یان رہا اور تن سے فریاد و کہ جا

کریمی کی صفت سنکر یقین آیا مرے دلکو
گناہون کو مرے بخشے خدا مجھپر کرم کردے

مر گئے ہم تو چاہ مین تیری
کچھ نہ ٹھہرے نگاہ مین تیری

کچھ تو اوس الفت اگلی کے تئین یاد کرو
خاکساری مری ناحق کو نہ برباد کرو

ذرا دیکھنا خاکساری ہماری
ملی خاک مین خاکساری ہماری

مژہ پر اشک کے رہنے کا عقدہ آج کھلتا ہی
گران قیمت گہر ہی اسلیے کانٹے پہ تلتا ہی

تھمتے تھمتے تھمینگے آنسو
رونا ہی یہ کچھ ہنسی نہین ہی

تم جو کہتے ہو ہی بجا صاحب
ہم برے ہی سہی بھلا صاحب

نہ بیجرم رکھا اوسنے ہی تیغ گلے کو
کچھ منہ سے بری بات نہ نکلی تھی بہکنے کو

عاشق سے بھی ہوتا ہی کہین صبر و تحمل
وہ کام بتاتا ہی جو آتا نہین ہمکو

گر یار مے پلائے تو پھر کیون نہ پیجیے
زاہد نہین ہین شیخ نہین کچھ ولی نہین

آدمی کیا ہی فرشتے کی نہین سنتے ہین
بھوت بنجاتے ہین جب چڑھتا ہی شیطان سر

صبح ہوتی ہی شام ہوتی ہی
عمر یونہین تمام ہوتی ہی

جب عزیزو مرے ایام بھلے آوینگے
وصل کی گھات مجھے آپ ہی بتلاوینگے

جب جنے تیری الفت کا مزا پایا ہی
کچھ اور نہ عالم مین اوسے بھایا ہی

ترچھی نظروں سے نہ دیکھو عاشق دلگیر کو
کیسے تیر انداز ہو سیدھا تو کرلو تیر کو

عجب نعمت ملے اسکو کہ جو رب کا بنے عاشق
اور اسکی ہی توقع پر یہ دنیا اس سے چھٹ جائے

عشق کی جلوہ گری ہر آن ہے
عاشق و معشوق اسکی شان ہے

عجب حال ہے مجھ ناتوانکی مرغ بسمل کی تڑپ
ہر قدم پر ہے گمان یان رہگیا وان رہگیا

حاسد کو ایک دم نہیں صحت جہان مین
رنج حسد ہے جان پر جب تک کہ جان مین

چلنا ہے رہنا نہیں اور چلنا ہے سوے منزل
آلیسے صبح سہاگ پر کوان گند ہاوے سلیں

پکارا کرو مجکو اپنا غلام
یہ میرے لیے سب سے اشرف ہے نام

گر چند روز خوبی سے تیری گذر گئی
غافل نہو کہ کل کی کسیکو خبر نہین

سجانی تو نے او غافل ہماری قدر نعمت کی
یہی عہد مروت ہے وفا اسکو ہی کہتے ہین

کوے جانان مین پہنچکر کیا دلا کرتا ہے نام
اس گلی مین تجھسے بہتر سیکڑوں افتادہ ہین

بند رہنے کا نہین کام اپنا
بندہ پرور ہے خداوند اپنا

کوچ کی اسکے اب طیاری ہے
تیرا حافظ جناب باری ہے

آہ یہ تیر کا سے گلے پہ مثل خنجر ہوگیا
نالۂ مرغ سحر اللہ اکبر ہوگیا

وہ کبھی ہوگا کوئی امید بر آئے جسکی
اپنے مطلب تو نہ اس چرخ کہن سے نکلے

الحمد ٹھکانے لگی محنت اپنی
طے ہوئی آخر منزل مین مسافت اپنی

قید ہستی سے چھٹے رنج سے راحت پائی
فارغ البال ہوے خوب فراغت پائی

اذان تو کعبے مین ناقوس نے دیر مین تجھکو پکارا
کہان کہان ترا عاشق تجھے پکار آیا

بگاڑا دین کو اپنے کہین دنیا ہی بنجائے
نہ کچھ دین ہی رہا باقی نہ دنیا کے مزے پائے

عبادت مین ترقی جز توکل کے نہین ممکن
توکل نردبان ہے یعنی اس بام عبادت کا

دشنام سن کے چپ نہ رہین ہم تو کیا کرین
جس منہ سے شکر کرتے ہین کیونکر گلا کرین

ہی پاس بیٹھنے مین جو رسوائی کا خیال
اتنا تو ہو کہ دور سے آنکھیں لڑا کرین

چپ ہو کیون کچھ منہ سے فرماؤ خدا کے واسطے
آدمی سے بت نہ بنجاؤ خدا کے واسطے

درد ہی اور درد ہی اور درد ہی
سب کچھ اس لذت کے آگے گرد ہی

یان خودی مین اور خدا مین ہی گھر
کس طرف بہکا پھرے ہی خبر ہی

وہ اگر ہی یار تو سب یار ہین
گر وہ ہی اغیار سب اغیار ہین

آرزو رکھے تو رکھ اللہ کی
ہی یہی اک یار سب مین یار کی

کوچۂ جانان سے خاک لائینگے
اپنا کعبہ الگ بنائینگے

جمتی نہین ہی ران کسی شہسوار کی
کیا شوخیان ہین ابلق لیل و نہار کی

مہر کی تجھسے توقع تھی ستمگر نکلا
موم سمجھے تھے ترے دلکو سو پتھر نکلا

نبض بیمار کی ای رشک مسیحا دیکھی
آج کیا آپ نے جاتی ہوئی دنیا دیکھی

رستے ہے منتظر منتظر یار کے
یہ دیدے نہ دیدے ہین دیدار کے

جتا دیا ہی خدا کو گواہ کرتے ہین
بچو فلک سے کہ ہم آہ کرتے ہین

ایک جا رہتے نہین عاشق بدنام کہین
دن کہین رات کہین صبح کہین شام کہین

بندے ہین آپ خدا کے خداوند کہتے ہین
کچھ شرط بندگی بھی ادا ہو تو جانیے

غارت کیا ترا حسن سب گنوایا
یہ سبز قدم کہان سے آیا

لاے اوس بت کو التجا کرکے
کفر توڑا خدا خدا کرکے

یون وہ بے آس ہوکے میرے پاس
پاس آتی ہی آسرا کرکے

بعد مردن یہ ہوئی بے ادبی واے نصیب
وہ تو بیدل ہو جنازہ مرا بر دوش چلے

ہمسے کسکو پہونچی نہ راحت اور اذیت کسی کو ہوے
جان پڑی تب بانکے تھے مرکے وبال دوش ہوے

عشق میں طرفین سے الفت برابر چاہیے
جو بدل بندہ ہوا وسکو بندہ پرور چاہیے

آتشیں رخ پہ ترے خال کا آنا کیسا
تھا تبسم انار پہ بارود کا دانا کیسا

دل کی جو حسرت تھی بر آگئی
صورت محبوب نظر آگئی

شکل امید تو کب ہمکو نظر آتی ہے
صورت یاس بھی جب بن کے بگڑ جاتی ہے

پی کر شراب درد تہ جام دیگیا
وہ شوخ ہمکو بوسہ بہ پیغام دیگیا

گھر سے گئے ننگ سے گئے نام سے گئے
ہم تجھسے دل لگا کے سبھی کام سے گئے

مدت سے وہ تپاک تو موقوف ہو گئے
اب گاہ گاہ بوسہ بہ پیغام رہگیا

آشنا ہو چکا ہوں میں سب کا
جسکو دیکھا سو اپنے مطلب کا

جس گھر میں ولا عشق کی بنیاد نہووے
گر خانہ خدا ہووے تو آباد نہووے

صورت تقلید میں کب معنی تحقیق ہیں
رنگ گو ہو پر گل تصویر میں کیدھر ہے بو

دور سے سمجھے تھے ہم فتراک میں نخچیر ہے
پاس جا دیکھا تو دل ہی پار اسکے تیر ہے

گفتگو کرنے میں مصروف جو ہم رہتے ہیں
جانتا کون ہے کس سوچ میں ہم رہتے ہیں

نہ دنیا میں رسوا تو کر تو مجھے
کہ ہے شرم پیدا کیے کی تجھے

بوڑھے ہوئے رہے نہ تکلف شباب کے
وہ دھوپ تھی جو ساتھ گئی آفتاب کے

اچھا ہوا شباب کا عالم گذر گیا
اک جن چڑھا ہوا تھا جو سر سے اتر گیا

شکوہ بے نوکری کرتے ہیں جو ناداں ہیں
آپ خود آقا ہیں وہ جب تک کہیں نوکر نہیں

مدعی ہمکو کھڑے صاف برا کہتے ہیں
چپکے تم سنتے ہو بیٹھے اسے کیا کہتے ہیں

پڑے بھٹکتے ہیں لاکھوں دانا کروڑوں پنڈت ہزاروں سیانے
جو خوب دیکھا تو یار آخر خدا کی باتیں خدا ہی جانے

شکوہ نہیں ہے گردش لیل و نہار کا
جس حال میں ہوں شکر ہے پروردگار کا

چومتا ہی بت کو کس پر یہ مین شیخ
سنگ اسود بھی تو آخر سنگ ہی

شکر کر تھوڑا سا بھی گر ہو فراغ
آسمان دون بڑا دل تنگ ہی

بلبلین گل پر فدا ہم یار پر
ای صبا یہ اپنا اپنا رنگ ہی

لب شیرین یار کے آگے
قند گر ہی تو شہد شیرہ ہی

ای جنون وحشت جنون مین عمر تیری ہی عزیز
باز آیا مین کفن سے غسل سے کافور سے

ہونی ہوتی ہی جبکہ بربادی
عشق خانہ خراب ہوتا ہی

یار آمادہ شر روز رہا کرتا ہی
سامنا موت کا ہر روز رہا کرتا ہی

تیرے روے آتشین کے طواف کرنے کے لیے
شمع کو درکار ہی منہ اور زبان گلگیر کو

جانتے تھے کہ مزا عشق مین حاصل ہوگا
یہ نہ سمجھے تھے کہ جینا ہمین مشکل ہوگا

ہم ہین مشتاق سخن اور ادھر گویائی نہین
اسلیے تصویر جانان ہمنے کھنچوائی نہین

دل کے آئینے مین ہی تصویر یار
جب ذرا گردن جھکائی دیکھ لی

خنجر کے ہاتھ کی پہونچی تجھے پہونچی کہ نا پہونچی
جو پہونچی ہو تو لکھ بھیجو مری پہونچی کی بھی پہونچی

آرزو ہی کہ ہر اک عضو بدن دل ہو جائے
لذت درد سراپا مجھے حاصل ہو جائے

قطعات

عاجز نواز دوسرا تجھسا کوئی نہین
سائل ہون مجکو قید کم و بیش کی نہین
رنجور کا انیس ہی ہمدم علیل کا
محتاج ہی کریم کثیر و قلیل کا

دل تو کہے ہی آنکھون نے ہمکو کیا خراب
آنکھین کہ مست ہین دل ہی نے ہمکو دبا دیا
بگڑا کسیکا کچھ نہین ای ذوق مفت مین
دونون کی ضد نے خاک مین ہمکو ملا دیا

دو دین سے ہوا نہ ایک مطلب حاصل
کھٹکے ہی مین ہر گھڑی ہماری گذری

عقبے کا بنا نہ کام دنیا کا بنا	بیفائدہ زندگی ہماری گذری
قسمت کیا جس روز کہ قسام ازل نے	جو شخص کہ جس چیز کے قابل نظر آیا
بلبل کو دیا نالہ تو پروانے کو جلنا	غم ہمکو دیا سب سے جو مشکل نظر آیا

رباعیات

دل اوس بیوفا کو نہ دیتے بنے ہے	نہ دل دیکے پھر اوس سے لیتے بنے ہے
غرض بیطرح دل کا گھبرا ہے سودا	نہ دیتے بنے ہے نہ لیتے بنے ہے
دل مین آتا ہے کرون چاک گریبان اپنا	جاؤن صحرا کو نکل سر کرون عریان اپنا
تیرے دیوانے سے پوچھے جو کوئی کیا گذری	ہنسکے رو دون نہ کہون حال پریشان اپنا
چاہا ہے اگر اوسے تو چاہے جانا	گر رو نہ اٹھے سکے کہ راہے جانا
ایدل جو لیا ہے نام الفت تو نے	جس طرح سے بن پڑے نباہے جانا
سب طرح سے یہ سراسر فانی دیکھی	سب جیسے جہان کی آنی جانی دیکھی
جو آکے نجاوے وہ بڑھاپا دیکھا	جو جاکے نہ آوے وہ جوانی دیکھی
کسی کی شب وصل سوتے کٹے ہے	کسی کی شب ہجر روتے کٹے ہے
ہماری یہ شب کیسی شب ہے الٰہی	نہ سوتے کٹے ہے نہ روتے کٹے ہے
جینے سے طبیعت تو ہٹی جاتی ہے	غفلت ہی مین اوقات کٹی جاتی ہے
یہ بیخبری کہانکی اللہ رے امیں	بڑھتے ہین گنہ عمر گھٹی جاتی ہے
یہ اپنی غلط فہمی ہے ہم مین کچھ ہے	گر ہے تو ترے فضل و کرم مین کچھ ہے
کیا دم کا بھروسا ہے بقول استاد	دم مین کچھ ہے اور ایک دم مین کچھ ہے
حسن یکتا مین ترے ہرگز دوئی کو راہ نہین	بلکہ یہ تعریف مین لکھا کہ تجسا تو نہین

اگر نہو بادہ تو دیکھ آئینے مین اپنا جمال
عکس گل مین رنگ ہے گل کا پہ گل کی بو نہین

دل دیکھ کہ ہے لطف و عنایت کس سے
کیدھر سے ہے ظلم اور حمایت کس سے

جب ٹھہری یہ بات جو کرے ہے سو وہ
پھر شکوہ ہے اور پھر شکایت کس سے

حق کے ہوتے غیر سے کیون آشنائی کیجیے
چھوڑ وہ در دیکھ در در جبہ سائی کیجیے

بندگی مین شرط ہے بندے کو تسلیم و رضا
سلطنت بخشے خدا تو کیون گدائی کیجیے

گل کو گلشن مین رنگ و بو دیتا ہے
بلبل کو چمن مین آرزو دیتا ہے

ہے ابر بہار مین فقط نام کو فیض
جب جو چاہتا ہے تو دیتا ہے

باقی رہا ہے کیا جو رقیبونکا تو گریز
یان تو مدت سے کی ہے [illegible] رہ چکے

دور سے اڑ کے تھے ساقی بتنگ میخانے کو ہم
جب [illegible] پیمانے کو ہم

مخمسات

کھائین جہان کی نعمتین سب سبکا نوش جان کیا
فصد کھلائی [illegible] کی او [illegible] سرسام کیا
کرتا ہے جو جو کچھ دنیا سب کچھ ہمیشہ کام کیا
[illegible] ہو گئین سب تدبیرین کچھ نہ دوا کا کام کیا
آخر اس بیماری دل نے اپنا کام تمام کیا

کی نہ کیا کیا سلیم نے تدبیر
رہنے وقتی نہین یہان تقدیر
اب ہماری معاف ہو تقصیر
اب تو جاتے ہین بتکدے سے میر
پھر ملینگے اگر خدا لایا

نظیر ہمکو آگے ہوس تھی کفن کی
جو سوچا تو ناحق کا دیوانہ پن تھا
مطیب بدن تھا معطر کفن تھا
جو قبر کہن دیکھی اکھڑی تو دیکھا
نہ عضو بدن تھا نہ تار کفن تھا

مسدس کریما

در مناجات باریتعالے

بسم اللہ الرحمن الرحیم

سدا دل سے ای مومن پاکباز
بوقت مناجات باصد نیاز
کریما ببخشاے برحال ما
الٰہی تو ستار و غفار ہے
نہ حامی کوئی نے مددگار ہے
ندارم غیر از تو فریادرس
ہوے جرم مجہسے صغیر و کبیر
ذرا خواب غفلت سے چونک اے نظیر
نگہدار ما را از راہ خطا

وضو کرکے پڑھ پنج وقتی نماز
یہ کہہ اپنے ہاتھوں کو کرکے دراز
کہ ہستم اسیر کمند ہوا
مرا یان گناہوں کا انبار ہے
اب اس بیکسی مین توہی یار ہے
توئی عاصیان را خطا بخش و بس
پڑا ہی تو دام گنہ مین اسیر
دعا مانگ جلد اور کہہ ای خبیر
خطا در گذار و صوابم نما

الٰہی غنچہ امید بکشا از کرم مارا
گلے از روضہ جاوید بنما در حرم مارا
بیا بیدار ساز و خفتگان نقش قالی را
بہ تن بو یاکند گلہاے تصویر نہالی را

تمت

قطعات تاریخ

قطعۂ تاریخ

گیارھوین تاریخ کو شعبان کی — سال اٹھترمین ہوا یہ ستم
تین گھڑی دن رہے منگل کے روز — اعظم علی شہ گئے سوے ارم
غسل ہوا بدھ کو پہردن چڑھے — بعد کفن پوشی بصد رنج و غم
نعش اوٹھی بعد نماز اخیر — کیا کہون اوس وقت کا جاہ و حشم
دفن ہوے آکے پہردن رہے — چھا گیا عالم پہ اک ابر الم
خیر جو کچھ ہونا تھا وہ تو ہوا — مصرعۂ تاریخ لکھ اب ای قلم
فکر ذرا کی تھی کہ بس ایکبار — آئی یہ آواز فلک سے بہم
غم مین ہی کیون شوق سے آغا یہ لکھ — پادشہ راہ خدا سے قدم

۱۲۷۸ھ

قطعۂ تاریخ

قطب درویشان شہر لکھنؤ — سرگروہ صابری و قادری
سید و درویش و عارف اہل علم — سالک و مجذوب و صوفی متقی
ظاہر آلودہ بباطن پاک دل — قلب سے حق حق زبان پر خامشی
خود و دورا ہے سے دوئی کے ہٹ گئے — ملگئی جب وقت وحدت کی گلی
توڑ کر دست ہوس پھیلاے پاؤن — بنگئے مردہ تو پائی زندگی
رتبہ جب پہونچا فنا فی اللہ کا — چھوڑ کر ہستی عدم کی راہ لی
بے نمازی کہتا تھا جو مولوی — خود جنازے کی نماز اوسنے پڑھی
حسن نے تاریخ فوت اونکی کہی — ہوگئے تا حشر چپ چپ شاہ جی

۱۳۱۹ھ

تمت

رس رنگ بھری مرد بولن کون کب کانن پان کرائے ہو جیو
گت ہنس پر سنت سون کب دھون سکھ سے انکھیان مین آئے ہو جیو
ابھلاشن پورت ہوے او بھنو من تین من موہن پائے ہو جیو
چیت چاتک کے گھن انند ہو رٹنا پر ریجھ پچتاسئے ہو جیو

دیگر

جان چھبیلی کھو تم ہی جو ندی سو تو آنکھن کاہ دکھاؤن
کون سدھا سے سنئے بتیان بتاان کانن سے کہان پاؤن
ہاہ مرو من بیر تین پر تیم یاد کھ آہ کہان پر چاؤن
چاہت جیو دھرو گھن آنند اوری سون کھون چھوڑ نپاؤن

دیگر

آپ ہی اور کی چاہے لکھی لکھ جات کتھا اوت موہن اور کی
پیاری دیا کر بیگ ملو سہہ جات بتھا نہین نین مرور کی
آپ ہی بانچ لگاوت انگ اہو کن انی چٹھی چیت چور کی
رادھے کون رادھی لگی جگ بھور کی ہو گئی مورت نند کشور کی

دیگر

ان گھر باتین دیو تیری رہین کہان یون کھون مانس کون ریت دیتا ہوین بچھو متو
سو گھڑن کون سوچ دینو سو من کون دھین دینو ایسو نہ دینو جو جاہی کو سو ہتو

کبت کب ٹھاکر جو پے ببیک ہوتو تو شمر زمین کا ہیکو موہتو
روپ نت ناس جو پا کسک ڈنت ہوتو کدھون سنے مین سگندہ ہوتی سراہنے کون کو ہتو

دیگر

ایک سنگ دھائے نندلال اور گوال ڈوو درگن سماتے من آنند مڑھے نہین
دھوے دھوے ہاری ہون پدماکر تمھاری سون اب کو وا وپاے تو چت پر چڑھے نہین
کماکرون کون سنے کہان جاؤن کو تو بتاؤ جاتے دردبڑھے نہین
ایرے میرے بیر جیسے تیسے کرہ گو ابیر یہ اہیر کو کڑھے نہین

تقریظ پُر تنویر من نتائج طبع سخنور نازک خیال مولوی احمد حسین صاحب متخلص بہ شوکت

تا کے ز پئے وجود پابند قیود	تا کے تو اسیر حلقۂ ہست نابود
شوکت وہے ست این ہمہ بود و نبود	آگہ چو شوی ز رمز توحید وجود

دنیا ایک ارژنگ خیال اور مرقعہ صور وہمیہ ہے - جو لوگ وحدۃ الوجود - ہمہ اوست سیدانت کے دلکش مسئلے اور اسکے رموز سے آگاہ ہین انکی روشنی قلب کے نزدیک دنیا کا ایک فانوس خیال ثابت ہونا بدیہی ہے - یہ نہ خیال کرنا چاہیے کہ رات دن جو کچھ ہستی ناپائدار کے جلوے ہماری آنکھون کے سامنے موجود ہین اور ہم انکے دلفریب مختلف الوان پر فریفتہ ہو رہے ہین - طرح طرح کے تغیرات یکے بعد دیگرے ہماری آنکھون سے گذرتے ہین یہ درحقیقت واقعی ہین کیونکہ جو لوگ مسئلہ وحدۃ الوجود پر غش ہین اور انپر یہ مسئلہ آفتاب سے بھی زیادہ روشن ہوگیا ہے وہ ممکنات کو لاشی محض خیال کرتے ہین - وہ سمجھتے ہین کہ جسطرح خواب مین انسان طرح طرح کی صورتین دیکھتا ہے کبھی دلکش سبز باغ اسکے آنکھون کے سامنے پیش ہوتے ہین کبھی مہیب صورتین آگے آتی ہین اور جب آنکھ کھلجاتی ہے تو کچھ بھی نہین ہوتا - وہی شب اور وہی بالین نظر آتا ہے اسیطرح دھیان گیان والے بھی دنیا کو ایک خواب و خیال تصور کرتے ہین - اب اس امر کا تصدیق ہونا باقی ہے کہ دنیا کا خواب و خیال ہونا ہرگز سمجھ مین نہین آتا کیونکہ ہم رات دن آنکھین چلتے پھرتے رہتے سہتے ہین اپنی دنیوی حاجتین پوری کرتے ہین - معترض کہہ سکتا ہے کہ یہ تو صریح آنکھون مین خاک ڈالنا ہے

اگر ہم چیتے جی دنیا کو خاک اور فانی سمجھین کیونکہ عیان را چہ بیان لیکن اس
مشکل سوال کا جواب نہایت آسانی سے مل سکتا ہے۔ دنیا کا خواب وخیال اور
ارژنگ تمثال ہونا اسوقت ثابت ہو جبکہ ہم اس خواب سے بیدار ہون اوجسطرح
خواب استراحت سے اٹھکر ہر صبح ایک دوسری دنیا مین آتے ہین اور جو صورتین
ہمنے عالم رویا مین دیکھی ہین جب چونک اٹھتے ہین تو ہمپر ظاہر ہو جاتا ہے کہ وہ
صورتین واقعی نتھین بلکہ خیالی تھین اسیطرح جب ہم عالم ناسوت کو طے کر کے دوسرے
عالم مین جائین تو ہمپر ظاہر ہو جاے کہ مصرعہ۔ خواب تھا جو کچھ کہ دیکھا جو سنا افسانہ تھا
جب انسان کوئی خواب دیکھتا ہے تو اس حالت مین وہ ہرگز یہ خیال نہین کرتا کہ مین
خواب دیکھ رہا ہون بلکہ وہ اپنے حال اور خواب وخیال مین مست ہوتا ہے۔
اسیطرح جب ہم دنیا کے خواب وخیال سے ایک دوسرے عالم مین جائین تو ہمپر
ظاہر ہو جاے کہ فی الحقیقت ہم ایک دھوکے کی ٹٹی کی اوجھل مین پڑے تھے ۵

ہے غیب غیب جسکو سمجھتے ہین ہم شہود		ہین خواب مین ہنوز جو جاگے ہین خواب مین

یہ مسلہ کہ دنیا مین ایک حقیقی واجب الوجود کے سوا دوسرا وجود موجود نہین ہے
اور جو کچھ ہمکو محسوسات کے ذریعے سے نظر آتا ہے محض بے اصل اور لاشے ہے
دلائل اور براہین سے بالکل مستغنی ہے۔ اور اگر دلیل ہی پر مدار ہے تو سنیے۔ پہلے ہم
قطع نظر دوسری ممکنات سے خود اپنے وجود ہی کے لاشے محض ہونے پر استدلال
قائم کرتے ہین۔

انسان جس شے کا نام ہے وہ طرح طرح کے عوارض کا مجموعہ ہے یعنی بالکل صفات سے
مرکب ہے جسمین عرض ہی عرض موجود ہے جوہر نام کو بھی نہین ہے۔ جینا مرنا سونا جاگنا

عالم و فاضل۔ کاتب و شاعر۔ فقیہ و محدث۔ محاسب و مہندس حکیم و طبیب وغیرہ
ہونا سب کے سب عوارض ہین یعنی یہ ایسی صفتین ہین جنکا وجود خارج مین موجود
نہین ہی۔ یہانتک کہ انسان کا شخص ہونا بھی ایک صفت ہی جسکا ماخذ تشخیص ہی
اب اگر ہم یکے بعد دیگرے انسان سے یہ ساری صفتین سلب کرتے جائین تو اخیر مین
کچھ بھی باقی نہ رہیگا اور اقرار کرنا پڑیگا کہ انسان ایک ہستی ہی مگر معدوم۔ ایک
ٹھہرائی ہوئی شی ہو مگر لاشی اور اگر ہی تو وہی ایک حقیقی وجود ہی جسطرح دریا کے
بلبلے ہماری آنکھون کے سامنے ایک خیالی ہیئت مین اٹھتے نظر آتے ہین اور آناً فاناً
مین معدوم ہوجاتے ہین حالانکہ وہ دریا ہی سے نکلتے ہین اور دریا ہی مین غائب
ہوجاتے ہین تمام ممکنات اور موجودات کی بھی بعینہ یہی کیفیت ہی جسطرح ہم دریا کے
بلبلون کو دریا کا عین بھی کہہ سکتے ہین اور اسکا غیر بھی اسیطرح انسان کو بھی ہم
ایساہی سمجھ سکتے ہین کہ وہ روح کے اعتبار سے اسکا ٹکڑا ہی اور جسد کے اعتبار
اسکا غیر لیکن یہ فرق بھی اعتباری اور مثالی ہی۔

ایک شمع ہمارے ہاتھ مین ہی اور ہم اسکو گھمارہے ہین اور اس گھمانے کی حالت مین
ایک مدور حلقہ پیدا ہوتا ہی جو ہماری آنکھون کے سامنے محسوس نظر آتا ہی اب کیا کوئی
عقلمند کہہ سکتا ہی کہ وہ دائرہ فی الحقیقت موجود ہی بلکہ ہر شخص جو چشم بصیرت رکھتا ہی
یہی کہیگا کہ وہ محض ایک خیالی دائرہ ہی۔ اگر وہ واقعی موجود ہوتا تو گردش کے بعد
یا گردش سے پہلے بھی موجود نظر آتا علی ہذا مختلف اقوال اور مذاہب کے موافق خواہ
آسمان حرکت کرتا ہی یا زمین متحرک ہی اور جسکی حرکات دنیا پر موثر ہوتی ہین اور انھین حرکات
کیوجہ سے لیل و نہار خزان و بہار اور مختلف موسم اور تغیرات دنیا مین پیدا ہوتے ہین

یہ بھی ایسے ہی خیالی دائرے اور حلقے ہیں جیسا کہ ہمنے ابھی شمع کی تشبیہ مین بیان کیا ہے
خجستہ ہین وہ گیانی جنھون نے اس مسئلے کو اچھی طرح سمجھکر دنیا پر لات ماری ہے
مبارک ہین وہ دھیانی جو رات دن ایک وجود حقیقی یعنی واجب الوجود کی دھن مین
لگے رہتے ہین محبت کی آگ پر تپسیا کرتے ہین تپ عشق مین مبتلا ہین اور جب تپ
کر چکے ہین وہ سب کی نظرون مین ہین مگر انکی نظر مین ایک جوتی سروپ نرنکار سروپیا
وجود واحد بسا ہوا ہی آنکو سب دیکھتے ہین مگر وہ کسیکو نہین دیکھتے ہ

دران نرگسین صرف کان باغ زرات		مگر چشم او کحل مازاغ داشت

ایسے وارستہ لوگ دنیا مین بہت ہی کم موجود ہین جو رات دن اپنے تمام اقوال و
افعال کو اسی دھن اسی ادھیڑبن مین صرف کرتے ہین جنکا ٹھیک ٹھیک عمل مصرع
گفتہ آید در حدیث دیگران ہ پر ہی ہندوون مین ایسے گیانی و دھیانی
کتاب مندرجہ عنوان کے مولف یعنی بابو مادھو داس ہین جو دنیا پر لات مارکر
آجکے دن رام نواس تیرتھ راج پریاگ مین باس کرتے ہین اوائل شباب مین سرکار انگلشیہ
کے ملازم تھے چونکہ مزاج مین بدو شعور سے وارستگی تھی پنشن حاصل کر کے خانہ نشین ہوگئے
اور اپنی والدہ ماجدہ کا حق خدمت ادا کر کے سبکو چھوڑ بیٹھے۔ اور دنیا سے یکسوئی اختیار کی۔
نہ انکو فکر معاش نہ کسی قسم کا وسواس نہ کسی سے کسی شئی کے طالب ہ

ہمنے سونگھی ہیشہ لاگ کے گریبان کی بو		کب خوش آتی ہے ہمین سنبل و ریحان کی بو

بابو مادھو داس صاحب کبھی کبھی بابو ہر پرشاد سیتا رامیہ کے اصرار سے جو انھین
کیطرح دنیا سے ترک تعلق کر کے دھیان کے گیان مین مشغول رہتے ہین سری مہاراجہ
بنارس سنگھ بہادر جی سی ایس آئی یعنی مہاراجہ کاشی نریس کی حضور مین

حاضر ہوتے چونکہ حضور ممدوح کو ہمیشہ سے آزاد منش عارفان وارستہ فراج سے
کمال درجہ انس ہی اور ایسے لوگون کی ملاقات آپکو بالطبع مرغوب ہی لہذا انکی صحبت
او ہمنشینی اور حقیقت کے اسرار اور معرفت کے اذکار کو بھی نہایت درجہ پسند
فرماتے ہین۔ کیونکہ ؎

کار پاکان را قیاس از خود مگیر	گرچہ ماند در نوشتن شیر و شیر

ایک مرتبہ بابو مادھوداس کا مؤلف اور مرتب کیا ہوا یہ مجموعہ جو بڑے بڑے
صوفیہ کرام شعراے کے کلام معرفت التیام حقیقت انضمام کا انتخاب ہی اور بابو
مادھو داس صاحب نے اپنی قوت انتخاب سے اسکو یکجا فراہم کیا ہی سری مہاراجہ صاحب
کی نظر فیض اثر سے گذرا۔ ہرچند کہ مولف کو اس کتاب کی اشاعت کی کچھ پروا نہ تھی
کیونکہ انھون نے تو اپنے ذوق وشوق کی حالت مین اسکو مجتمع کیا تھا اور یہ انکے
گویا ایک شغل معرفت تھا۔ انکو کچھ اپنی نیکنامی اور شہرت منظور نہ تھی۔ لیکن
سری مہاراجہ صاحب نے اپنی عالی نظری اور فوائد عام کے اقتضا سے اس مجموعہ
معرفت وحقیقت کے طبع اور شائع ہونے کا ارشاد فرمایا۔ الحق آجکل ایسے بیدار مغز
رؤسا جو تصوف اور وحدۃ الوجود سے مذاق رکھتے ہون اور اسرار عرفان
کی تحقیق اور تدقیق اور انکے مکالمے اور مذاکرے مین اوقات عزیز کا صرف فرمانا
فطرت انسانی کا پہلا فرض سمجھتے ہون بہت ہی کم ہین۔

بابو مادھوداس صاحب نے صوفیہ کرام کے مختلف عارفانہ کلام کے انتخاب
کرنے مین کام کیا ہی یہ کتاب علاوہ تقریظ کے ۲۶۴ صفحات پر حاوی ہی۔
مثنوی مولوی معنوی علیہ الرحمۃ کے چھؤن دفتر۔ دیوان خواجہ حافظ شیراز۔

دیوان مولوی نیاز احمد صاحب - دیوان حضرت غوث الاعظم عبد القادر محی الدین جیلانی قدس سرہ - دیوان حضرت خواجہ معین الدین چشتی - مثنوی حضرت شاہ بو علی قلندر پانی پتی - حضرت شمس تبریز - منطق الطیر حضرت فرید الدین عطار - شاہنامہ فردوسی - سکندر نامہ مولانا نظامی - کتاب سراج السالکین - باب ہشتم گلستان و قصائد فارسیہ حضرت سعدی شیرازی - کتاب البدائع - کتاب طیبات - کتاب خواتیم - کتاب غزلیات قدیم - قصائد خاقانی - قصیدہ و مناجات نظامی - عرفی شیرازی - نظام الدین - رباعیات سرمد وغیرہ اساتذہ - مفردات اشعار - دیوان بیخود - دیوان ہندی حضرت شاہ نیاز احمد دیوان ہندی خواجہ میر درد - دیوان داراب علیخان نہر - بہادر شاہ ابو ظفر دہلوی بسمل - جرأت - نظیر اکبر آبادی - ان تمام شعرا کے کلام حقیقت انتظام کا انتخاب اس خوبصورتی سے کیا گیا ہے کہ ایسا انتخاب وہی شخص کر سکتا ہے جو فقہ اور حقیقت اور انکے مقامات اور سلوک کے منازل سے واقف ہو اور خود بھی چاشنی رکھتا ہو۔

با ایں ہمہ اس نے حتی الوسع گذشتہ صوفیہ کرام کا کوئی ایسا کلام باقی نہیں چھوڑا جسکا انتخاب اپنی کتاب بوستان معرفت میں نکیا ہو۔ اگر غور سے دیکھا جاے تو یہ مرتبہ تصنیف سے کچھ کم نہیں ہے۔ اس کتاب میں ہندی زبان کی کبت بھی موجود ہیں جو بڑے بڑے ویدانتی کبیشروں کے تصنیف کیے ہوئے ہیں ہر ایک شخص کے لیے جو ویدانت اور وحدۃ الوجود اور تصوف کا دلدادہ ہے روح کو حظ پہونچانے کے حق میں اس مجموعہ سے بڑھکر دوسرا ذریعہ نہیں ہے۔

جس طرح سے اس مجموعہ کے شائع ہوجانے سے حضرات صوفیہ کرام کے کلام کا
انتخاب دنیا پر روشن ہوگا اور جسطرح اسکے مولف کا نام صفحہ ہستی پر
قائم رہیگا اسیطرح حضور سری مہاراجہ صاحب کاشی نریش کی ہمت بھی
جو ہمیشہ ایسے کاموں کی جانب مصروف رہتی ہے شہرۂ آفاق ہوجائیگی اور
اسیطرح نامی گرامی مطبع منشی نولکشور کی وقعت اور شہرت بھی دوبالا ہوجائیگی

بوستان معرفت کا ریویو یعنی نظر ثانی

از نتائج افکار عالی طبع سخندان نازک خیال پنڈت رتن ناتھ صاحب در لکھنوی

یہ نادر و دلکش کتاب منظوم جسکا حرف حرف گنجینۂ معرفت اور لفظ لفظ رموز تصوف سے مملو ہے ہماری نظر سے گذری شکر ہے کہ جو محنت ہمنے اس مجموعۂ نکات نادرہ کے مطالعہ مین کی اوس سے زیادہ فائدہ اوٹھایا - اس نظم بدیع کو بابو مادھو داس صاحب نے جو ایک حق پرست اور ہما طینت بزرگوار ہین بڑے شوق اور عرق ریزی سے تالیف کیا ہے جس خوبی اور خوش اسلوبی اور قابلیت سے اس طیب النفس بزرگ نے علما و صوفیہ کے کلام معرفت التیام کا انتخاب کیا اوس سے انکا تقدس اور انکی بزرگی صاف ظاہر ہے اور بخوبی معلوم ہوتا ہے کہ یہ صاحب بادۂ عرفان کے نشے مین سرخوش و تردماغ ہین جن لوگون کو وحدانیت کا مذاق ہے وہ اسکی داد دینگے کہ کس لیاقت سے صوفیان صافی کے کلام کا اقتباس کیا ہے - ابتدا مین حضرت مولوی معنوی کے چھہ دفترون کا نہایت موزون انتخاب ہے اور

بشنو از نی چون حکایت میکند
وز جدائیها شکایت می کند

اس شعر کو پڑھ پڑھکر ہم وجد کر رہے ہین -

لسان الغیب حافظ شیرازی کے دیوان کا انتخاب بھی قابل قدر ہے گو حضرت حافظ شیرازی کا
ایک ایک مصرعہ ایک ایک دیوان ہے اور کل دیوان میں ایک لفظ بھی ایسا نہیں جو بیکار ہے ہر
غزل ہے مرصع اور ہر شعر ہے معرفت مین ڈوبا ہوا لیکن مولف باوقار نے واقعی چوٹی کی غزلیں
منتخب کرلین ذیل کی غزل بھی آپ نے انتخاب کی ہے جس سے ہم حضرت مولف کا شکریہ ادا کرتے
اس غزل کے احسن مطالب کے ساتھ راقم کو ایک قسم کا عشق ہے مگر کوئی اپنے محبوب کے
نظارہ کریگا تو دل ہاتھ سے ضرور ہی جائیگا وہ غزل یہ ہے—

بلبلے برگِ گلی خوش رنگ در منقار داشت — وندران برگ و نوا خوش نالہ ہای زار داشت

گفتمش در عین وصل این نالہ و فریاد چیست — گفت ما را جلوۂ معشوق درین کار داشت

خیز تا بر کلک آن نقاش جان افشان کنیم — کاین ہمہ نقش عجب در گردشِ پرگار داشت

گر مرید راہ عشقی فکر بدنامی مکن — شیخ صنعان خرقہ رہن خانۂ خمار داشت

اس انتخاب مین مفرد اشعار بھی درج فرمائے ہین جنمین ہر شعر بجائے خود دفتر پند سودمند ہے
چنانچہ انہین سے یہ شعر پڑھ پڑھکر ہم مست ہو رہے ہین—

من و انکار شراب این چہ حکایت باشد
غالباً اینقدرم عقل کفایت باشد

شمشاد کی طرح پیراستگی سے اس نظم فرخ کو آراستگی بخشی ہے—

اسکے بعد حضرت نیاز کے کلام سے کسیقدر اقتباس کیا ہے یہ صاحب بریلی کے مشاہیر مین سے ہین
صاحب دیوان اور صاحب تصانیف کثیرہ- اکثر تصنیفات آنحضرت کی نعت مین ہین- آپکا کلام
بھی معرفت مین ڈوبا ہوا ہے- چنانچہ فرماتے ہین—

ای غنی ذاتِ تو از انکار و از اقرار ما — بے نیاز از ما و از پیدائی و اظہار ما

نو بہارت ہستی ما سبنے خزانت نیستی　　اے بہارت بے تعلق از گل و از خار ما

کی رسد شاہین فکر اندر ہوای اوج
بے پر و بالست آنجا طائر طیار ما

بوستان معرفت کی بدولت حضرت نیاز کے خیالات عرفان ہماری نظر سے گذرے جنکو ہم ازبس قیمتی سمجھتے ہین ایک مقام پر فرماتے ہین —

ندانم کیستم مارا چہ نامے　　بحیرت اندرم ہستم کدامے
بحسنِ روے خود سرشار مستم　　نہ مینا دانم ونے نہ جامے
نہ باشم بر زمین نے بر سماوات　　مگر در لامکان دارم قیامے

بظاہر گرچہ فانی می نمایم
ولے در باطنم دارم دوامے

خواجہ معین الدین چشتی کے دیوان سے بھی اکثر غزلیں لی ہین —
تعجب ہے کہ حضرت شمس تبریز سے صوفی صافی طینت کے کلام سے صرف تین ہی شعر منتخب
[illegible] مراد نکلے کمال کے گواہ ہین —

در عشق نہ جسمم و نہ جانم　　چیزے عجبم نہ این نہ آنم
ہر جا کہ روم خراب عشقم　　من کعبہ و بتکدہ ندانم

او بے شک و بے گمان یقین است
من بے شک و بے گمان گمانم

فردوسی طوسی کے شاہنامے سے ایک ایسے مقام کا انتخاب کیا ہے جو اس کتاب کے لیے
ازبس موزون ہے —

اُردو کی بھی چند غزلین وغیرہ ہین۔

الغرض ہمارے علم و یقین مین یہ نادر مجموعہ قدر و منزلت کے قابل ہے۔ ہم عالیجناب مہاراجہ صاحب کاشی نریس کا بھی تہِ دل سے شکریہ ادا کرتے ہین کہ جناب ممدوح کی توجہ اور ذرا سی کوشش سے یہ مجموعۂ نکات تصوف حلیۂ طبع سے آراستہ ہوکر نور افزاے عیون باطن ناظرین ہوا۔ اِن مفید باتون مین غربا اور درویشون اور صافی طینت بزرگون کو مدد دینا تقاضاے ریاست ہے۔

١٩٠١٨	داخلہ نمبر
١٢ و	فن نمبر
٣ ب ۴ ف	کتاب نمبر